

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ JOURNAL OF HUMANITIES

e-ISSN: 2717-8072

YIL/YEAR 2025

Cilt/Volume

6

Sayı/Issue 1

Haziran/June

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HUMANITIES

e-ISSN: 2717-8072

Volume/Cilt: 6 Issue/Sayı: 1

Haziran/June 2025

Samsun

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD) yılda iki sayı (Haziran ve Aralık) olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi'nde yayımlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi'ne aittir.

Yayımlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamama hakkını saklı tutar.

Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities is an international peer-reviewed journal and published biannually, in June and December.

Authors bear the sole responsibility for their published Works in terms of language, content and legality in the Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities.

Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities has the sole ownership of copyright to all published works.

No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities.

The Editorial Board reserves the right to publish or not to publish the manuscripts.

Yazışma Adresi/Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun/Türkiye

Tel: +90 362 312 1919/1838

e-mail: insanbilimleri@omu.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanbilimleri>

İBD

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi/Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities
Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Aralık/December 2024-Samsun*

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ**

e-ISSN: 2717-8072
2025 Cilt: 6 Sayı: 1

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Adına Sahibi/
Owner on Behalf of Ondokuz Mayıs
University Prof. Dr. Fatma AYDIN
Rektör/Rector

Bilimsel Yayın Koordinatörü/Science Publishing Coordinator
Doç. Dr. Muhammet MEMİŞ

Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager
Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ

Editörler/Editors
Doç Dr. Elif Omca ÇOBANOĞLU
Dr. Rıdvan Ertuğrul YILDIRIM

Editör Yardımcısı/Vice Editor
Dr. Pınar TAĞRIKULU

İndeks Sorumlusu/Index Editor
Dr. Rıdvan Ertuğrul YILDIRIM

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Esen GENÇ
Öğr. Gör. Dr. Doğan BAYDAL

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor
Prof. Dr. Zeki APAYDIN
Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

Kapak Tasarımı/Cover Design
Cemre ASLAN

**ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY
JOURNAL OF HUMANITIES**

e-ISSN: 2717-8072
2025 Volume: 6 Issue: 1

Mizanpaj/Layout
OMÜ Yayın Koordinatörlüğü

Mizanpaj Editörleri/Layout Editors
Kısmet AYDIN
Özlem TEKİNER
Gülbeyaz BOZKURT

Sekreteryas/Secretary
OMÜ LEE Sekreterliği/OMU IGS Secretary

Yayın Yeri ve Tarihi/Publication Place and Date
Samsun, Haziran/June 2025

Alan Editörleri/Section Editors
Arkeoloji: Doç. Dr. Akin TEMÜR
Coğrafya: Doç. Dr. Muhammet BAHADIR
Çeviri Bilimi: Dr. Öğr. Üyesi Betül Özcan DOST
Ekonomi ve İdari Bilimler: Doç. Dr. Fatih Çağatay CENGİZ
Felsefe: Prof. Dr. Hasan AYDIN
Hukuk: Dr. Öğr. Üyesi Osman Serkan GÜLFİDAN
İlahiyat: Doç. Dr. Bekir ÖZÜDOĞRU
İletişim Bilimleri: Doç. Dr. Ömer ÇAKIN
İş Sağlığı ve Güvenliği: Dr. Ülkü KIRICI YILDIRIM
İşletme: Dr. Öğr. Üyesi Alp Eren KAYASANDIK
Psikoloji: Prof. Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Sanat Tarihi ve Tasarımı: Doç. Dr. Melda GENÇ
Sosyal- Beşeri Bilimler Eğitimi: Dr. Pınar TAĞRIKULU
Sosyoloji: Doç. Dr. İlyas SUCU
Tarih: Doç. Dr. Ayşegül KUŞ
Temel Eğitim: Prof. Dr. Zeki APAYDIN
Turizm: Doç. Dr. Yasin KELEŞ
Türk Dili ve Eğitimi: Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK

Tarandığı İndeksler

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

A S O S
indeks

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Davut YİĞİTPAŞA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru OĞUZ
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Emina Berbiç KOLAR
Josip Juraj Strossmayer Üniversitesi

Prof. Dr. Ercüment YILDIRIM
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan BABACAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİNCİ
Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Samsun Üniversitesi

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nihada Delibegovic DZANIC
Bosna-Hersek Tuzla Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem GENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Serhat YENER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel ŞENYURT
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hüseyin KALKAN

Doç. Dr. İslam SARUHAN

Doç. Dr. İsmail YAMAN

Doç. Dr. Mehtap ÜNLÜ SÖĞÜT

Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ

Prof. Dr. Nuray KESKİN

BU SAYININ HAKEMLERİ /
REFEREES OF THE ISSUE

Prof. Dr. Ali TİLBE
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Asiye Öznur ÜMİT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIYILDIZ
Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Soylu BAŞTUĞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜVENDİ YALÇIN
Gümüşhane Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Ercan YALÇIN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fikriye KARAMAN
Samsun Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet SONGUR
Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Murat TURAL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı MURZİOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa HOŞOĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Tuğba BİNGÖL
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILMAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

EDITÖRDEN

Değerli Okuyucular,

İnsan Bilimleri Dergisi'nin 10. sayısını yayımlıyoruz. Dergimizin bu sayısında da kıymetli araştırmacılarımızın değerli çalışmalarını bulacaksınız. Amacımız bilime, kültüre, sanata ve insana gereken ve hak ettiği değeri vermektir.

Derginin bu sayısında makaleleri akademik açıdan tetkik ederek katkıda bulunan sayı hakemlerimize, yayın kurulmuza ve yazarlarımıza dergimiz adına şükranlarımızı sunuyorum.

Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ
Baş Editör

FROM THE EDITOR

Dear Readers,

We are publishing the 10th issue of the Journal of Humanities. You will find helpful works of valuable researchers in this issue. We aim to give science, culture, art, and humanity the necessary and deserved value.

On behalf of the Journal, we express our gratitude to the peer reviewers who contributed by examining the articles in this issue from an academic perspective, our editorial board and authors.

Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ
Editor in Chief

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

I. Dönem Koalisyon Hükümetlerinin Dış Politikaları 1-20
Foreign Policies of the First Term Coalition Governments
Necmi ÇELİK

Zülfü Livaneli'nin *Sıkıntılı Günler* İsimli Öyküsünde Aile Kavramı 21-34
The Concept of Family in Zülfü Livanelin's Story Titled Sıkıntılı Günler
Hanife Nalan GENÇ

Pisa Cumhuriyeti'nin 12. Yüzyılda Akdeniz'deki Faaliyetleri 35-53
The Activities of the Republic of Pisa in the Mediterranean in the 12th Century
Serdar YILMAZ

Evli Bireylerde Evlilikte Sorun Çözme ve Suçu Affetme 55-69
Problem Solving and Forgiveness in Marriage among Married Individuals
Yasemin SAATCİ, Meryem VURAL BATIK

Emile Gaboriau'nun File No 113 (113 Numaralı Cüzdan) Romanında Polisiye Unsurlar: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Çevirisi Üzerine Bir İnceleme 71-84
Detective Elements in Émile Gaboriau's File No.113 (113 Numaralı Cüzdan): A Study on Hüseyin Rahmi Gürpınar's Translation
Ceyda KARACA, Ali YILDIZ

Gelişen-8 (D-8) Piyasalarında Balon Oluşumu: Küresel Salgın Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme 85-103
The Bubbles in Developing-8 (D-8) Financial Markets: The Global Pandemic Period Evaluation
Sercan KIRIK, Fatih KONAK

I. Dönem Koalisyon Hükümetlerinin Dış Politikaları

Foreign Policies of the First Term Coalition Governments

Necmi ÇELİK¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
· necmi.clk@hotmail.com · ORCID > 0009-0000-7443-6892

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 02 Ekim/October 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 20 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 1-20

Atıf/Cite as: Çelik, N. "I. Dönem Koalisyon Hükümetlerinin Dış Politikaları"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 1-20.

I. DÖNEM KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN DIŞ POLİTİKALARI

ÖZ

1961-1965 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri dönemi, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönem, Türkiye'nin iç ve dış politikası arasında karmaşık bir etkileşim sürecini yansıtmaktadır. Koalisyon hükümetleri, özellikle Kıbrıs Sorunu gibi kritik meselelerde belirleyici bir rol oynamış, adadaki etnik gerilimler ve saldırılar, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarını zorlaştırmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960'ta kurulması, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında özel bağlar oluşturmuş, ancak bu durum iç karışıklıklara yol açmıştır. İlk koalisyon hükümeti, Kıbrıs konusunu programında ele alarak çözüm arayışlarına girmiştir. Hükümetin protokolünde, Kıbrıs'ın iç huzurunun sağlanması ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplulukları arasındaki gerilimlerin azaltılması için diplomatik çabalar sarf edilmiştir. Ancak, bu çabalar iç ve dış baskılarla sınırlı kalmıştır. 1963'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, Türkiye'nin müdahale etme gerekliliğini gündeme getirmiştir. Özellikle, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un Türkiye'ye gönderdiği mektup, Türk dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Mektupta, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması durumunda ABD'nin desteğini çekebileceği uyarısı, Türkiye'nin uluslararası konumunu sorgulamasına neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'de ABD ve NATO karşıtlığını artırmış, kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Koalisyon hükümetleri, bu dönemde hem iç politikadaki istikrarsızlıkla hem de uluslararası baskılarla başa çıkmak zorunda kalmıştır. 1964'te Türk-Sovyet ilişkilerinde bir normalleşme süreci başlamış, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs konusundaki tutumu Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. Ancak, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ta bu durum tepkiyle karşılanmıştır. Sonuç olarak, 1961-1965 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri dönemi, Türkiye'nin dış politikasında önemli değişimlere ve iç siyasi dinamiklere zemin hazırlamıştır. Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu ve iç siyasi yapısını derinden etkilemiş, koalisyon hükümetlerinin varlığı, Türkiye'nin siyasi tarihinde yeni bir deneyim sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon Hükümetleri, Dış Politika, Kıbrıs Sorunu, Krizler.

FOREIGN POLICIES OF THE FIRST TERM COALITION GOVERNMENTS

ABSTRACT

The period of coalition governments between 1961 and 1965 is an important turning point in Turkey's political history. This period reflects a complex process of interaction between Turkey's domestic and foreign policy. Coalition governments played a decisive role especially on critical issues such as the Cyprus Question, where ethnic tensions and attacks on the island complicated Turkey's policies towards Cyprus. The establishment of the Republic of Cyprus in 1960 created special ties between Turkey, Greece and the UK, but this led to internal turmoil. The first coalition government addressed the Cyprus issue in its program and sought a solution. In the protocol of the government, it was emphasized that the internal peace of Cyprus should be ensured and the relations between Turkey and Greece should be strengthened. In this context, diplomatic efforts were made to reduce tensions between the Turkish and Greek communities in Cyprus. However, these efforts were limited by internal and external pressures. The events in Cyprus in 1963 brought the necessity of Turkey's intervention to the agenda. In particular, the letter sent to Turkey by US President Lyndon B. Johnson was a turning point in Turkish foreign policy. The warning in the letter that the US would withdraw its support if Turkey intervened militarily in Cyprus caused Turkey to question its international position. This situation increased anti-Americanism and anti-NATO sentiment in Turkey and caused great reactions in the public opinion. Coalition governments had to cope with both domestic instability and international pressures during this period. In 1964, a normalization process began in Turkish-Soviet relations and the Soviet Union's stance on Cyprus was welcomed positively in Turkey. However, this was met with reactions in Greece and Southern Cyprus. In conclusion, the period of coalition governments between 1961 and 1965 paved the way for significant changes in Turkey's foreign policy and domestic political dynamics. This process profoundly affected Turkey's international position and domestic political structure, and the existence of coalition governments offered a new experience in Turkey's political history.

Keywords: Coalition Governments, Foreign Policy, Cyprus Problem, Crises.

GİRİŞ

27 Mayıs Askeri Darbesi, Türk Demokrasisinin bir süre duraklamasına sebep olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesinin ardından Kurucu Meclis kurulmuş, Kurucu Meclis Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Anayasasını hazırlamıştır. 1961 Anayasası 9 Temmuz 1961 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Yine bu dönemde Kurucu Meclis, siyasi faaliyetlere müsaade ederek Türk demokrasisinin tekrar canlanmasını sağlamıştır. 15 Ekim 1961 seçim tarihi olarak seçilmiş, siyasal partiler seçimle alakalı bu yönde çalışmalarına başlamışlardır. Böylelikle 15 Ekim 1961 tarihi itibarıyla Türkiye'de koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi üç dönem koalisyon hükümeti görmüştür. İlk koalisyon hükümetleri dönemi 1961-1965 yılları arasına denk gelmektedir. İkinci koalisyon hükümetleri ise 1972-1980 tarihlerine, üçüncü koalisyon hükümetleri ise 1991-2002 tarihleri arasına denk gelmektedir.

İlk dönem koalisyon hükümetleri Türkiye Cumhuriyeti açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti, daha önce hiç denenmemiş bir şeyi denemek üzeredir. Koalisyonların varlığı çeşitli Avrupa ülkelerinde bilinmekteydi, lakin daha genç olan Türkiye Cumhuriyeti'nde bu denli bir duruma daha önce rastlanılmamıştır. Bundan dolayı koalisyonlar, çeşitli anlaşmalarla, karşılıklı çıkar ilişkilerinde kurulmuş, bu çıkarlara uymayan durumlar söz konusu olduğunda da bozulmuştur. İlk dönem koalisyon hükümetlerinde dört yılda dört farklı koalisyon denenmiştir. Bu koalisyonlar sırasıyla şunlardır: CHP-AP (20 Kasım 1961-31 Mayıs 1962), CHP-YTP-CKMP (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963), CHP – Bağımsızlar (30 Aralık 1963-13 Şubat 1965), AP-YTP-CKMP-MP (27 Şubat 1965-27 Ekim 1965)

Bu makale, 1961-1965 koalisyon hükümetlerinin dış politika yaklaşımlarını genel hatlarıyla ele almakta olup, konulara derinlemesine analizlerden ziyade özetleyici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ele alınan olaylar kronolojik bir çerçevede sunulmakta, ancak ilgili gelişmelerin uluslararası ilişkiler kuramları bağlamında değerlendirilmesine ve ayrıntılı diplomatik süreç analizlerine yer verilmemektedir. Bu yönüyle çalışma, literatüre temel bir çerçeve sunmakla birlikte, ileri düzey çözümlemelere ihtiyaç duyan araştırmalar için ön bilgiler sağlayan giriş niteliğindedir. Türk siyasal yaşamında ilk kez deneyimlenen koalisyon hükümetlerinin dış politika üretimindeki etkisi, özellikle Kıbrıs Sorunu bağlamında ana hatlarıyla analiz edilmiştir. Çalışma, koalisyon hükümetlerinin çok başlı yapılarının dış politikadaki tutarlılık ve etkinlik üzerindeki yansımalarını Johnson Mektubu, Akritas Planı, Türk-Sovyet yakınlaşması ve Ankara Antlaşması gibi kritik gelişmeler ışığında değerlendirmiştir. Bu yönüyle makale, daha önce genellikle hükümet içi istikrarsızlık bağlamında ele alınan ilk dönem koalisyonlarını, dış politika üretim süreçlerindeki rolü ve dönemin uluslararası krizlerine verdikleri tepkiler çerçevesinde özgün bir perspektifle irdeleyerek, Türk dış politikası literatürüne hem dönemsel hem de yapısal bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Bu dönemde kurulmuş olan koalisyon hükümetlerinin ortak özelliği, NATO ve CENTO ve BM'ye bağlılık vurgusu, SSCB ile iyi ilişkiler kurma girişimleri ve Kıbrıs sorunudur.^[1] Hükümet programlarından hepsinde bu kurumlara olan bağlılıktan ve Ortak Pazar'a girme çabasından bahsetmiştir.^[2] 1960 ve 1965 yılları arasındaki dış politikada Türkiye bazı önemli olaylar yaşamıştır. Kıbrıs Sorunu, Johnson Mektubu, Küba Krizi, Ankara Antlaşması ve SSCB ile yaşanan yumuşama belirtileri, bu dönemin belli başlı olayları arasındadır.

1. KIBRIS SORUNUNA KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN YAKLAŞIMI

1.1. 27 Mayıs Sonrası Kıbrıs Sorunun Gelişimi

I. Koalisyon Hükümetinin programında Kıbrıs konusuna değinilmiştir. Kıbrıs ile ilgili koalisyon hükümetinin protokol metninde şu ifadelere yer verilmiştir:^[3]

^[1] Merve Demiriz, *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 63.

^[2] VIII. İnönü Hükümeti programında özetle şu şekilde bahsedilmiştir: "...Hükümetimiz, Milletlerarası alanda aynı esaslar dairesinde ve faal bir şekilde çalışmaya devam edecektir. Bu çalışmalarımızda NATO ve CEN-TO ittifaklarının hususi ve önemli bir yeri vardır."

İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, TBMM Basımevi, Ankara 2015, ss. 14-15.

IX. İnönü Hükümeti programında özetle şu şekilde bahsedilmiştir: "Dünya barışının muhafazasında ve hür milletler camiasının müdafaasında makûs ihtimallere meydan bırakmayacak en kuvvetli teminatı teşkil eden NATO ittifakının bu kudretini daha da artırmakta olduğunu müşahade etmekten büyük bir memnunluk duymaktayız. Türkiye, Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak kurulmuş savunma teşekkülleri ve üyelerinin refah yolunda gelişmesi amacını güden iktisadi milletlerarası kurullar çerçevesinde Batı ile ideal ve kader ortağıdır."

Neziroğlu ve Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, ss. 178-182.

X. İnönü Hükümeti programında özetle şu şekilde bahsedilmiştir: "Türkiye'nin Batı Camiası ile ve bu arada Avrupa Konseyi ile iş birliğinin her sahada kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temel hedeflerinden biridir. 12 Eylül 1963 de Ankara'da Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması bu bakımdan pek önemli bir gelişme olarak kaydetmek isterim. Bu anlaşma, memleketimizi batı alemi ile kader birliğine götürecek olan tarihi bir belge mahiyetindedir."

Gökhan Yılmaz, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2006, ss. 72-73.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti programında özetle şu şekilde bahsedilmiştir: "Avrupa Ekonomik Camiası ile Türkiye arasında akdedilmiş olan Ortaklık Anlaşmasının bütün icaplarını yerine getirmeye hususi bir ehemmiyet atfedeceğiz. SSCB ile iyi komşuluk münasebetlerim idame ettirmeyi büyük bir samimiyetle arzu ediyoruz. SSCB ile münasebetlerimizde müspet bir inkişaf husule gelmiş olmasını memnurlukla karşılıyoruz. Türk-Sovyet münasebetlerinin daima iyi şartlar altında cereyan etmesini temin, dış politikamızda ehemmiyet atfedeceğimiz bir husus olacaktır."

Yılmaz, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)*, s. 74.

^[3] Neziroğlu ve Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, s. 113.

“Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki özel bağlar hususunda Hükümetin programına akseden kanaatlerin fazla bir iyimserlik taşıdığını, Anayurdun coğrafi bir temadisi olan Ada’da, cemaatler arasında huzursuzluğa doğru giden bazı hareketlerin saklanmaması gerektiğini kaydetmek isteriz. Komşumuz ve müttefikimiz Yunanistan’la aramızda artık bir anlaşmazlık değil, bilâkis kuvvetli bir ahenk plâtformu olmasını dilediğimiz Kıbrıs’taki olayların Hükümetimizce daha yakından takip olunarak umumi efkârımızın aydınlatılmasını zaruri saymaktayız.”

Metinden anlaşıldığı üzere bu dönemde Kıbrıs politikası, hükümetin yürüttüğü etkin politikalarından birisi olmuştur.

1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, bu bakımdan önem göstermektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasında İngiltere’nin özel rolü vardır. İngiltere Hükümeti 1958’de Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasını oluşturmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Anayasaya göre Bakanlar Kurulunun 6 üyesi Rumlardan, 4 üyesi Türklerden oluşacak, Dışişleri, İçişleri ve Savunma Bakanlıkları ise İngiliz Valiliğinin idaresi altında bulunacaktır. Bu durumu Rum tarafı kabul etmemiş, 1960’ta yeni anayasa için masaya oturmuşlardır. Makarios’un isteği ise kabinede 7 Rum bakan ve 3 Türk bakan olacak şeklinde yeni anayasa metninin düzenlenmesiydi. Bununla beraber Başbakanlık makamını Kıbrıslı Rum’a, Başbakan Yardımcılığı makamını ise Kıbrıslı Türk’e vermektedir. Bu anayasa kabul edilmiş ve 16 Ağustos 1960’ta yürürlüğe girerek Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.^[4] Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni ENOSİŞ’e giden yolda bir kilometre taşı olarak görmekteydi. Kıbrıs içi politikalarını bu yönde yürütmüştür.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ömrü ise kısa sürmüş, teoride uygun olan pratikte sonuç vermemiştir. 21 Aralık 1963 tarihine kadar varlığını koruyabilen Kıbrıs Cumhuriyeti’nde belli başlı problemler ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra vergilerin toplanması, silahlı kuvvetlerin oluşturulması, kamu hizmetlerine katılım oranının saptanması ve ayrı belediyelerin sınırlarının belirlenmesi gibi konularda ilk anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.^[5] Bu anlaşmazlıklar, çok geçmeden silahlı çatışmaya dönüşmüştür.

^[4] Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2017, s. 647.

^[5] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 270

1.2. İlk Saldırıları ve Anayasa Problemi

25 Mart 1962'de Lefkoşa'da Rumlar tarafından cami ve türbelere bombalı saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırı ilk ciddi saldırı olarak tarihe geçmiştir. Militan Rumlar, Ömeriye ve Bayraktar Camileri bomba ile patlatmışlardır.^[6] Saldırıları, Türkiye tarafından şiddetle kınanmıştır. İnönü Hükümeti, yayınladığı bildiride “daha vahim sonuçlara yol açmadan olayın faillerinin en kısa zamanda yakalanarak cezalandırmasını” istemiştir. Fakat daha failler bulunamadan iki Türk gazetecinin öldürülmesi ve Kıbrıs Türk Cemaat Meclis Başkanı Rauf Denктаş'ın bürosunun bombalanması, tansiyonu yeniden yükseltmiştir. Cumhurbaşkanı Makarios ise “Hellenizmin düşmanı olan Türklerin Adadan kovulmasına dek EOKA kahramanlarının vazifesinin süreceğini” söyleyerek tarafsızlık ilkesini açıkça çiğnemiştir.^[7]

İlk Koalisyon Hükümeti sona ermiş, İnönü liderliğindeki II. Koalisyon Hükümeti göreve başlamıştır. IV. İnönü Hükümetinin Koalisyon Protokolünde Kıbrıs ile ilgili şunlardan bahsedilmiştir:^[8]

“Kendisi ile özel bağlarımız malûm olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, devamlı huzurun gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iç gelişmesi gerek kendisi ile özel bağları olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile münasebetleri bakımından önemi açıktır. Biz, Kıbrıs'ın, bir bütün teşkil eden mevcut antlaşmalar dairesinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını ve bölgemizin barış istikrarına yararlı olmasını samimiyetle temenni etmekteyiz.”

II. Koalisyon Hükümeti döneminde Makarios anayasada değişiklik önermiştir. Bu durum ise iki taraf arasında gerilime neden olmuştur. Önermeden önce hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi ziyaret eden Makarios, nabız yoklaması yapmış fakat Türk tarafından beklenen sonucu alamamıştır. Böylelikle 13 Maddelik bir memorandumu hem Türk kesimine hem de diğer taraflara göndermiş, bundan dolayı gerilim daha da tırmanmıştır. Makarios, Anayasa'da Cumhurbaşkanı'nın veto hakkının kaldırılması, Polis ve Jandarma Teşkilatlarının birleşimi, Amme Hizmeti Komisyonlarında yedi Rum üye ve üç Türk üye olması ve Rumların ve Türklerin ayrı ayrı kurduğu belediyelerin birleştirilmesi gibi değişiklikler istemiştir.^[9] Bu istekler, Türk tarafınca reddedilmiştir. Başbakan İnönü, bu durumu kamuoyuna şu şekilde açıklamıştır:^[10]

^[6] Cumhuriyet, 26 Mart 1962, s. 1.

^[7] Ahmet Gülen, “İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 50, 2012, s. 395.

^[8] Neziroğlu ve Yılmaz, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1, s. 180

^[9] Gülen, “İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, s. 396.

^[10] Önal ve Özdağ, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, s. 647.

“Kıbrıs Cumhurbaşkanı’nın muhtırası Zürich ve Londra antlaşmalarının Kıbrıs Anayasası’nın tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs’taki Türklerin hayati hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkân olmadığından reddine karar verilmiştir.”

Bu değişikliklerin reddedilmesinin sebebi açıkça ortadadır. Makarios’un amacı ENOSİS’i kurmaktır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü bu durumun farkındaydı ve bu durumu önlemek için gerekli çalışmalara başlamıştır. Makarios, bu önergeyi tüm garantör devletlere göndermiş, Türkiye’nin ret cevabını pek önemsememiştir. Üstüne gerilim artmış ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Johnson’a gönderdiği mektupta Kıbrıs Türklerinin imha edilmesini amaçlayan Rum saldırılarının durdurulması için ABD’nin devreye girmesini istemiştir. Johnson verdiği cevapta, Kıbrıs’ta meydana gelen trajik durum karşısında endişe duyduğunu belirtmekle yetinmiştir.^[11]

1.3. Akritas Planı’nın Uygulamaya Konulması

Türkiye beklediği desteği bulamayınca Rumlar, Türklerin Kıbrıs’tan atılmasını ve yok edilmesini öngören “Akritas Planı”nı^[12] uygulamaya koymuşlardır. Böylelikle 21 Aralık 1963’te tarihe “Kanlı Noel” olarak geçen katliama başlamışlardır.^[13]

Olaylar, ilk olarak bir Türk mahallesinde Rum güçlerinin bir Türk kadınının üzerini yasadışı bir şekilde aramaya çalışmalarından kaynaklı başlamıştır. Bu durum Türklerin tepkisine yol açmıştır. Türkler durumu protesto ederken Rum güçleri de Türk protestocuların üzerine ateş açmışlardır. Hayatını kaybeden pek çok Türk vatandaşı olmuştur. Lakin asıl olaylar, 120 Türk’ün yaşadığı Ayvasıl Köyünü Rum güçlerinin basmasıyla meydana gelmiştir. Baskında öldürülen Türkler, toplu mezarlara gömülmüşler ve 21 Türk’ün cesedine ulaşılmıştır.^[14] Yine bu tarihlerde Türklerin bulunduğu bir otobüse Rum polisleri ateş açmış, 3 Türk hayatını kaybetmiştir. Sadece bu olaylarla da yetinmeyen Rumlar, Atatürk’ün heykeline ateş açmışlardır.^[15]

[11] Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, ss. 263-264

[12] Kıbrıs’taki Türklerin askeri hareketle püskürtülmesi ve yok edilmesi sonrası Kıbrıs Adasının Yunanistan’a siyasi açıdan bağlanmasına dayanan plan, ENOSİS’in askeri planı.

[13] Nedim Yalansız, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2002, s. 129.

[14] Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs’ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 213; Gülen, “İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, s. 397.

[15] Önal ve Özdağ, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, s. 648.

Çatışmalar 31 Aralık tarihine kadar tüm adada iki toplumun birlikte bulunduğu her bölgeye değişik boyutlarda yayıldı. Kıbrıs Rum güçleri, Türklere ait tüm köy ve mahalleleri izole edip, dışardan yardım almalarını önlediler. Buna karşılık, 1960 Antlaşmaları uyarınca adada bulunan Türk askeri güçleri de Lefkoşa-Gönyeli hattını denetim altına alarak, Kıbrıslı Rumların bu bölgeye girişini engellediler. Böylece, Kıbrıs'ta fiilen iki ayrı yönetimin kurulmasının başlangıcı olarak Lefkoşa'yı iki bölgeye ayıran "Yeşil Hat" ortaya çıkmış oldu.^[16]

Bu olayların üstüne Başbakan İnönü'nün önderliğinde toplanan diplomatlar ve komutanlar değerlendirme toplantısı yapmıştır. Toplantıdan çıkan karar ise, jet filolarının Kıbrıs üstünde ihtar uçuşu yapması ve çatışmaların durmaması halinde adanın bombalanması emri olmuştur. Bu kararın çıkmasının en önemli sebebi ise, 24 Aralık 1963'te Tabip Binbaşı Nihat İlhan'ın evinde üç çocuğu ve eşiyle banyo küvetinde acımasızca katledilmesidir. Bu olay, bardağı taşıran son damla olmuştur.^[17]

26 Aralık 1963 itibariyle Türk jet uçakları Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşuna başlamıştır. Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denктаş, bu olaylar üstüne şu açıklamalarda bulunmuştur:^[18]

"Rum polis ve çetecileri mesul Rum liderlerinin direktifleri altında masum Türk halkını, çocuk, kadın, yaşlı dinlemeksizin imha etmek için amansız bir mücadeleye atılmışlardır.

... Aynı devletlin Türk polislerinin elinden silahları alınırken Rum polislere EOKA'nın silah ambarlarına ağır makineli tüfekler ve hudutsuz cephane verilerek Türklerin üzerine saldırtmışlardır.

... Türk evlerindeki ve resmi Türk makamlarının telefonları kesilmiş, Türklerle yabancı haber ajanslarının ve yetkili makamların irtibatı kırılmıştır. Vazifeleri asayişin temin olan Rum polisleri, Türk polislerini tamamen tecrit ve imha için planlı bir şekilde harekete geçmiştir.

... Makarios Hükümetine ve İçişleri Bakanlığına Türk Cemaatinin zerre kadar itimadı yoktur. Bugün verdiği sözü bir ertesi gün inkar eden bu idarenin bize yarın için vereceği sözlere asla itimad edemeyiz. Türk Cemaati geçirmiş olduğu bu imtihanın acı dersini unutmayacaktır. Bu dersin tecrübesi ise bize istikbal için tutumumuz hakkında iyi bir rehber olacaktır. Kahraman mücahitlerimizi, yılmaz yaralıları, aziz şehitlerimizi hürmetle, sevgiyle anarız."

^[16] Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, s. 723.

^[17] Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", s. 398.

^[18] *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1963, s. 1-7.

Bu gelişmelerden dolayı Makarios ve hükümeti, Kıbrıs'ta asayışı Türk, Yunan ve İngiliz kuvvetlerinin birlikte sağlamasını kabul ettiğini açıklamıştır. Böylece Türk alayı, adada koruma görevine başlamıştır.^[19]

1.4. Krizi Fırsata Çevirme: Türk-Sovyet Yumuşaması

Amerika'nın bu hadiseler üzerine sessiz kalması, Sovyetler Birliği'nin işine yaramıştır. İlk olarak 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'ye ekonomik yardım teklifinde bulunan Sovyetlerle ilişkiler, o dönemde NATO'ya olan tam sadakat sebebiyle karşılıksız kalmıştır. Kıbrıs sorunlarında yıpranan Türkiye, bu dönemde rotasını Sovyetler Birliği'ne çevirmiştir. 1963 yılında bir Türk delegasyonu Moskova'ya giderek Başkan Kruşçev ile görüşmüştür. Bu görüşme sonucunda Kruşçev, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile dostane ilişkileri geliştirme arzusunda olduğunu ve Stalin döneminde yürütülen Türkiye politikasının değişmesi gerektiğini ifade etmiştir.^[20] Böylelikle 1960-1964 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkileri de bir normalleşme dönemine girmiştir. Bu ilişkiler, 1965 itibarıyla daha da gelişerek iyileşmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, 21 Ocak'ta İzvestia gazetesine verdiği bir demeçte Sovyetler Birliği'nin Enosis'e karşı olduğunu, Kıbrıs için federasyon şeklinin bir çözüm yolu olabileceğini söylemiştir. Türk tezine paralel olan bu görüş Türkiye'de olumlu karşılanırken, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ta tepkiye yol açmıştır.^[21]

Bu dönem, Suat Hayri Ürgüplü'nün Koalisyon Hükümeti dönemine denk gelmektedir. Bu çerçevede Johnson Mektubunun Türk dış politikası üzerinde önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin, Soğuk Savaş döneminde ilk kez ABD'den başka ülkelerle ilişki kurmanın önemini anladığı söylenebilir. Suat Hayri Ürgüplü, Mecliste yaptığı konuşmada Sovyetlerle ilişkiler hakkında şunlardan bahsetmiştir:^[22]

“Sovyetler Birliği, bize karşı gösterecekleri iyi niyetli tutum ve bilhassa millî vasfı iktisap etmiş meselelerimiz karşısında anlayışlı davranışla Türk ve Sovyet münasebetlerinin devamlı gelişmesine büyük ölçüde hizmet edecektir. Hükümet, Sovyetler Birliği ile iyi münasebetler tesisine daima arzudur. Bu alanda elde edilecek başarı her şeyden evvel Sovyetlerin davranışına tabi olacaktır. Memleketimizin içişlerine yabancı memleketlerin hiçbir şekilde tesiri olmamasına göstereceğimiz titizlik büyüktür.”

^[19] Cumhuriyet, 27 Aralık 1963, s. 1.

^[20] Fehim Kuruoğlu, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1960-1965)”, *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (54), 2017, s. 201.

^[21] Kaan Gaytancıoğlu, “Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965)”, *Elekttronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 2013, s. 70.

^[22] Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2 Mart 1965, Cilt 37, 67. Birleşim, s. 96.

ABD'nin bu olaylar karşısında sessizliğini devam ettirmesi üzerine Türk Hükümeti, Garanti Antlaşması^[23] gereğince Yunanistan ve İngiltere'nin çatışmaları durdurmak üzere harekete geçmelerini istemiş, aksi takdirde tek taraflı olarak müdahale edeceği uyarısında bulunmuştur. Bu durumda İngiltere, tarafları Londra'da yapılacak olan bir konferansa davet etmiştir.^[24]

1.5. Londra Konferansı

Londra Konferansı, 15 Ocak 1964'te toplanmıştır. Toplantı, İngilizlerin çabasıyla gerçekleşmiştir. İngiltere Common Wealth Bakanı Sandys'in başkanlığını yaptığı toplantıya İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs Rum ve Türk toplum liderleri katılmıştır.^[25] Kıbrıs Türk tarafını Rauf Denктаş, Türkiye tarafını Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin temsil etmiştir.^[26]

Türk tarafının çözüm önerisini Denктаş dile getirmiştir. Daha sonra Türk tarafının resmi tezi haline gelecek olan çözüm önerisi Denктаş tarafından şu şekilde açıklanmıştır; 1960 çözümü Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlayamamıştır ve fiili güvencelere gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçeve içinde de tek çözüm, coğrafi olarak ayrılmış ve zorunlu nüfus mübadelesini gerçekleştirmiş iki toplumlu federal bir devletin kurulmasıdır.^[27] Kıbrıslı Rumların görüşlerini açıklayan Klerides ise, çoğunluğun çıkarlarına uygun, teknik olarak uygulanması daha kolay, yeni bir anayasanın hazırlanmasını ve yürürlüğe konmasını istemiştir.^[28] İngiltere tarafından ise on bin kişilik bir NATO kuvvetinin Kıbrıs'a gönderilmesini ve adada huzurun, güvenliğin tesisini sağlaması konusunda bir plan önerilmiştir. Bu plan Türk tarafında kabul edilse de Makarios reddetmiştir. Çözümün NATO çerçevesinden değil, BM çerçevesinden olması gerektiğini savunuyordu.^[29]

Böylelikle BM Güvenlik Konseyi, bu konuyu gündemine taşımıştır. Konsey, 4 Mart 1964 tarihinde 186 sayılı kararı almıştır. Kararın dördüncü maddesinde ada-

[23] Garanti Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma, Kıbrıs sorununa getirilen çözümün en önemli unsurudur ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerinin uluslararası niteliğini teyit etmiştir. Antlaşmanın temel amacı, Kıbrıs'ın herhangi bir devletle birleşmesini engellemektir.

Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12/ Özel Sayı, 2010, s. 1505.

[24] Fahri Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 786

[25] Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", s. 400.

[26] Soyalp Tamçelik, "İsmet İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri Döneminde Kıbrıs Meselesi ve Takip Edilen Uluslararası Politika (1961-1965)", *Ulusal Kahraman, Devlet Adamı: İsmet İnönü Sempozyumu - 25 Ekim 2018 Bildiri Kitabı*, Editör: Prof. Dr. Engin Berber, Konak Belediyesi, İzmir 2019, s. 167.

[27] Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, s. 724.

[28] Mert Dikici, *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 36.

[29] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s. 787.

da, Kıbrıs Devleti'nin onayı ile BM barış gücünün kurulması, yedinci maddesinde ise Genel Sekreter'in bir arabulucu seçmesi tavsiye edilmiştir.^[30] Güvenlik Konseyi kararı ile oluşturulan BM Barış Gücü, çatışmaları durdurmada etkisiz kalmıştır. Özellikle Makarios'un Türkiye ve Yunanistan'ın da taraf olduğu ittifak anlaşmasını feshettiğini açıklamasıyla çatışmalar şiddetlenmiştir.

Bunun üzerine Türkiye ABD ve İngiltere'ye birer nota göndererek, her an adaya çıkartma yapabileceğini hatırlattı. 16 Mart 1964'te de TBMM hükümete gerektiğinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma yetkisi verdi.^[31] Türk hükümeti artan gerilim ve çatışma ortamının karşısında büyük ülkelerin sessiz kalmasına tepki göstermiştir. Bundan dolayı 2 Haziran'da adaya müdahale kararını almış ve 4 Haziran'da bu kararını ABD'ye iletmıştır. Başkan Johnson'ın 5 Haziran 1964'te ABD Türkiye Büyükelçisi Hare aracılığıyla İnönü'ye ilettiği cevap niteliği taşıyan mektup, Türkiye-Amerikan ilişkilerinde ve Türk Dış Politikasında bir dönüm noktası sayılmış, günümüzde dahi tartışmaları süregelmiştir.

2. JOHNSON MEKTUBU

Bilindiği üzere Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale, Ecevit hükümeti dönemine denk gelmektedir. Kıbrıs'a yapılan müdahalenin bu denli gecikmesinin en temel sebebi ise, 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'dan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye gelen mektuptur. Bu mektup, Türk Dış Politikasının en önemli krizlerinden olmakla beraber CHP-Bağımsızlar Koalisyonunun liderine gelmiştir.^[32] Çünkü bu gelen mektup, ülke çapında geniş yankılar uyandırmıştır.

Johnson Mektubunun etkisini, Türk Dış Politikası özelinde anlayabilmek için metni tam haliyle okunması gereklidir.^[33] Bu mektup, Türkiye'ye geldiği ilk andan beri gizli tutulmuştur. Mektup ilk olarak Hürriyet gazetesinde yayınlanmıştır. İçerdiği sert ifadelerle ülkede büyük tepkiye sebep olmuştur. Öyle ki bu dönemde ABD ve NATO karşıtlığı had safhaya çıkmıştır. Özellikle Altıncı Filo'ya karşı yapılan eylemlerin temelinde Johnson Mektubu yatmaktadır.^[34] Ayrıca olası bir Sovyet saldırısı durumunda ABD ve NATO müttefiklerinin Türkiye'yi yalnız bırakabileceği açıkça ima edilmiştir.

[30] Faruk Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 12.; Dikici, *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*, s. 36.

[31] Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, s. 725.

[32] Fuat Aksu, "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar", *Uluslararası İlişkiler*, 13 (59), 2018, s. 81.

[33] Mektubun tamamını okumak için lütfen bakınız: "Johnson'un Mektubu", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1964, s. 1.; Tamçelik, "İsmet İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri Döneminde Kıbrıs Meselesi ve Takip Edilen Uluslararası Politika (1961-1965)", s. 46.

[34] Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", s. 411.

Mektupta özetle, Türkiye'nin Kıbrıs'a herhangi bir askeri müdahalede bulunmaması, eğer bulunursa ABD'nin silahlarını ve mallarını kullanılmasına hiçbir şekilde izin verilmeyeceği ve Kıbrıs yüzünden Sovyetlerle Türkiye'nin arasında bir problem yaşanır mı ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakacağı ifade edilmiştir.

2.1. İnönü'nün Cevabı ve Washington Ziyareti

13 Haziran 1964'te, Johnson Mektubuna karşın İnönü'de mektup yollamıştır. Johnson Mektubundan daha uzun ve kapsamlı mektupta askeri harekattan vazgeçildiği vurgulanmıştır. Mektupta özetle şu konular ifade edilmiştir:^[35]

1. Türkiye, en büyük müttefiki Amerika'dan böyle bir mektup aldığı için düş kırıklığına uğramıştır. Bu mektup ile hayati önem taşıyan Kıbrıs Sorununda Amerika ve Türkiye arasında derin görüş ayrılıkları olduğu ortaya çıkmıştır.
2. Türkiye'nin Kıbrıs'a son müdahale girişiminden önce ABD'ye danışmadığı iddiası doğru değildir. Türkiye her müdahale girişiminde olduğu gibi bu kez de Amerika'ya bilgi vermiştir. Ancak her defasında Amerikalıların girişimleri sonuçsuz kalmıştır.
3. Kıbrıs'ta Türklere karşı uygulanan zulme Yunanlıların tavrına karşı ABD bir şey yapmadı. Eğer baskı uygulanacaksa onlara karşı uygulanmalıydı. Amerika, Kıbrıs Sorununda hangi tarafın haklı olduğuna dair bir açıklama yapmamıştır. Bu da Türkiye'ye büyük sıkıntı yaşatmıştır.
4. Türkiye'nin kriz sırasında diğer garantör devletlerle istişare etmediği iddiası gerçek dışıdır. Türkiye, 21 Aralık 1963 tarihinden beri hem İngiltere hem de Yunanistan ile sorun hakkında temas kurmuş ve ortak müdahale önermiştir. Ancak bu girişimlerden sonuç alamamış, Yunanlılar ise Kıbrıslı Rumların kanunsuz ve insanlık dışı hareketlerini açıkça desteklemişlerdir.
5. Mektup Türkiye ve ABD arasındaki ittifakın niteliği konusunda bazı sorulara yol açmıştır.
6. Mesaj, NATO konusunda da bazı sorulara yol açmıştır. Eğer NATO, mektuptaki gibi işleyecekse "tedaviye muhtaç" demektir.
7. NATO müttefikleri kendi arasında uluslararası antlaşmalara, kendi ortak anlaşma ve taahhütlerine eşit şekilde riayet etmesi ortaklığın hayati bir gerekliliğidir. Türkiye, Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı ortak hareket etmeye çağırmasına ve Yunanlıların sorumluluklarına rağmen Türkiye'ye hücum ederlerse bunun sorumluluğu Türkiye'ye ait olmayacaktır.

^[35] Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", s. 412-413.

8. Türkiye, ittifakın bir üyesi olarak sorumluluğunun bilincindedir. Türk yöneticilerinin Kıbrıs meselesinin mevcut antlaşmalara ait hükümlerin kabulü ile hal yoluna ulaşmasından başka bir amacı bulunmamaktadır. Eğer Amerikan liderleri Amerikan milletin karakterindeki adalet duygusu ile yüksek otoritelerini kullanırlar ve bu yoldaki çabaları desteklerlerse bir çözüme ulaşmak mümkün olabilir.
9. Başbakan İsmet İnönü, ABD'ye gelerek Kıbrıs meselesini Başkan Johnson ile görüşmekten memnun olacağını da bildirmiştir.

Sonuç olarak Başbakan İnönü, 21 Haziran'da Washington'a giderek Başkan Johnson'u ziyaret etmiştir. Fakat Yunan Başbakan Papandreu Washington'a gitmeyecek Kıbrıs Meselesini bir Türk-Yunan meselesi haline getirmek istememiş, bundan dolayı Johnson'un yaptığı daveti reddetmiştir. Johnson'un davetini kabul ederek Washington'a giden İnönü'nün amacı, güçlük çıkartan taraf olmadığını göstermektir. Bu durumun aksine Papandreu'nun gelmemesi ise İnönü'yü haklı çıkarmıştır. Papandreu ve Johnson, daha sonra ikili görüşme gerçekleştirmiştir.

İnönü'nün bir diğer amacı ise 1959 Antlaşmalarının (Zürih ve Londra) geçerli olduğunu savunmaktır. İnönü ve Johnson'un yaptığı ikili görüşme neticesinde Amerika tarafından Türk tarafının tezi desteklenerek 1959 Antlaşmalarından vazgeçilmeyeceği, Johnson'un açıklamalarında yer verilmiştir. İnönü ise 1959 Antlaşmalarının geçerliliğini Johnson'a kabul ettirerek Türkiye'ye geri dönmüş, diplomatik zaferlerine bir yenisini daha eklemeyi başarmıştır.

2.2. Acheson Planı

Washington görüşmeleri neticesinde Kıbrıs meselesinin bir çözüme kavuşmasını sağlamak için ABD eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson, aracı olarak tayin edilmiştir. 10 Temmuz 1964'te Cenevre'de arabuluculuk faaliyetlerine başlayan Acheson, 1 Eylül'e kadar görevini yürütmüştür. Acheson, çözüme yönelik planını 14 Temmuz'da iki tarafa da sunmuştur. Cenevre'de yapılan konferansa Türk tarafı adına Nihat Erim katılmıştır.

Plan Türkiye tarafından kabul edilmiş, Yunanistan ise bazı değişiklikler talep etmiştir. Buna karşın Rum kesimi lideri Makarios planı resmen reddetmiştir. Görüşmeler devam ederken Kıbrıs'ta çatışmaların artması ve Erenköy'e saldıran Rum kuvvetlerine karşı 8-9 Ağustos'ta Türkiye'nin düzenlediği hava harekâtı nedeniyle görüşmeler tıkanmıştır. 15 Ağustos'ta yeniden başlayan görüşmeler ardından 20 Ağustos'ta "İkinci Acheson Planı" ortaya çıkmıştır. Planda daha önce egemenlik hakkı Türkiye'ye bırakılmış olan Karpas bölgesinde, Türkiye'ye elli yıl süre ile bir askeri üst bulundurma hakkı verilmiştir. Ancak Türkiye planda yapılan

bu değişikliği, Enosis'e yol açacağı gerekçesiyle kabul etmemiştir. Cenevre görüşmelerinde Acheson tarafından ortaya atıldığı belirtilen '*kiralık üs karşılığı Enosis*' formülü kamuoyu ve hükümet tarafından tepkiyle karşılanmıştır.^[36]

Türkiye'nin görüşme zemini olarak kabul ettiği ilk plan, Makarios'un karşı çıkması üzerine, Yunanistan tarafından da reddedilmişti. Bunun üzerine ikinci plan hazırlanmıştı. Fakat ikinci plan Yunanistan lehine Enosis'e yol açacağı gerekçesiyle Türkiye tarafından reddedilmiş, Yunanistan ise Acheson'ın ikinci planını olumlu bulmuş ve bu planı "temel alınabilecek bir belge" olarak nitelendirmiştir. Başbakan Papandreu, Türklere verilen arazinin sınırlandırılmasını olumlu olarak değerlendirmişse de katıksız Enosis'i hedefleyen Makarios için bu plan kabul edilemez olarak görülmüştür. Makarios'un görüşlerinin değiştirilmesi mümkün olmayınca Amerika'nın arabuluculuk girişimleri sonuçsuz kalmış ve ABD yönetimi, 31 Ağustos 1964 tarihinde Cenevre görüşmelerinden çekildiğini açıklamıştır.^[37] Bunun üzerine Kıbrıs'taki Rum terörü yeniden başlamıştır.

1970'lerde Kıbrıs sorunu hala çözülmemiş, ancak bunalım olmaktan da çıkmıştır. 1968 yılında Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmeler başlamış, 1972 yılından itibaren ise Türkiye ve Yunanistan'ın anayasa uzmanları ve BM temsilcilerinin katılması ile beşli bir şekil almıştır.^[38]

3. ANKARA ANTLAŞMASI

İlk olarak 1922 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresiyle, Türkiye'nin batı toplumlarının bir parçası olmak istediğinin sinyalleri verilmişti. Daha sonra Türkiye'nin Milletler Cemiyeti, BM, OECD ve NATO üyelikleriyle batı toplumunun parçası olmak istediği kesinleşmiştir. Fakat bu yönde atılan en somut adım ise hiç şüphesiz 1963 Ankara Antlaşmasıdır. Ankara Antlaşması, Türkiye-AET ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye ilk olarak 31 Temmuz 1959'da AET'e tam üye olabilmek için başvurmuştur. Hem ekonomik gerekçeler hem de Türkiye'nin batılılaşma politikaları, bu topluluğa girmek için başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Fakat AET bu dönemde Türkiye'yi reddetmiştir. AET'e göre Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gerekliliklerini yerine getirmemekte, bundan dolayı tam üyelik koşullarının gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imza-

^[36] Dikici, *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*, s. 38.

^[37] Tamçelik, "İsmet İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri Döneminde Kıbrıs Meselesi ve Takip Edilen Uluslararası Politika (1961-1965)", s. 52.

^[38] Muhsin İltar, *Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 39.

lanması gerekiyordu. Neticede söz konusu antlaşma, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalandı. Türkiye'nin bu dönemdeki hedefi ise, koşulları yerine getirip Türkiye'nin AET'e tam üyeliğini sağlamaktır.^[39] Buna göre bazı hazırlık ve iş birliği aşamalarından sonra 1995 yılından itibaren "tam üyeliğe" yönelik son aşamaya girileceği öngörülmüştür.^[40]

Antlaşma imzalanmış fakat yürürlüğe girmesi gecikmiştir. Antlaşma, CHP-Y-TP-CKMP Koalisyonunda imzalanmış fakat koalisyon hükümetinin dağılmasıyla antlaşmanın yürürlüğe girme süreci epey yavaşlamıştır. Sonrasında kurulmuş olan CHP-Bağımsızlar koalisyonu döneminde antlaşma 14 Ocak'ta meclise getirilmiş, 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.^[41]

14 Ocak'ta Mecliste CHP grubu adına konuşma yapan Turhan Feyzioğlu'nun Ortak Pazar ve Ankara Antlaşmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir:^[42]

"Altı Avrupa Devletinin ortaya koydukları bu büyük esere ortak üye olarak katılmamızı mümkün kılan, ortaklık anlaşmasının imzalandığı gün Başbakan İnönü, altı Avrupa Devlet temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada 'Avrupa ekonomik topluluğunu beşeriyet tarihi boyunca insan zekâsının vücuda getirdiği en cesur bir eseri.' olarak vasıflandırıyor. Bu sözlerde siyasi nezaket payı olduğu iddia edilebilir. Fakat muhakkak hakikat payı siyasi nezaket payından daha fazladır. Avrupa Ekonomik Topluluğu, iktisâdi ve siyasi alanda bütün tahminleri öylesine aşan bir başarıya ulaşmıştır ki, başlangıçta bu kuruluşun aleyhinde olan İngiltere, Norveç, Danimarka ve başka Avrupa ülkeleri de bu topluluğa katılmak için ısrarlı müracaatlarda bulunmuşlardır.

Ortak Pazarı yaratan Roma Anlaşmasına göre, Pazar'a iki şekilde katılmak kabildir: Tam üyelik, ortak üyelik.

Tam üyelik, ancak Roma Antlaşmasında yer alan hükümlerin tamamını kesin olarak kabul etmek şartıyla bahis mevzu olabilir.

Ortak üye sıfatıyla katılma halinde ise, Roma Antlaşmasında yer alan mükellefiyetlerin tamamının derhal kabul edilmesi bahis konusu olmayıp, aynı prensiplerden hareket edilmekle beraber, ortak üyenin içinde bulunduğu özel iktisadi şartlara uygun bir rejim tespit

^[39] İdris Bal, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", *Türk Tarihi Araştırmaları*, s. 25. <https://www.altayli.net/turk-dis-politikasi-1960-1980.html> (Son Erişim Tarihi 21. 01.2023)

^[40] Gökhan Yılmaz, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)*, s. 2.

^[41] Ekrem Yaşar Akçay, "27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Kadar Türkiye-Topluluk İlişkileri", *II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, 19, 2018, s. 283.

^[42] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 14 Ocak 1964, Cilt 25, 32. Birleşim, s. 81-82.

edilebilmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi şartlar ve bugün vasıl olabildiği ekonomik gelişme derecesi, topluluğa ancak ortak üye olarak katılmasının düşünülebilmesi imkânını veriyordu. İmzalanan Anlaşma, Türk Milleti ile Avrupa Ekonomik Topluluğunu vücuda getiren milletler arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmayı, Türk ekonomisinin gelişmesini hızlandırarak, Türkiye ekonomisi ile üye devletler ekonomileri arasında bugün mevcut olan büyük uçurumu daha hızlı bir şekilde daraltmayı hedef tutmaktadır.

İmzalanan ortaklık anlatmasının 'Türkiyeyi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak anlaşma' diye vasıflandırılmış' olması hoşuna değildir. Ortak Pazar İcra Uzvu Başkanı Prof. Walter Hallstein'in şu sözleri gerçeğin tam ifadesidir:

'Türkiye Avrupa'nın bir cüz'üdür. İmzalanan anlaşmanın en derin anlamı bundadır.'

Prof. Hallstein, bugün varılan merhaleyi, Atatürk'ün kuvvetli şahsiyetimin ve Türk toplumumda her sahada yetinmiş olduğu, köklü reformların bir sonucu olarak vasıflandırmakta ve Avrupa ile Türkiye'yi birleştiren ortak zihniyeti şöyle özetlemektedir:

'Yüzde yüz realist, mâkul, aydın tutum; modern ilmin metotlu kullanılışı, öğretim ve eğitime verilen önem, ilerleme yolumda kararlı dinamizm, vasıtaların seçimimde kayıtsız pragmatizm.'

Bu sözler, bir bakıma, Atatürkçülüğün de tarifidir."

Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ise Türkiye'nin üyeliğini düzenlemektedir: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler." Bu maddeden açıkça anlaşılmaktadır ki, "Türkiye-AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir." Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç devre öngörmüştür. İlk dönem, Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamıştır. Taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik "*Hazırlık Dönemi*" olarak belirlenen bu dönemde, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Tesis edilen ortaklık ilişkisinin işleyişine yönelik olarak iki taraf arasında bazı kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar arasında en üst düzey karar alma organı ise Ortaklık Konseyi'dir.^[43]

Hazırlık Döneminin yanı sıra "Geçiş Dönemi" ve "Nihai Dönem" olarak toplam üç devir ön görülmüştür. Anlaşmada öngörülen Hazırlık döneminin sona

^[43] https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Son Erişim Tarihi 21.01.2023)

ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Ancak gerek Ankara Anlaşması gerek Katma Protokol öngörüldüğü şekilde uygulanamamıştır. Bunun sorumluluğunu Türkiye ile Topluluk arasında paylaşmak gerekir. Türkiye'nin 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi krizlerden dolayı Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır.^[44]

Ankara Antlaşmasının baş mimarlarından olan İnönü'nün, Ankara Antlaşması ve Ortak Pazar hakkında yaptığı konuşma şu şekildedir:^[45]

“Kanaatimce, beşeriyet tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eser olan Avrupa Ekonomik Topluluğunun, Konsey ve mümtaz temsilcilerini burada selamlamak benim için büyük bir şeref ve zevktir.

Vücuda getirdiğiniz ve devamlı muvaffakiyetler kaydederek, milletler topluluğu için yeni bir devrin başlangıcını teşkil edecek bir hedefe doğru götürdüğünüz eser, hiç şüphe yok ki, dünyanın en müstakbel nesillerine bırakılacak en zengin miras olacaktır...”

Neticede İnönü, diplomatik zaferlerine bir yenisini daha ekleyerek Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine çıkma gayesine bir adım daha yaklaşıp da gelecekte yaşanacak olan sıkıntılardan kaynaklı bu çabalar pek çok kez sekteye uğrayacaktır.

4. KÜBA KRİZİ

1962'de iki büyük süper güç olan ABD ve SSCB karşı karşıya gelmiştir. Sovyetler, Küba'ya füzelerini yerleştirmiş ve Küba'yı nükleer bir üs haline getirmeyi amaçlamıştır. Bunun üzerine ABD, Küba'yı abluka altına alarak herhangi bir Sovyet gemisinin ablukaya uymadığı takdirde batırılacağı açıkça ifade edilmiştir.^[46] Bunun üzerine Türkiye'de dahil olmak üzere çeşitli batı ülkeleri, Küba'ya ambargo uygulamıştır.

Kruşçev, 27 Ekim 1962'de Kennedy'ye gönderdiği mektupta ABD, Türkiye'de bulunan benzer füzeleri (Jüpiter ve Thor) söktüğü takdirde Sovyetler Birliği'nin de Kübadakileri sökeceğini ifade etmiş ve Türkiye'nin bağımsızlığına saygı göstereceklerini, içişlerine karışmayacaklarını yazmıştır. Kruşçev Kübadaki füzelerin sökülmesi karşılığında ABD'nin de aynı güvenceleri Türkiye için

^[44] Demiriz, *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*, s. 94.

^[45] *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1963, s. 1-5.

^[46] Kuruoğlu, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler (1960-1965)”, s. 200.

vermesini istemiştir.^[47] Sovyetler Birliği Türkiye'ye bir nota göndermiş, Türk topraklarında NATO ve ABD füze üslerinin kurulmasının kendisi için tehdit unsuru oluşturduğunu belirtmiştir.^[48]

Sovyetler Küba'daki, ABD Türkiye'deki füzeleri geri çektikten sonra kriz, sıcak savaşa varmadan atlatılmıştır. Fakat bu durum, Türkiye'nin müttefiklerini sorgulamasına sebep olmuştur. İlk olarak Küba Kriziyle gelen batıyla uzaklaşma, Kıbrıs olaylarıyla körüklenmiştir. Çünkü ABD, Küba'daki füzeleri geri çektiler kendi güvenliğini sağlasa da Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmıştır.^[49]

ABD'nin Türkiye'ye sormadan, Türkiye'nin fikrini almadan Jüpiter ve Thor füzelerini kaldırması Türkiye'nin Batı ittifakı içinde eşit bir üye olarak görülmediğinin ilk işareti olmuştur. Türkiye'nin 1962-64 Kıbrıs Bunalımı sırasında yalnız kalması, Ankara'daki tavrı değişikliğinin başlangıcı olmuştur.^[50]

1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı, ABD'nin bu tutumuyla ve Türkiye'nin pek çok krizde yalnız kalması Türk kamuoyunda büyük tepkiye yol açmış, sol akımların güçlenmesine, geniş çaplı Amerikan karşıtlığı protestolara sebep olmuştur. Kamuoyunda Amerika'nın kendi çıkarları için Türk ulusal çıkarlarını hiçe saydığı ve Amerika'ya güvenmenin riskli olabileceği inancını yarattı.^[51]

SONUÇ

Bu dönemin dış politikasındaki istikrarsızlık Türkiye'nin iç dinamiklerine ek olarak, ağırlıklı olarak Batılı devletlerden kaynaklanmıştır. Türkiye'nin meşru hakları, bu krizlerde hiç sayılmış ve müttefikleri bencilce hareket etmiş ve Türkiye yalnız kalmıştır. Bu noktada Türkiye, başka arayışlara girmiştir. Sovyetler Birliği ile yaşanan göreceli yumuşama, bunun belirtisidir.

Her ne kadar başka arayışlarda bulunulsa da batı ittifakında yer alma isteği hep devam etmiştir. AET ile Ankara Antlaşmasından sonra meydana gelen Katma Protokol, Helsinki ve Kopenhag Zirveleri bunun en bariz örneği olmakla beraber, 1990-1991'de Körfez Savaşına Türkiye'nin yardımcı olması NATO açısından birer örnektir. Türkiye, yaşanan ne olursa olsun batı ittifakı içerisinde var olmuş, Atatürk'ün hedef gösterdiği "muasır medeniyetler seviyesine" çıkmaya var gücüyle çalışmıştır.

^[47] Dikici, *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*, s. 33.

^[48] Demiriz, *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*, s. 69.

^[49] Bal, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", s. 19.

^[50] Öykü Tekin, *1950-1965 Yılları Arası Türkiye-Mısır İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 65.

^[51] Gülşah Köprülü, "Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri", *Bittis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3 (3), 2018, s. 43.

1961-1965 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri dönemi, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu dönem, Türkiye'nin iç dinamikleri ile uluslararası ilişkileri arasında karmaşık bir etkileşim sürecini yansıtmaktadır. Koalisyon hükümetleri, özellikle Kıbrıs Sorunu gibi kritik meselelerde hem iç politikada hem de dış politikada belirleyici bir rol oynamıştır.

Kıbrıs Sorunu, bu dönemin en önemli meselelerinden biri olarak öne çıkmıştır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında özel bağlar ve anlaşmalarla şekillenen bir siyasi yapı oluşturmuştur. Ancak, ada da yaşanan etnik gerilimler ve saldırılar, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarını daha da karmaşık hale getirmiştir. İlk koalisyon hükümeti, Kıbrıs konusunu programında ele alarak, bu sorunun çözümüne yönelik adımlar atmayı hedeflemiştir. Ancak, hükümetin bu konudaki çabaları, iç ve dış baskılarla sınırlı kalmıştır.

ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye'ye gönderdiği mektup, Türk dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Mektupta, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması durumunda ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakacağına dair uyarılar, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu sorgulamasına neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde derin görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmış ve kamuoyunda büyük bir tepki yaratmıştır. Johnson Mektubu, Türkiye'de ABD ve NATO karşıtlığını artırmış, bu da iç politikada önemli yansımalar doğurmuştur.

Koalisyon hükümetleri, bu dönemde Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmeye çalışırken, iç politikadaki istikrarsızlık ve kamu tepkileri ile de başa çıkmak zorunda kalmıştır. Kıbrıs'a yönelik askeri müdahale konusundaki belirsizlik, hükümetin uluslararası alandaki etkinliğini zayıflatmış ve Türkiye'nin stratejik karar alma süreçlerini etkilemiştir. Türkiye'nin meşru hakları, bu krizlerde hiç sayılmış ve müttefikleri bencilce hareket etmiş, Türkiye yalnız kalmıştır. Bu noktada Türkiye, başka arayışlara girmiştir. Sovyetler Birliği ile yaşanan göreceli yumuşama, bunun belirtisidir.

Sonuç olarak, 1961-1965 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri dönemi, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir değişim sürecini temsil etmektedir. Kıbrıs Sorunu, ABD ile ilişkiler ve iç politikadaki dinamikler, bu dönemin belirleyici unsurları olmuştur. Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu ve iç siyasi yapısını derinden etkilemiş, sonraki yıllarda yaşanacak gelişmelere zemin hazırlamıştır. Koalisyon hükümetlerinin bu dönemdeki performansı, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli dersler ve deneyimler sunmuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1964, Cilt 25, 32. Birleşim.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2 Mart 1965, Cilt 37, 67. Birleşim.

Gazeteler

Cumhuriyet (Mart 1962, Eylül-Aralık 1963).

Diğer Kaynaklar

- AKŞAY, Ekrem Yaşar, "27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Kadar Türkiye-Topluluk İlişkileri", *II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, 19, 2018, ss. 274-287.
- AKSU, Fuat, "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar", *Uluslararası İlişkiler*, 13/59, 2018, ss. 65-87.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- BAL, İdris, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", *Türk Tarihi Araştırmaları*, ss. 2-27
<https://www.altayli.net/turk-dis-politikasi-1960-1980.html> (Son Erişim Tarihi 21. 01.2023)
- DEMİRİZ, Merve, *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- DIKICI, Mert, *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan, "Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 2013, ss 48-75.
- GÜLEN, Ahmet, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 50, 2012, ss. 389-428.
- İLTER, Muhsin, *Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.
- KÖPRÜLÜ, Gülşah, "Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri", *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3/3, 2018, ss. 34-56.
- KURUOĞLU, Fehim, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1960-1965)", *Karadeniz Araştırmaları*, 14/54, 2017, ss. 189-206.
- NEZİROĞLU İrfan, YILMAZ Tuncer, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, TBMM Basımevi, Ankara 2015.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖNAL Tekin, ÖZDAĞ Abdullah, "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *I. Uluslararası Türklerin Dünya-sı Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Antalya, 2017, s. 647.
- TAMÇELİK, Soyalp, "İsmet İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri Döneminde Kıbrıs Meselesi ve Takip Edilen Uluslararası Politika (1961-1965)", *Ulusal Kahraman, Devlet Adamı: İsmet İnönü Sempozyumu - 25 Ekim 2018 Bildiri Kitabı*, Editör: Prof. Dr. Engin Berber, İzmir, 2019, s. 167.
- TEKİN, Öykü, *1950-1965 Yılları Arası Türkiye-Mısır İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.
- VATANSEVER, Müge, "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12/ Özel Sayı, 2010, ss. 1487-1530.
- YALANSIZ, Nedim, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2002.
- YILMAZ, Gökhan, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2006.

Linkler

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Son Erişim Tarihi 21.01.2023)

Zülfü Livaneli'nin *Sıkıntılı Günler* İsimli Öyküsünde Aile Kavramı

The Concept of Family in Zülfü Livanelin's
Story Titled *Sıkıntılı Günler*

Hanife Nalan GENÇ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
• ngenc@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0002-7618-4825

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24 Mart/March 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 16 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 21-34

Atıf/Cite as: Genç, H. N. "Zülfü Livaneli'nin *Sıkıntılı Günler* İsimli Öyküsünde Aile Kavramı"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 21-34.

ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN SIKINTILI GÜNLER İSİMLİ ÖYKÜSÜNDE AİLE KAVRAMI

ÖZ

Tam adı Ömer Zülfü Livaneli olan Zülfü Livaneli daha çok bu ismiyle tanınan çok yönlü bir yazardır. Livaneli, gazeteci ve politik bir figür olmasının yanı sıra senaryo yazarlığı ve yönetmenliği gibi müzik alanında da sanatçı ve besteci kimliğiyle adından söz ettirmiş bir isimdir. Başta müzik ve sinema olmak üzere siyaset ve yazın alanında sayısız başarıya imza atmış, ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok ödüle layık bulunmuş ve önemli görevler üstlenmiştir. Romanları çok satan ve çok okunan bir yazar olan Livaneli, müzik, sinema ve siyaset gibi farklı alanlarda başarılarla imza atmıştır. Yazarın ilk yazınsal yapıtı 1978’de yayımlanan öykü kitabı *Afarat’ta Bir Çocuk’tur*. Toplamda sekiz öyküden oluşan kitap, birey ve toplum yaşamına dair sosyal, kültürel, güncel ve evrensel olay ve durumları konu alır. Kitapta yer alan *Sıkıntılı Günler* isimli öyküde aile izleği, aile içi ilişkiler, duygusal bağlar, toplumsal koşullar ve bireyin kimlik arayışı bağlamında ele alınır. Aile içinde özellikle ebeveynlerin sorumlulukları, zorluklarla başa çıkma yolları, aile ilişkileri ve bunların yansıması başkışı Mehmet Özver’in bilişsel düzlemde kendisi, eşi ve çocuklarıyla ilgili yaptığı sorgulamayla görünür kılınır. Aile içi dayanışma, çatışma, koruma ve kimlik betileri aile yapısının genel anlamda toplumsal, özel anlamda da psikolojik boyutlarıyla yansıtılır. Öykü, adının imlediği gibi gerek toplumsal gerekse bireysel anlamda yaşanan sıkıntılara, zorluklara, acılara göndermede bulunur. Okurun iç dünyasına seslenmenin öncelendiği öyküde bireyin böylesine sıkıntılı günlerdeki çaresizliği, yalnızlığı, umutsuzluğu ve bunlara karşı verdiği mücadele sorgulanır. Öyküde başkışı bir yandan iç dünyasındaki sorunlarla baş etmeye çalışırken diğer yandan toplumsal baskıların kısılacı altındadır. Başkışı çaresizlik, umutsuzluk, yalnızlık ve sıkıntılar içinde yaşadığı zorlukların üstesinden gelmeye, bir çıkış yolu bulmaya çalışırken gerçekte yaşadığı sıkıntıların onu ve yaşamını nasıl değiştirdiğinin, başkalaştırdığının ayırdına varır. Bütün bu sorgulamalar geçmişe dair özelemler içinde kaybolur. Öyküde içsel çatışmaları ve çalkantılarıyla yaşadığı toplumsal zorluklar arasında bir denge kurmaya çalışan bireyin hayatta kalma mücadelesi varoluşsal bir sorgulamayla aile kavramı odağında irdelenir.

Anahtar Kelimeler: Zülfü Livaneli, Sıkıntılı Günler, Aile, Tolum, Birey.

THE CONCEPT OF FAMILY IN ZÜLFÜ LİVANELİN'S STORY TITLED *SIKINTILI GÜNLER*

ABSTRACT

Zülfü Livaneli, whose full name is Ömer Zülfü Livaneli, is a multifaceted writer better known by this name. In addition to being a journalist and political figure, Livaneli has also made a name for himself in music as both an artist and composer, as well as in film as a screenwriter and director. He has achieved numerous successes in the fields of politics and literature, especially in music and cinema, and has received many national and international awards and assumed important duties. As a bestselling and widely read author, Livaneli has made notable achievements in music, cinema, and politics. The author's first literary work is his story collection, *Afarat'ta Bir Çocuk*, published in 1978. The book, which includes eight short stories, focuses on social, cultural, contemporary, and universal events and issues regarding individual and societal life. In the short story *Sıkıntılı Günler*, the family theme is discussed in the context of family relationships, emotional bonds, social conditions and the individual's search for identity. Especially the responsibilities of parents, ways of coping with difficulties and the reflection of family relations are made visible through the protagonist Mehmet Özver's cognitive questioning about himself, his wife and his children. Family solidarity, conflict, protection, and identity projections are portrayed in both the general societal and psychological dimensions of the family structure. As the title of the story implies, it refers to the troubles, difficulties and pains experienced both socially and individually. The story prioritizes engaging with the reader's inner world, questioning the helplessness, loneliness, despair, and the struggle against them during such difficult times. While the protagonist tries to cope with his inner struggles, he is also under the pressure of societal expectations. As he attempts to overcome the difficulties of his life, he comes to realize how these challenges have transformed him and his life. All these enquiries are lost in the longing for the past. The story examines the existential struggle of an individual trying to balance the societal difficulties they face with their internal conflicts, focusing on the concept of family and the survival struggle.

Keywords: Zülfü Livaneli, *Sıkıntılı Günler*, Family, Society, Individual.

1. GİRİŞ

Yazar, yönetmen, senarist, müzisyen ve siyasetçi ... Bu alanlarda yaptığı birçok çalışma ve kazandığı başarılarla adından söz ettiren Zülfü Livaneli, bunun yanı sıra ulusal ve uluslararası pek çok kuruluşta üstlendiği görevlerle de anılır. Sanat ve siyaseti buluşturduğu roman, öykü, senaryo ve yönetmenlik uğraşlarında ele

aldığı siyasal, sosyal ve sanatsal konularla dikkat çekmiştir. XXI. yüzyılın önemli yazarlarından biri olan Zülfü Livaneli özellikle 1980 sonrası dönemde Türk yazınında öne çıkan isimlerden biri olmuştur. Bunda ağırlıklı bireysel ve toplumsal sorunlara yöneldiği yapıtlarını Türkiye'nin sosyal ve siyasal açıdan karışıklık içinde olduğu bir dönemde yazmış olması etkilidir. Yapıtlarında Türk kültürü ve sanat anlayışının izleri duyumsanırken evrensel değerlerin ön plana çıktığı bir çeşitlilik de göz ardı edilemez. Türk müzik tarihi açısından gerek beste gerekse film müzikleriyle de oldukça üretken bir sanatçıdır. Özellikle müzik ve sinema alanında adından söz ettiren Livaneli'nin yazınsal alanda kazandığı başarıları da hiç küçümsenemez. Yazarın "Kendimi bir yazı adamı olarak görüyordum. Müzik benim için bir hoşluktu" (Livaneli, 2012: 124) diye ifade ettiği bu sözler onun kendini yazın dünyasına ait hissettiğini gözler önüne sermeye yeter. Müzik, çocukluğundan beri tutkuyla bağlandığı okuma ve yazma tutkusunun önüne geçemez. Ancak tüm yaşamında ayrıcalıklı bir yere sahip olan müziğin notalarının tınısının anlatıda harflerle karşılık bulduğu da açıktır. Çünkü müzik, sinema ve yazınla geçmiş bir yaşamdır onunki.

Türk yazınına roman, öykü, deneme, inceleme-anı ve senaryolarıyla katkıda bulunmuş olan yazarın yapıtlarında ele aldığı toplumsal konular arasında adaletsizlik, sınıf farklılıkları ve/veya etnik kimlikler arası çatışmalar öne çıkar. Böylesine eleştirel bir bakış açısına sahip olmasında farklı alanlardaki yönelimlerinin etkisi yadsınamaz. Livaneli, barış yanlısı olduğu gerçeğini yalnızca siyasi yaşamı ve aktivist yönüyle değil aynı zamanda insan hakları, demokrasi ve barış gibi kavramlara geniş yer vermesiyle açıklar. Yazar, 1996 yılında UNESCO tarafından dünya kültür ve barışına yaptığı katkılardan dolayı Büyükelçilikle onurlandırılır. Yazarın bu konudaki duyarlılığı özellikle siyasal ve tarihî içerikli yaratımlarında oldukça belirgindir. Cezaevinde yatması ve 12 yıl süren sürgün yaşamının izleri de yapıtlarında bu bağlamda yansımalarını bulmuştur. Yazarın odağına insanı aldığı yapıtlarında bu yüzden insan ilişkilerinin derinlikli bir bakış açısıyla irdelendiğini söyleyebiliriz. Karakterlerine kazandırdığı duygusal derinlikle birey ve ait olduğu toplum ilişkisini daima canlı tutar. Bu bağlamda sevgi, aşk, dostluk ve aile kavramları onun yapıtlarının temel taşlarıdır. Oldukça yalın ve akıcı bir dil ve anlatım biçimini benimsemesi onun çok okunan bir yazar olmasında etkili olmuştur. Yazarın yapıtlarının 40 farklı dile çevrilmesi yalnızca ulusal değil uluslararası düzlemde de tanınmasına ve geniş bir okur kitlesine sahip olmasına vesile olmuştur. "Romanlarının popüler olması ve ilgi çekmesini sağlayan unsurlardan birinin de romanlarına yansıyan geniş kültürel izdüşümler olduğu" (Kaya ve Bayar, 2023: 82) unutulmamalıdır.

Roman, öykü, senaryo ve denemeleriyle yazınsal üretimlerini çeşitlendiren Livaneli için bu türler içinde öyküyü ayrı yere koymak gerekir. Yazarın yazın yaşamına başladığı ilk tür olması nedeniyle öykü, yazınsal kariyerinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

2. ÖYKÜYE KISA BİR BAKIŞ

1978 yılında yayımlanan *Arafat'ta Bir Çocuk*, birbirinden bağımsız sekiz öyküden oluşur. Yazarın Stockholm yıllarında kaleme aldığı ve isim babalığını Yaşar Kemal'in yaptığı kitabın İsveç ve Alman televizyonlarınca filmi de çekilmiştir. İlhan, "halk arasında "araf" kelimesine "arafat" denilmesinden kaynaklanan bir hoşluğun yansıması olarak arafın kitaba Arafat olarak yansıtıldığını" belirtir (2018:6). Yazarın deneyimleri, gözlemleri ve betimlemeleriyle varsıllaştırdığı kitap, kendi öz yaşamından izler taşır. Betimlemeler psikolojik bir derinlik taşıırken uzun ve sıkıcı ayrıntılar içermez. Farklı insan manzaralarından görünümüler sunan kitapta insan ve onun doğasına dair izlekler ön plana çıkar. Öykülerde yalnızlık, düş kırıklığı, umutsuzluk yanında iyimser bir bakış açısı hâkimdir. Satık'ın ifade ettiği gibi "modernist olmakla birlikte postmodern roman tekniklerinden de faydalanan Zülfü Livaneli'nin romanlarında kadın-erkek, aşk, aile, özgürlük, benlik arayışı, geçmişe duyulan özlem, iletişimsizlik, din, siyaset, ölüm, iktidar, töre, savaş, yozlaşma, sanat gibi temalar oldukça belirgindir" (2015: 42-43). Onun ayrıcalıklığı seçtiği izleklerle sınırlı değildir yalnızca. Livaneli özgünlüğünü ve farklılığını eserlerinde kullandığı farklı anlatım biçimleriyle yansıtır. Toplumsal rol giydirimlerinin (töre, din, gelenek, eğitim, aile değerleri ve maddi-manevi değerler) belirginleşerek temel karakter yaratma motifi ile beraber birey olma ve tutunamama çatışması çevresinde olay örgütleyici bir anlatımı tercih eder (Seferoğlu, 2015: 1849-1850). Bunun yanı sıra yazınsal yaratımlarında gerek işçi gerekse siyasi mülteci olarak kimi Avrupa ülkelerine giden Türklerin gurbet, sınırlar, göç ve sürgünle sınanmış yaşamlarından kesitler de aktarılır.

Çalışmada incelenecek *Sıkıntılı Günler* isimli öykünün adlandırılmasının işlenen izlekle koşutluk taşıdığı görülmektedir. Öykünün konusu kısaca şöyledir: Başkışı Mehmet Özver, bir ilaç firmasının temsilcisi olarak çalışmaktadır. Mehmet'in karısı Firdevs ve iki çocuğundan oluşan çekirdek ailesiyle sürdüğü sıradan yaşamından bir kesitin aktarıldığı öyküyü ayrıcalıklı kılansa anlattığı olaydan çok insan dünyasının gizli yanlarına ayna tutmasıdır. Mehmet gerek eş gerekse baba olarak olumlu nitelikleriyle tanıtılmaz. Aile içi ilişkileri bağlamında verilen ilk sinyaller de bunu doğrulayacak cinstendir. Her ayın ilk pazartesi günü diğer firma temsilcilerinin de katıldığı bir toplantıya gideceği günün sabahında aile içinde eşi ve çocuklarına karşı takındığı tavır ve söylediği sözler, o ve kişilik özellikleri hakkında oldukça bilgilendiricidir. Geziye gideceği sabah kendisini kaldırmasını isteyen ancak uyanmakta zorlanan oğlu Bayraktar'a çok acımasızca davranması öykünün temel sorunsalını görünür kılmaya işlevi üstlenir. Aslında kendini istemediği davranışları yaparken, sözleri söylerken bulur. Bu durum da onda bir öfke ve gerilime yol açar. Sabah evden ayrılırken oğluyla yaşadığı olay, yolculuk boyu tüm yaşamını sorgulamaya iter onu. Aslında eşini ve çocuklarını sevmesine karşın onların değerini bilememesidir onu üzen ve çaresiz bırakan. Akşam diğer firma tanıtımcıları-

nın da uğrak yeri olan lokantada buluştuklarında gün boyu kafasının içinde dönüp duranların yanıtını bulur. Her biri bir yandan kendi sıradan yaşamları hakkında küçük ve önemsiz olayları konuşurlarken diğer yandan içki içip kumar oynarlar. Aslında her ay tekrarlanan bu durum onlar için alışkanlıklarından ve sıradanlıklarından kaçıp kurtulmaları için eşsiz bir fırsat gibidir. Mehmet sık konuşmalar ve basit öyküler çerçevesinde gelişen bu sohbet ortamında ailesi, değeri ve onlardan başka kimsesinin olmadığı gerçeğiyle yüzleşir. Bu hayatta sığınacağı tek liman ailesidir. Onları ne kadar sevdiğini ve özlediğini fark ettiğinde ani bir kararla kimseye haber bile vermeden eve döner. Evden ayrılırken yaşadığı karamsarlık yerini umut ve iyimserliğe bırakmıştır. Yaşadığı coşkuyla eşini ve çocuklarını sarıp sarmalamak için sabırsızlanır. Farklı bir ruh haliyle eve döndüğünde kısa bir süreliğine ideal bir eş ve baba görüntüsü sunar. Ancak bunun geçiciliği okurda oluşan umutları yıkar. Mehmet eşine karşı her zaman sergilediği kaba ve yetkeci davranışıyla özüne döndüğünü gözler önüne serer.

Kitapta öykülerin gerçek yaşamdan alınmadığına dair bir notun bulunmasının sebebinin kitabın yayımlandığı dönem itibariyle olası bir kafa karışıklığının önüne geçmek için yapıldığı düşünülebilir. “Gerçek hadiseleri kurgusal atmosfer içinde yeniden ele alarak toplum ve ülke sorunlarını öne çıkaran yazar” (Çavuş, 2024: 535) kendine özgü bir biçimle de ayrıcalıklıdır. Elöyküsel bir anlatımla kurgulanan öyküde egemen bakış açısı hâkimdir. “Anlatıcı, Tanrısal bakış açısını kullanmasından dolayı anlatı karakterlerinin geçmiş ile bugün arasında kurduğu bağlantıyı, bu karakterlerin davranışlarını hem gören hem yaşayan hem hisseden hem de anlatan bir varlık konumundan aktarır” (Eliuz, 2009: 1142). Böylece düşünce gerçek arasında keskin sınırların ortadan kalktığı bir kurgu ortaya çıkar. Tanrısal bakış açısıyla anlatıda yazarın niyetine bağlı olarak geriye dönüşlerde “*şimdi* de yaşanan çatışmalarla örtüşen *geçmiş* zaman anılarına gidildiği gözlemlenir” (Seferoğlu, 2015: 1841). Zamanlar açıdan bu iç içelik öykünün anlamsal düzlemine katkıda bulunur. Bir yapıt incelenirken anlatıcı ve onun tutumu yanında kurgunun göz önünde tutulması gerekir. Bunlar birbiriyle bağlantılı önemli öğelerdir (Albiz Telci, 2012: 17). Her şeyi bilen ve gören bir bakış açısının benimsendiği öyküde anlatıcı, kahramanın iç dünyasını zaman ve uzamla bağlantılı olarak görünür kılar. Bu görünürlük fiziksel olduğu kadar ruhsal yönden de uzamla bütünleştirilir. Böylece merak ögesi nedensellik üzerine yapılandırılmış olur. Onun iç dünyası, uzam, zaman ve olay örgüsü bütünlüğünde tüm yönleriyle aktarılır. Bu yolla kahramanın kişiliğinin psikolojik derinlikleri gözler önüne serilirken değer yargıları, duygu ve düşünceleri dolaysızca dış dünyanın onun üzerinde bıraktığı etkilerle gösterilmiş olur. Öyküde iç monolog tekniğiyle içe dönük kahramanın oldukça karışık olan iç dünyasının kapıları aralanır. Bunun yanı sıra bilinç akışı tekniğiyle güçlendirilen bir anlatım benimsenmiştir.

Başkişinin adının Mehmet Özver olduğu eşinin ona yönettiği masum bir so-ruya öfkelenmesi üzerine verilir. Öykü kişilerini Mehmet Özver, karısı ve iki

çocuğundan oluşan çekirdek ailesi oluşturur. “Yazar, romanlarında gerçek hayatın izlerini karakterler üzerine yansıtır ve söylemek istediklerini karakterler şahsında dile getirir” (Aytaç, 2013:3). Karısı Firdevs ve oğlu Bayraktar’ın adı belirtilirken kızının ismi geçmez. Çetin’in ifade ettiği gibi kız çocuk olayın ya da dekorun tamamlanmasında kendilerine ihtiyaç duyulan, kendilerine verilen kısa görevleriyle ortaya çıkan ve çok fazla işlevsel olmayan bir yardımcı kişidir (2009: 165). Bunun dışında temsilci arkadaşları arasında Selami ile Murat vardır. Selami bir Amerikan firmasının, Murat’sa yerli küçük bir şirketin temsilcileridir. Öyküde yan kişilerin betimlemeleri çalıştıkları firmaların konumları, söz ve davranışlarını nasıl etkilediğini gösterircesine yapılır. Kılık kıyafeti ve aksesuarlarıyla diğer firma temsilcilerini yer yer küçümseyen yer yer konumuyla ve varıllığıyla övünen Selami’nin ayrıcalıklı yeri gözler önüne serilir. Beş altı temsilci içinde Muzaffer, Şehsuvar ve Zeki de vardır.

Anlatı zamanı, okuyanı kendi zamanı içine almakla kalmaz; ona, sosyal, kültürel ve duygusal oluşlar gösterir (Narlı, 2012: 92). Anlatı zamanı, saat sabahın beşi olmadan yola çıkmak için uyanan başkışının diğer firma temsilcileri gibi her ayın ilk pazartesi günü çıktığı iki günlük gezi süresiyle sınırlanır. Bu süre “yol üzerinde en az beş-on kasabaya uğrayıp, akşam Hopa’da yatılır. Ertesi sabah Cankurtaran dağlarını aşp Murgul Etibank Hastanesi’ne, Artvin’e giderlerdi” (Livaneli, 2008: 98) diyerek aktarılır. Öyküde anlatı zamanı onun duygularının açıklanması işlevini üstlenir. Karısının bakımsızlığı, evin dağınıklığı bir ömrün boşa geçtiği duygusunu yaşatır ona. Bu boşa giden ömürden daha acı olansa bunun artık değişmeyeceğini biliyor olmasıdır. Zaman kendine acımaktan başka bir şey vermemiştir ona. Yola çıktığında o gün bulanık bir havanın oluşu, göğün rengi ile denizin renginin aynı oluşu bir başka deyişle, öykünün karamsar atmosferi hava ve denizin rengiyle bütünleştirilerek anlatılır. “Külrengi bir grilik, kapanıklık vardı ikisinde de” (Livaneli, 2008: 100) denilerek bu durum bir bakıma Mehmet’in iç dünyası ve duygularıyla ilişkilendirilir.

Öykünün uzamı başkışının düşle gerçek arasında şimdi, geçmiş ve gelecek arasında sürekli karşılaştırma yaptığı bir düzleme gönderme yapar. Öyküde kahramanın ailesiyle yaşadığı yerin adı geçmezken bir gece Hopa’da konaklayarak ertesi gün Artvin’e gidileceği bilgisinin verilmesiyle yetinilir. Öyküde uzam özellikle başkışının kişiliğini, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan durumunu göstermesi açısından oldukça işlevseldir. Öyküde uzam öncelikle başkışı ile olan ilişkisi bağlamında değer ve anlam kazanan görel bir uzamı imler. Kahramanın iç dünyasına kapı aralayan uzam, aynı zamanda onun duygu değişimlerini gösterme işlevi üstlenerek onların sözcüsü olur. Evin loş ve eski mobilyalarıyla betimlenmesi Mehmet’in düşlediği güzelliklere bile gölge düşürür. Zengin bir yaşam süreceğini düşlediği modern bir ev imgesi belli belirsiz görünümle belirir. Evdeki plastik çiçekler kadar eskimiş, renkleri solmuş, yer yer kelleşmiş döşemeleriyle mobilyalar duygularına eşlik eder. Bunlar ona ulaşmak istediği bir dünyayı sunmaktan çok

uzaktır. Öyküde geçen bir başka uzam da Ost Vini Restauranttır. Burası alışkanlıkların devam ettirildiği bir yerdir. Diğer ilaç firma temsilcilerinin katılımıyla yemek yenildikten sonra otele gidilir, girişteki koğuş gibi odada kumar oynanır. “Her gelişlerinde aynı şeyler yineleniyordu” (Livaneli, 2008: 102) sözü bunu doğrular niteliktedir. Öykünün başkışısı Mehmet, aslında sessiz ve içe dönük biridir. Öyküde seçilen uzamlar tümüyle onun kişiliğiyle uyumludur. İnsanlardan uzakta ve yalnız kalmayı istediği zamanlarda otel odasına çekilip kitap okumayı tercih etmesinin asıl sebebi de budur. Öyküde olaylar “bireyin dünyaya atıldığı yalnız yaşamının gerektirdiği sıkıntılar çerçevesinde gelişir” (Seferoğlu, 2015: 1850). Zorunlu olduğu için insanların arasına karışır, onlarla vakit geçirir. Aslında bu anlarda bile yalnız kalmak isteği söz ve edimlerine yansır.

3. ÖYKÜDE AİLE KAVRAMI

Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, kendi içinde belirlenmiş gelişimsel görev ve rolleri olan ve bu kurallara göre işleyen bir özellik taşır. “Aile, toplumun potansiyel yeni üyelerine sosyal benliğin kazandırılması konusunda en önemli işlevi gören kurumdur. Bu yüzden pek çok düşünür ve sosyal bilimci aileyi, toplum hayatındaki en temel kurum olarak kabul etmişlerdir” (Akın, 2019: 4). Aile üyeleri arasında birbirini tamamlayan kimi işlevlerin oluşu, birey ve sosyal çevresi açısından karşılıklı etkileşimi doğurur. Aile, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi kadar kültürel kimliğin ve değerlerin oluşumu ve aktarımında da önemli bir işleve sahiptir. Tarihsel ve toplumsal bilincin temel taşı olan aile yalnızca bireyin değil toplumsal yaşamın da en önemli dayanağıdır. Toplumun sosyal ve kültürel temellerinin aile içinde beslendiğine dikkat çeken Nirun (1994: 19) aile kurumunun işlevinin ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Aile bireyin kişilik yapısını, tutum ve davranışlarını etkilediği kadar, onu oluşturan aile üyelerine kattığı değerler ve birlikte-lik duygusuyla da önemli bir manevi güç kaynağıdır. Aile bireyin yalnızca fiziksel ve duygusal değil bilişsel, sosyal ve ahlaki gelişimiyle ilgili tutum ve davranışları kazanmasında da söz sahibidir. Gelenek-görenek ve değerlerin öğretilmesinde olduğu kadar ahlaki eğitimin gelişimine de katkı sağlayan aile, sosyal kimliğinin, problem çözme becerilerinin, etkili iletişim ve ilişkilerin düzenlenmesinde bireye rehberlik eder. Aile kurumu, birlikte yaşamının olduğu kadar sevginin, özgürlüğün, eşitliğin ve aynı zamanda da otorite ve sorumlulukların simgesidir.

Yazınsal yapıtlarda aile kavramı gerek psikolojik gerekse sosyolojik bağlamda ele alınmış, dönemin aile sosyolojisinin ve ahlaki değerlerinin yansıtması işlevini üstlenmiştir (Genç, 2019: 106). *Sıkıntılı Günler* isimli öyküde aile olgusu çevresinde gelişen durumlara yer verilir. Öykünün başkışısı her ayın ilk pazartesi günü katılacağı gezi için erkenden uyanır. Eşi bir yandan onun valizini hazırlarken bir yandan da kahvaltı masasını kurar. Kaç yumurta yemek isteğini soran eşinin kendisini duymaması Mehmet’i öfkelen-dirmeye yeter. “Yemeyeceğim dedim Allah’ın

cezası!” (Livaneli, 2008: 99) diye ona bağırır. Öyküde bu sözle başkışının patri-yarkinin temsilcisi olduğu gösterilir. Çünkü o dışarıda çalışıp eve para getirirken karısı ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgileniyordu. “Zırlama ulan, dolaşma ayağımın altında!” (Livaneli, 2008: 99) deyip eşini elinin tersiyle iten Mehmet için evde tek söz sahibi kişi kendisidir. Karısının sabah saat beş olmadan uyanıp kahvaltısını ve valizini hazırlamasına karşın ona böyle bir söz sarf etmesi aralarında ezen-ezilen, güçlü-güçsüz ilişkisine dayanan hiyerarşik bir düzen olduğunu gözler önüne sermeye yeter. Erkeğin söz sahibi olduğu kadınınsa yok sayıldığı bu ilişki düzleminde karısının korkarak sinmesi (Livaneli, 2008: 98) bunun en güzel göstergesidir. Eşini çocukları uyanmaması için uyaran kadın, tam tersi bir durumla karşılaşır. Kocasısı “Kaldır piçkurusunu!” (Livaneli, 2008: 98) diyerek yalnızca karısına karşı değil oğlu Bayraktar’a karşı da benzer bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterir. Onun asıl niyeti oğlunu cezalandırmaktır. Mehmet çok erken gideceği için kalkamayacağını söylemesine karşın oğlu bir akşam önce sabah kalkıp otomobili birlikte yerleştirelim demiş hatta yalvarmıştır. Oğlundan intikam alırcasına davranması bu yüz-dendir. “Aile, bireyin sosyalleştiği ilk kurumdur ve üyelerine, yaşadıkları toplumun kültürünü, dinini, değerlerini, normlarını ve kurallarını öğretir” (Arı, 2023: 135). Bu nedenle aile içi ilişkiler yalnızca ebeveynleri değil çocukları da etkiler.

Eşler arası ilişkiler sistemi aile kurumunun yapısını belirler. “Eş alt sisteminin sağlıklı kurulmasının temelinde eşlerin birbirlerinin bir birey olarak kabul etmesi ve birbirlerine saygı duyması yer almaktadır” (Tura ve Gül, 2020: 219). Mehmet’in karısının ondan korktuğu şu sözlerle ortaya konulur. “Böyle ürkütüğü zamanlar, ağzı hafifçe bir kenara çekiliyor, başı bir tokattan sakınmak istemiş gibi iki omuzunun arasına giriyordu. Bu da çileden çıkarıyordu kocasını. Bir kez karşısında dikilip, açık ve ciddi bakabilseydi gözlerinin içine...” (Livaneli, 2008: 99). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere Mehmet karşısında eş olarak daha güçlü bir kadın arıyordu. Ondandır ki bir kadın betisi hissettiği diğer duyguları tetikleyen itici bir güç olur. Kadının bu kişilik özellikleri Mehmet’i çileden çıkarmaya yeter. Ancak o, karısının onun yüzünden böyle olduğunu kabul etmek yerine onu yargılamayı seçer. Güçsüz, edilgin ve bakımsız bir kadın olması onu suçlamasında, küçük görmesinde, hakaret etmesinde ona haklılık payı verir. Yazınsal yapıtlarında kadın kahramanlara sıklıkla yer veren Livaneli’nin aslında ona yönelik geliştirilen olumsuz algıları da yıkmaya çalıştığı söylenebilir. “Türk toplumunda kadın olmanın zorluklarını, gerektirdiklerini, kadınları bir obje, değersiz bir meta olarak görmenin yanlışlığını vurgulayarak okurlardaki “kadın” algısını olumlu yönde değiştirmeyi amaçlamış ve bunu başarmıştır” (Satık, 2015: 46). Kadın ve erkek ilişkilerini toplumsal cinsiyetin onlara yüklediği rollerle yansıtan yazarın öncelikle bunu eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı söylenebilir. Akaltun’a göre, toplum kadınlardan itaat eden, sesini çıkartmayan, verilen rolleri kabul eden bireyler olmalarını beklerken, erkeklerden de sert, iktidarın dilini kullanan bireyler olmalarını beklemektedir (2015: 33). Öyküde kadınlık ya da erkeklik halleri, sosyalleşme sürecinde kazanılan özellikleri

yani toplumsal cinsiyet kavramı bakımından bireyler arasında açık biçimde gözlenen farklılıkları doğurmuştur. “Cinsiyet, bireylerin kendilerini nasıl görmeleri ve diğer bireylere karşı nasıl davranmaları gerektiğini belirlemekte ve çoğu zaman sosyal farklılaşmaya temel oluşturmaktadır” (Avcı ve diğ. 2016: 6). Salondaki yıpranmış eşyalar, yapma çiçekler, oraya buraya atılmış oyuncaklarla karısının, uykudan şiş gözleri, kırık ve dağınık saçları bütünlük içindedir. Böyle bir yaşam sürmeyi istemeyen Mehmet geçen zaman için hayıflanır ve kendine acır. Çünkü bir ömür boşa gitmiştir. Mehmet karısını küçümsüyor, beğenmiyor ve aşağılıyorsa bundan o değil karısı sorumludur. Öyküdeki başkişi Mehmet Özver, Demez’in belirttiği gibi “büyürken rolleri öğretilmiş olan kadın ve erkekler toplumun beklentilerine uygun davranma yönünde çoğu kez farkında bile olmadıkları, doğalmış gibi algılanan çeşitli yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar” (2005: 34). Mehmet uyanmakta zorlanan oğluna “beyefendi” diyecek ona olan öfkesinin kusar. Mehmet’in sabahın erken saatlerinde çocuklarına ve eşine kızması, bağırması onlara fiziksel olmasa bile duygusal şiddet uyguladığını akla getirmektedir. Çünkü elinin tersiyle karısını itmesi, kadının başının bir tokattan sakınmak istemiş gibi iki omuzunun arasına girmesi (Livaneli, 2008: 98) bunu doğrular. Mehmet’in Bayraktar’ı zorla uyandırması, evde bağırıp çağırması ortalığın yatışmasına sebep olur. Evde kızını ve oğlunu uyandırmış, karısını da hıçkırıklara boğarak kimseyle vedalaşmadan sinirli bir şekilde fırlayıp çıkmıştır.

Kendisine acıdığı ve bırakıp gitmek istediği bir yaşamı sorgulamasına vesile olan bu yolculuk her zamankinden daha çekilmez geliyor gibidir. Günde iki paket Yeni Harman içer. Parmaklarıyla dişlerinde oluşan sarılık sanki doğuştan gelmiş gibidir. Bu sıkıntılı günü daha da çekilmez kılan içinde tüm yoğunluğuyla yaşadığı sıkıntının onu adeta boğmasıdır. Bu yüzden ne sigaranın zararlarını ne de sağlığını düşünecek haldedir. Sabah evden ayrılmadan önce yaşadıkları tüm yaşamını tekrar gözden geçirmesinden başka bir işe yaramaz. “Belki bininci, bin beş yüzüncü kez boşanma, alıp başını gitme düşleri kurar” (Livaneli, 2008: 100). Karısından boşanmak istemesi onu düşlerini, ideallerini yapmasına engel olarak görmesindendir. Karısı olmasa alıp başını gidebilecektir. Ancak bunu yapabilmesinin önündeki en büyük engel parasızlığıdır. Çünkü yeterli parası olsa karısı Firdevs’e çocuklarla birlikte oturabileceği kendi malı bir ev alacak ve bir yıllık geçim parasını da bırakıp gidecektir. Mehmet’in aile sorumluluğunu üstlenmekten kaçınması yalnızca eşinden değil çocuklarından da kaynaklıdır. O hayatında ne karısını ne de çocuklarını -bir süreliğine de olsa- istiyordur. Araba kullanmaya devam ederken düşlediği ancak ulaşamayacağını bildiği bir yaşamla kendisinininkini karşılaştırır. Aslında o karısı gibi uçları kırık, açık kumral saçlı bir kadını değil kimi zaman sarışın, kimi zaman esmer bir kadın düşler. Yolculuk boyunca ailesinden ayrı bir dünyada kurduğu bir yaşam düşü gözlerinin önünde “çocukluğunda görüp unuttuğu bir filmin parçaları gibi uçuşup dururlar” (Livaneli, 2008: 100). Düşünü kurduğu ev kendi evinden çok farklıdır. Eski eşyalarla kaplı dağınık evi içinde kitaplar, ses cihazları, bir divan

ve minderler olduğu hep dağınık ama ölçülü biçili bir dağınıklık olan modern bir evdir bu. Ev bir çağrışım ögesi olarak kullanılan uzama gönderme yapar. Bu çağrışımla gerçekte düşlenen arasında bağ kurar. Kahramanın bireyselleşmesine ve özgürleşmesine olanak sağlayan ve gerçekliğini güçlendiren bir bileşendir.

Öyküde aile kavramı başkışının düşlediği yaşamla kendi yaşamı arasındaki güçlü karşıtlığı ortaya koyma işlevi üstlenir. “Geçmiş ve gelecek, Livaneli’nin romanlarında hâl ile bağlantısı ölçüsünde değer kazanır” (Satık, 2015: 65). Ailesi onu görünmez parmaklıkların ardına itilmiş bir tutukluymuş gibi duyumsatır. Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir düştür kurduğu. Yoksulluk, yoksunluk kokan bu evde bir tutuklu gibi duyumsar kendini. Ev tüm maddi ve manevi varlığıyla olumsuz nitelermelerle yüklüdür. Bu loş evde, kılcal damarları görünen kadınla “beceriksiz bir hadım erkekliği taşıyarak” (Livaneli, 2008: 100) yaşamaya mahkûmdur. Ev ve içindekiler yaşama, umuda, güzele, iyiye gönderme yapmaz. Plastik çiçekleri, kirli sarı kadife koltuklarıyla bu ev sarımtırak iç bulandırıcı bir hüznün taşıyıcıdır. Yaşama, canlılığa, iyimserliğe dair hiçbir belirti olmayan bu evde umutlarının yeşermeyeceğinden emin olur. Özgürlüğünü engelleyen tek şey evli oluşudur. “Ona göre dünyanın en kolay şeyi bekâr olmaktır. Ne çocuk derdi, ne kadın. Gönlünün istediği yere git, istediğin gibi yaşa. Aç kal istersen” (Livaneli, 2008: 101).

Sabah erkenden yola çıktığı tatsız yolculuktan sonra Hopa’ya ulaştığında akşam oluyordur. İçindeki sıkıntı yüzünden sipariş işleri iyi gitmemiştir. Yol boyu sigara içip düşünmek ona iyi geldiğinden alamadığı siparişleri dert etmez. Kafasındaki yanıt bulamadığı sorularla çıktığı yolda bu karışıklık yüzünden eczane ve doktorlardan yeterince sipariş alamaz. Onun gibi diğer temsilcilerin uğrak yeri olan restorandan sonra gidilen otel de orada oynadıkları kumar da sıradan yaşamın tekdüzeliğini göstermeye yeter. Çünkü “her gelişlerinde aynı şeyler yineleniyordur” (Livaneli, 2008: 102). Öyküde Mehmet’i sıkın şeylerden biri de iş ortamında yaşananların diğer yaşanmışlıklardan farkının olmamasıdır. Hiçbir firma temsilcisiyle dostluğu olmayan Mehmet Özver’in onlarla zorunlu olarak karşılaşması, aynı lokantada yemek yemeleri ve otelde konaklamaları dışında bir yakınlığı yoktur. Yazar kişilerarası diyaloglar ve betimlemelerle okuru olaylara tanıklık etmeye davet eder. Onun asıl katlanamadığı aralarındaki o yapmacık neşe ve içtenliktir (Livaneli, 2008: 102). Yaşamını çevreleyen her şey gibi işinden de nefret eder. Diğerlerinin bütün benlikleriyle sarıldıkları onunsa geçici bir süre katlandığı bir uğraş olarak gördüğü bu iş, içindeki iç sıkıntısını tetiklemekten başka bir işe yaramaz. Her zaman uğrak yerleri olan lokantaya gittiğinde Selami ile Murat’ın girdiğini görür. Selami bir Amerikan firmasının Murat da yerli küçük bir şirketin temsilcisidir. Öykünün düğüm noktasının mimarı olan Selami aslında Mehmet’in düşünceler içinde kaybolduğu anlarda karanlığa açılan zayıf, güçsüz bir ışık gibidir adeta. Selami’nin gösteriş meraklısı tavırlarından kendisi yapıyormuşçasına utanç duyar. Grubun önderliğine soyunan Selami’nin tavırlarına biraz da bu yüzden katlanamaz. Onun önerisiyle masalar birleştirilir ve büyükçe bir grup oluşturulur.

İçki içilen masaların etrafında ikili üçlü gruplar halinde sohbet koyulaşır. Mehmet de sağında oturan Muzaffer’le konuşmaya başlar. Öyküde uzam yansıtma işlevi üstlenir. Mehmet Özver, çevresini inceler ve gözlemlerken aynı zamanda kendi iç dünyasını da somut biçimde yansıtır. Yerli bir firmada çalışan Muzaffer’in geride bıraktığı hamile karısından söz ettiği konuşmasından sıkılan Mehmet ondan kurtulmak için ortaya evlenmemek gerektiği üzerine bir laf atar. Söyleşiler sırasında dikkat çeken bir konu da kahramanın iç konuşmalarıyla dış konuşmaları arasında bir karşılaştırma ve değerlendirme yapmasına olanak verir. “Aklın varsa evlenme!” (Livaneli, 2008: 104) demesi üzerine Selami’nin bunu yapacak kadar enayi olmadığını söylemesi üzerine içine bir öfke sıcaklığı dolar. Bu küçük söz atışması Selami’nin “kendini beğenmiş, kıskanç ve bencil” olduğu gerçeğini yüzüne vururken onu tüm davranışları ve kişiliğiyle itici bulur. Ona haddini bildirmek için “Kendini çok zeki sanıyorsun, değil mi?” (Livaneli, 2008: 104) diye sorduğunda sözün etkisi masada kısa süreliğine soğuk düş etkisi yaratsa da Selami dâhil hiç kimse bu sözün üzerinde durmaz. Masadaki herkes sohbe kaldıkları yerden devam eder. Yemekler yenilip otele çıkırkeyif dönüldüğünde Mehmet biraz oyun izleyip sonra odasına gitmeye karar verir. Oyun başladığında “her şeyin iyi gideceğine” (Livaneli, 2008: 105) olan inancı da hızla kaybettiği paralarla birlikte gider. Tam vazgeçecekken gelen iyi kâğıtla devam etmeye karar verir. Kazanma hırsıyla devam ettiği oyundan Zeki’yle Şehsuvar çekilirler ve ezeli düşmanı gibi gördüğü Selami ile başa kalır. Onun açıktan oynama teklifine özellikle de lokantada evlilik hakkında sarf ettiği sözlerden sonra karşı gelmez. Ancak masanın galibi Selami olur ve ona “kibar, yapmacık bir şaşkınlık, yukarı kalkmış kaşlarla” (Livaneli, 2008: 106) bakar. Biraz hava almak için dışarı çıktığında karanlık bir gecede hiçbir ışığın olmadığı bir yerde olduğunun ayırdına varır. Tam bu sırada aklına çocukları gelir ve onların gözünde nasıl bir baba imgesi taşıdığını düşünür. Yola çıkmadan önce hiç hak etmedikleri halde çocuklarına kötü davrandığını düşünen ve baba rolünü sorgulayan Mehmet, evi zehirleyenin kendi varlığı olduğu sonucuna varır. Aynı şekilde karısına da haksızlık ettiğini düşünür. Evin tüm yükünü çeken, onun aşağılamalarına katlanan bu kadıncağızın ağzı var dili yoktur. Aslında düşünü kurduğu yaşamın düşmanlık dolu olduğu ve o dünyada hiç dostu olmadığı gerçeğiyle yüzleşir. Başka bir yaşamın düşüyle evdekileri ezmiştir. Aslında “o öteki yaşam” (Livaneli, 2008: 106) Selami gibilerin harcıdır. Bu dünyada ona zarar vermeyecek ve kötülüğünü istemeyecek kişilerin ailesi olduğunu düşündüğünde içinde pişmanlık dolu bir burkulma duyar. “Dünyadaki tek dostları” (Livaneli, 2008: 106) karısı ve çocuklarıdır. Onları görmek ve onlara sarılmak için içinde dayanılmaz bir istek duyar. Ani bir kararla yola çıkan Mehmet tüm gece araba kullanarak ertesi sabah evine ulaşır. Okula gitmeye hazırlanan çocuklarını dizine oturtup onlara şefkat gösterir. Çocuklar alışmadıkları bir durumla karşı karşıya olmanın verdiği çekingenlikle başlarını öne eğerek. Kendisini biraz şaşkınlık biraz da merakla karşılayan karısı toplumsal cinsiyet rolünün ona yüklediği itaatkâr bir tavır içinde davranır. Mehmet’se neden erken geldiğini merak eden karısını tersleyerek azarlar. Kısa bir süre takındığı bu olumlu davranışlardan uzaklaşarak yine eski haline döner. Neden

geldiğini bilmediği gibi kalıp kalmayacağını, işe gidip gitmeyeceğini de bilmiyor-
dur artık (Livaneli, 2008: 108). Tekrar sarımtırak, koyu bir sıkıntı yüreğine çörek-
lenip, boğazına dek onu sarar. Gece boyu araç kullandığı için yorgun halde yatağa
girer ve uykuya dalar.

Zülfü Livaneli'nin *Sıkıntılı Günler* adlı öyküsünde aile kavramı toplumsal ve
bireysel düzlemde kazandığı anlamlarla değerlendirilmiştir. Yazar başkişinin iç-
sel dünyasına odaklanarak onun içinde bulunduğu sıkıntılı durum karşısındaki
çaresizliği ve umutsuzluğuna karşın yine de hayatta kalma mücadelesini ele alır.
Mehmet Özver'in yaşadığı travmalar onun değişken ruh hallerinin betimlenme-
siyle anlatılır. Başkişinin yaşadığı zorluklarla başa çıkma çabası ve bunun onun
ve ailesinin yaşamını nasıl etkilediği ve/veya şekillendirdiği gösterilir. Aslında
büyük umutsuzluk ve sıkıntılar arasında kendine bir çıkış yolu arayan Mehmet,
zaman zaman geçmişe dair duyduğu özlemler içinde kaybolur. Kendi iç dün-
yasında çözemediği sorunlar gibi toplumsal baskıları da kabullenmek zorunda
kalır. İçine düştüğü yalnızlık ve çaresizlik gerek bireysel acı ve zorlukları gerekse
toplumsal sorunları gözler önüne serer. Mehmet'in yaşadığı aslında insan olma-
nın getirdiği sorumluluklardan kaynaklıdır. Başkişi bir yandan kendi ruhsal çal-
kantıları ve çatışmalarıyla boğuşurken diğer yandan yaşadığı toplumsal zorluklar
arasında bir denge kurmaya çalışır. Onun hayatta kalma mücadelesi diğer mes-
lektaşlarından farklı değildir, aslında onu diğerlerinden ayıran bunu varoluşsal
sorgulamayla irdelemesidir.

Öykü toplumsal yaşamı doğrudan ilgilendiren yoksulluk ve maddi sıkıntıların
birey üzerindeki ne denli etkili olduğunu gösterir. Ekonomik sıkıntılar içinde ol-
duğu anlaşılan aile gerçekte toplumun genel durumunun yansımasını gösterir. *Sı-
kıntılı Günler*'de Mehmet'in sıkıntılı bir dönemde duyumsadığı yalnızlığı, yalnızca
toplumdan dışlanmasına yol açmaz aynı zamanda çaresizliğini gösterir. Başkişinin
eşi ve çocuklarıyla ilişkisinde insani değerler bakımından öne çıkan merhamet ve
empati gibi kavramlar bireyin varoluşsal sorunlarına ulamılarak anlam kazanır.
Onun içsel çatışmaları geçmişle hesaplaşması üzerine kuruludur. Bu umutsuz-
luk onu umut arayışına yöneltir. İçinde bulunduğu zorlu koşullar, hayatta kala-
bilme ve daha iyi bir gelecek için umut taşıma çabalarını güçlendiren itici güçtür.
Onun geçmişe özlemi, hatırladıkları ve unuttukları bu sıkıntılı günlerin sebebidir.
Öyküde, aile içindeki bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin **çatışmalarla** şekil-
lendiği anlaşılmaktadır. Aile üyeleri arasındaki gerilim ve iletişimsizlik özellikle
de aile sıkıntılı bir dönemden geçerken farklı bir anlam kazanır. Mehmet'in eşi ve
özellikle de çocuklarına karşı tavırları, yaşadığı zorlukların aile içinde nasıl bir ge-
rilime yol açtığını göstermesi bakımından önemlidir. Yetkeci-otoriter ebeveyn, ka-
bulün düşük, kontrolünse yüksek olduğu bir ebeveynlik tarzıdır. Bu koşullar altın-
da aile bağlarının nasıl kırılabilirdiği ve bir çatışmaya sebep olduğu anlaşılmaktadır.
Bu çatışmaların da bireylerin psikolojisi üzerinde derin etkiler yarattığı anlaşılır.
Mehmet kendini en yalnız hissettiği anlarda duygusal bir desteğe ihtiyaç duyar.

Aile içindeki yardımlaşma, fedakârlık veya bağlılık aile üyelerinin zor zamanlarda birbirlerine nasıl destek olduklarının göstergesidir. Mehmet'in ailedeki eş ve baba rolünü dış dünyadaki zorluklar belirler. Böylesi zorluklar karşısında aile üyelerinin dayanışması da aslında doğrudan çatışma üzerinden anlamlandırılır. Bu noktada aile üyelerinin birbirlerine sunduğu güven, koruma ve destek duygusal bağların gücünü göstermektedir.

SONUÇ

Aile üyeleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar gibi yakınlıklar da başkışı Mehmet'in kendini ve kimliğini keşfetmesine katkıda bulunan bir anlam taşır. Başkışının baba ve eş rolüne dair yaptığı seçim kimliğinin şekillenmesinde birincil öneme sahip bir etmendir. Öyküde aile bağları hem güçlü hem de kırılgandır. Aile üyelerinin birbirlerine karşı duyduğu sorumluluklar, zorluklarla başa çıkma yöntemleri ve aile ilişkilerinin bireysel yaşam üzerindeki etkilerini göstermektedir. Anlatıda aile kavramı dayanışma, **çatışma**, koruma ve kimlik kavramlarıyla ilişkili bir bağlamda ele alınmıştır. Bunun yanı sıra aile yapısı toplumsal ve psikolojik boyutlarıyla irdelenmiştir. Kahramanın iç dünyasında yaşamı sorguladığı anlarda betimlemelerde seçilen renkler ve tercih edilen sözler onun yılgınlığını destekler şekilde kurgulanmıştır. Yaşadığı ömrün boşa gittiğine üzülmeye yanına bunu değiştiremeyecek oluşu ona onulmaz bir acı verir. Firma temsilcileriyle yapacağı bir geziye katılmak üzere yola çıkan başkışının yolculuk boyunca sahip olduğu karamsar bakış açısı betimlemelerle güçlendirilir. Kurşuni bir koyuluk, sarımtırak koyu bir sıkıntı, küllengi bir grilik, bulanık bir hava kapanıklık hissini güçlü tutar. Havanın kapalı olması can sıkıntısını tetikleyen bir anlam kazanır.

Öyküde kadınlık ve erkeklik hallerinin başkışı ve karısı Firdevs odağında toplumsal cinsiyet rolleri açısından üstlendiği anlamlar değerlendirildiğinde kadın ve erkek arasında rol ve statüler bütünlüğünde kültürel bağlamda bir değerlendirme olduğu görülmektedir. Maddi olana yani bedene manevi bir anlam katan toplumsal cinsiyet normları toplumun cinsiyetlere özgü yüklediği erkeklik ya da kadınlık hallerini dayatır. Öyküde kadın ve erkekle ilgili kalıp yargılar, alt sosyo-ekonomik düzeyden kişiler dünyasından görünür kılınmıştır. Başkışı ve ailesinin ilişkisinde örtük bir biçimde korumacı bir cinsiyetçiliğin ifade bulduğu bir anlam saklıdır. Bu yüzden kahramanın karısı zayıf, edilgin, bağımlı ve hatta korunması gereken biriyimş gibi gösterilir. Erkeksi baskınlığının açıkça vurgulandığı bu yaklaşımla kökleşik cinsiyet kalıp yargılarının varlığı somutlanır.

Anlatıda zaman, uzam, olay ve kişi anlatımları 'ben' üzerinden yapılsa da gerçekte bu 'ben' 'biz'e gönderme yapar. Yazarın bireysel ve toplumsal konuları büyük bir yetkinlikle ele almasında entelektüel yapısı ve bilgi birikimi kadar kendine özgü bir anlatım biçimini benimsemiş olması da etkili olmuştur. Öyküde geçmiş,

bugün ve gelecek düzleminde fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden betimlenen başkişinin zaman ve uzama bağlı olarak değişen ruh halleri, anlatının içine kişilere-rası diyaloglar ve kahramanın duygu ve düşüncelerine eşlik eden betimlemelerin dâhil edilmesiyle gerçekleşir. Bu yolla bireyden yola çıkarak topluma ulaşmayı hedefleyen yazar, üstlendiği toplumsal rolünü de tamamlamış olur. Toplumdaki değişim ve dönüşümleri gerçek yaşamdan kopmadan anlatıya yerleştiren yazar, bunu bireyin birey olma süreciyle ilintili olarak aktarır. Öyküde tüm kişileri psikolojik gerçeklikleriyle ele alan yazar varoluş kaygısının temel nedenlerini bul-gulamaya çalışır. Başkişi bir yandan kendini sorgulayarak var olma çabalarını canlı tutarken diğer yandan iç çatışmalarının kaynağını oluşturan kendi olmak istediği ile toplumun ondan olmasını istediği arasında sıkışıp kalır. Benlik arayışı ve top-lumsal cinsiyet rolleri içinde kimlik bunalımına sürüklenen bireye yaşamı sorgula-maktan başka bir seçenek kalmaz.

KAYNAKÇA

- Akaltun, A. (2015). *Fotoğraf Karesi Erkekler*. (Haz., Ayşe Akaltun) İstanbul: Notabene Yayınları.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal Etkileşim ve Sosyal Benlik Kaynağı Olarak Aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 1-14.
- Albiz Telci, Ü. (2012). Zülfü Livaneli'nin Mutluluk Adlı Romanındaki Kültürel Ögelerin Kaynak Metin, Erek Metin ve Sinema Bağlamında İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Ana Bilim Dalı, Sakarya*.
- Arı, Y. (2023). Aile Kurumunun İşlevleri Nelerdir ve Neden Önemlidir? Sosyolojik Bir Araştırma, *İn İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*. Ankara: Serüven Yayınevi, 127-139.
- Avcı, Ö. H., Koç, M., & Bayar, Ö. (2016). Zülfü Livaneli'nin Mutluluk Romanı Karakterlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağ-lamında İncelenmesi. *İnsan ve İnsan*, 3(8), 5-31.
- Aytaç, A. (2013). Zülfü Livaneli'nin Romanlarında Yapı ve İzlek. Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilim-ler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ*.
- Çavuş, B. (2024). Ekoeleştirici Kuramı Çerçevesinde Zülfü Livaneli'nin Balıkçı ve Oğlu Adlı Romanı. *Kafkas Üniversi-tesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 533-547.
- Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. İstanbul: Öncü Kitap.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2009). Orhan Kemal'in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 4, 1134-1165.
- Genç, H. N. (2019). Maupassant'ın Pierre ve Jean isimli Romanında Aile, Gençlik ve Ahlaki Değerler. *Education Sciences*, 14 (2), 97-107.
- İlhan, A. (2018). Zülfü Livaneli'nin Romanlarında Bir Anlatım Unsuru Olarak Zaman. Yüksek Lisans Tezi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Nevşehir*.
- Kaya, A. ve Bayar R. (2023). Zülfü Livaneli'nin Romanlarında Mitolojik Unsurlar. *Kültür Evreni*, Sayı: 51. 70-83.
- Livaneli, Z. (2008). *Arafat'ta Bir Çocuk*. (13.Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Livaneli, Z. (2012). *Sevda Hayalet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Narlı, M. (2012). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bi-limler Dergisi*, 90 - 106.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: AKM Yayınları.
- Satık, G. (2015). Zülfü Livaneli'nin Romanları ve Romanlığı. Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Aydın*.
- Seferoğlu, E. (2015). Zülfü Livaneli Anlatılarında Bakış Açısı ve Anlatıcı. *International Periodical For The Langua-ges, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/8, 1833-1852.
- Tura, G. ve Gül, B. (2020). Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı Açısından Türk Sinemasında Aile Filmleri: Münir Özkul ve Adile Naşit Filmleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 213-221.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD Haziran 2025, 6(1): 35-53

Pisa Cumhuriyeti'nin 12. Yüzyılda Akdeniz'deki Faaliyetleri

The Activities of the Republic of Pisa in the
Mediterranean in the 12th Century

Serdar YILMAZ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun

· serdarr.yilmaz@outlook.com · ORCID > 0009-0004-9052-623X

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18 Nisan/April 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 35-53

Atrf/Cite as: Yılmaz, S. "Pisa Cumhuriyeti'nin 12. Yüzyılda Akdeniz'deki Faaliyetleri"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 35-53.

PİSA CUMHURİYETİNİN 12. YÜZYILDA AKDENİZ'DEKİ FAALİYETLERİ

ÖZ

Bu çalışmada, Orta Çağ'ın en etkili denizci kent/şehir devletlerinden olan Pisa Cumhuriyeti ele alınmıştır. Orta İtalya'da bulunan sıradan bir kent olan Pisa'nın zaman içerisinde Akdeniz'deki hareketleriyle nasıl geliştiği anlatılacaktır. Pisa sıradan bir kentken önce komün haline gelmişti. Bulunduğu bölgede küçük bir toprak parçası olmasına rağmen 12. yüzyılda Akdeniz ticaretini domine etmeyi başarmıştır. Bunu gerek savaşarak gerek diplomasıyla veya ticaret ile başarmıştır. Pisa dini fark gözetmeksizin bunları yapmış ve başarıya ulaşmıştır. Pisa ticaretten kazandığı parayı donanmasına ve ordusuna yatırmıştır. Bu yatırımlar Pisa kentine ve halkına bir altın çağ oluşturmuş ve Akdeniz'in sayılı devletleri arasına girmesini sağlamıştır. Akdeniz ise her zaman Orta Çağ ticaretinin ana merkez üssü olmuştur. İtalyan şehir devletleri, Akdeniz'de önemli başarılar elde ederek zenginleşmiş ve bu zenginliği kentlerini şehirlere çevirerek göstermişlerdir. Pisa 12. yüzyılın sonunda gücünü kaybetmeye başlamış, 1204'teki IV. Haçlı Seferi ile Venedik ve Cenova'nın gerisine düşmüştür. Pisa yine de Akdeniz'deki gücünü arttırmak için bazı girişimlerde bulunmuş olsa da eskisi gibi başarılı olamamıştı. Pisa'nın bu azmi, Cenova ile 1284'te yapılan Meloria Muharebesi'ne kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pisa, Akdeniz, İtalyan Şehir Devletleri, Ticaret.

THE ACTIVITIES OF THE REPUBLIC OF PISA IN THE MEDITERRANEAN IN THE 12TH CENTURY

ABSTRACT

This study examines Pisa, one of the most influential maritime city-states of the Middle Ages. It focuses on how Pisa, initially an ordinary town in central Italy, gradually developed through its expanding activities in the Mediterranean. Once a modest settlement, Pisa first transformed into a commune. Despite its limited territorial size, it succeeded in dominating Mediterranean trade by the 12th century. This achievement was realized through a combination of military action, diplomacy, and commercial enterprise. Pisa pursued these endeavors without religious discrimination and attained considerable success. The wealth it accumulated through trade was channeled into the development of its navy and army. These investments ushered in a golden age for both the city and its inhabitants, elevating Pisa to the ranks of the prominent Mediterranean powers. The Mediterranean itself

had long served as the central hub of medieval trade. Italian city-states, by achieving significant successes in this region, amassed great wealth and showcased their prosperity by transforming towns into thriving urban centers. By the end of the 12th century, however, Pisa began to lose its dominance, falling behind Venice and Genoa, particularly following the Fourth Crusade in 1204. Although Pisa made several attempts to regain and expand its influence in the Mediterranean, it was ultimately unable to replicate its former successes. Nonetheless, its determination persisted until the Battle of Meloria against Genoa in 1284.

Keywords: Pisa, Mediterranean, İtalian City States, Commerce.

GİRİŞ

Pisa kenti, İtalya'nın Toskana bölgesindeki kentlerin en önemlilerinden birisidir. Pisa denizden birkaç kilometre içeride, Arno Irmağı'nın iki tarafına da kurulmuş bir kentti. Irmağın denize döküldüğü yerdeki bataklık Pisa'nın doğal bir limana sahip olmasını engellese de Pisalılar bu sorunu çözmüştü. Sahil kesiminin alçak olmasından dolayı kent gelen saldırılara karşı açık bir hedef oluyordu. Pisa'nın etrafı tarım ve hayvancılığa elverişli düzlük arazilerden oluşmaktaydı. Bu sayede kent kendi kendine yetebiliyordu. Venedik ve Ceneviz gibi kentler nüfusunu beslemek için zorunlu olarak ticaret yapması gerekirken, Pisalılar ticareti sadece kar ve zenginleşmek adına yapıyorlardı^[1].

MÖ 2. yüzyılda yaşamış olan Polybios, *Historiai* adlı eserinde Pisa'nın o dönemlerde de aktif bir liman kenti olduğundan bahsetmektedir^[2]. Orta Çağ'daki Pisa kentinin 7. yüzyılda kurulmaya başlandığı düşünülmektedir^[3]. 14. yüzyılda yaşamış olan coğrafyacı Ebü'l Fida ise Pisa hakkında şöyle söylemektedir; Pisa, Roma'nın batısında olup hükümdarı yoktur. İşlerini Hristiyan halifesi olan Papa'ya danışırılar. Pisa Frenkleri buradadır. Pisa'nın karşısında denizde Sardunya adası bulunur^[4].

Pisa kenti erken Orta Çağ'da yüz ölçümü olarak 30 hektar civarındaydı. 1162'de Arno'nun kuzeyindeki surun tamamlanmasıyla bu alan 114 hektara çıkmıştır^[5].

^[1] David Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2012, s.139.

^[2] Polybios, *Historiai*, çev. Oğuz Yarlıtaş, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2022, s.289.

^[3] Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, s.139.

^[4] Ebü'l Fida, *Ebü'l Fida Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s.187.

^[5] Daniel Waley, Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, çev. Hamit Çalışkan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s.22.

Karolenjlerin erken dönemlerinde Pisa ve Cenova imparatorluk donanmasının aktif limanlarıydı. Bu iki kent yine de Doğu Roma ve Levant ile ticaret halinde olan Venedik, Amalfi ve Napoli gibi limanların gerisinde kalmışlardı. Bu yüzden Pisa ve Cenova 11. yüzyılda Batı Akdeniz’de oluşan siyasi otorite boşluğunu kullanarak bu bölgelerde genişlemişlerdir^[6].

Bir Akdeniz imparatorluğu olan Roma İmparatorluğu, 4. yüzyılda başlayan Kavimler Göçü neticesinde zayıflamış ve zamanla yıkılmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde Germen kabileleri olan Vizigotlar İspanya’ya, Ostrogotlar İtalya’ya, Vandallar Afrika’ya, Franklar ise Galya’ya yerleşmişlerdir^[7].

Batı Roma İmparatorluğu’nun 476’da yıkılmasıyla birlikte çeşitli Germen kabileleri krallıklar haline dönüşmüş ve Akdeniz’deki tek bir otorite yerini parçalanmış bir yapıya bıraktı. Bununla birlikte bölgelerin arasındaki kültürel etkileşim, ticaret ve haberleşme zayıflamış zaman içerisinde durma noktasına geldi.

Ostrogotların İtalya’da hakimiyet kurmasıyla Pisa kenti de Ostrogot egemenliğinde kaldı. 6. yüzyıla kadar Ostrogotlar bölgede kalmış olsa da Lombardların İtalya’yı işgal etmesiyle Pisa kenti bu dönemde Lombard egemenliğine girdi. Pisa, Şarlman’ın Lombard Krallığını yıkmasına kadar neredeyse iki yüz yıl boyunca Lombard egemenliğinde kalmış ve ardından Karolenj İmparatorluğu’na bağlandı^[8].

Karolenj İmparatorluğu döneminde ticarete önem verilmeyerek kentler önemini yitirmeye başlamış ve kırsal bölgelerde malikaneler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu dönemde bütün Avrupa’da ticaret durma noktasına geldi. Bu sebepten dolayı, 9. yüzyılda ticaret ve üretim ekonomisi yerini tüketim ekonomisine bırakmıştır. Her bölge kendisine yetecek kadar ürün üretiyordu. Bu sayede Avrupa’da ihracat durmuş, kendi içine kapanık ve yabancı bir pazarı olmayan bir kıtaya dönüşmüştü^[9].

Romalıların “Bizim Deniz” olarak adlandırdıkları Akdeniz artık kuzeyde Hristiyanlar, güneyde ise Müslümanlar olmak üzere ikiye ayrıldı. Akdeniz’deki kontrol ise Müslümanların hakimiyetindeydi. Müslümanlar 7. yüzyılda Akdeniz’de üstün-

[6] Travis Bruce, “The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century”, *Journal of Medieval History*, 2006, s.128.

[7] Henri Pirenne, *Kavimler Göçü’nden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi*, çev. Sinan Akbaytürk, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s.19.

[8] Emre Kaymakçı, “The Presence of the Republic of Pisa in Eastern Mediterranean and Its Relations With the States in Region (XI-XIIIth Century)”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Niğde, 2023, s.2-3.

[9] Henri Pirenne, *Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu*, çev. Gonca Gül Kurtulmuş, Dorlion Yayınları İstanbul, s.12, Talha Turhan, “Orta Çağ Avrupa Kentlerinin Kentsel Dönüşümü ve Komünlerin Ortaya Çıkışı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/82, 2018, ss.734-735.

lük kurmaya başlamışlardı. İbn-i Haldun 8. yüzyılın başından itibaren Hristiyanların Akdeniz'de bir tahta bile yüzdüremeyeceğini söylemektedir^[10].

Bu durum 10. yüzyılda değişmeye başladı. 10. yüzyılda Macar akınları, 10. ve 11. yüzyılda da Müslüman korsanların saldırıları İtalya'da yeni kentlerin kurulmasına veya var olanların bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlayarak gelişmesine sebep olmuştur. Yerel senyörler kentleri tahkim ederek garnizonlar yerleştirmiş ve bu sayede tarımsal ekonomi ile ticaret tekrardan gelişmeye başladı^[11]. Bu gelişmelerden sonra Avrupa yavaşça bir şekilde düzene girmeye başlamıştı. Zamanla nüfus artmaya başlamış ve kentler eski önemini kazandı. Bu dönemde tüccar sınıfı da ortaya çıkmaya başladı^[12]. Tüccar sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte Toskana, Lombardiya ve Flander gibi bölgelerde senyörlük sistemi de zamanla çöktü^[13].

Tüccar sınıfı kısa sürede kendi içinde örgütlenmiş ve yerel lordlara karşı orta sınıfı meydana getirdi. Hükümdarlar, tüccar sınıfının yerel lordların gücünü azalttığı için, prensler ise ticaretin vergiye olan büyük etkisinden dolayı bir eylemde bulunmamıştır. Bu olumlu gelişmeler sayesinde kısa sürede burjuva sınıfı bu bölgelerdeki kentlerde hâkim konuma yükseldi^[14]. Ayrıca İtalyan şehir devletlerinin ortaya çıkmasındaki bir diğer faktör ise, kırsaldaki feodal güçlerin şehirliyle ilk önce çatışmasıyla ardından da kaynaşmasıyla oluşmuştur. Şehirler taşırayı kontrol altına alarak kaynaklarını da kendileri için kullanmaya başladı. Bu sayede şehirler hinterlanda doğru genişlemeye başlamış ve 12. yüzyıla gelindiğinde büyük şehirler ön plana çıkmaya başladı^[15].

10. yüzyılda Akdeniz'de önemli gelişmeler olmuştur. Tunus merkezli Fatimiler başkentlerini Mısır'a taşımış, bu da zamanla Batı Akdeniz'de siyasi bir güç boşluğu oluşturdu. Müslüman korsanlar kendi otoritelerini kurarak, merkezi bir otoritenin yerini yerel hanedanların almasını sağladılar. Müslüman korsanlar, Hristiyanların deniz ticaretine, bir donanma sahibi olmalarına ve şehirlerinin gelişmesini engellemek için sık sık onlara akınlar düzenlediler^[16]. Müslümanlar 11. yüzyılın başına kadar Lion Körfezi'nin kıyıya yakın taraflarını, Cenova'nın girişini ve Toskana kıyılarını sürekli taciz ettiler. Pisa 935, 1004 ve 1012 yıllarında işgal edilip yağmlandı. Buna rağmen Pisalılar Tiren Denizi'nde hakimiyeti ele geçirmeye kararlıydı-

[10] Henri Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları İstanbul, s.12.

[11] Julia M. H.Smith, *Roma'dan Sonra Avrupa*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2015, s.81-82.

[12] Turhan, "Orta Çağ Avrupa Kentlerinin Kentsel Dönüşümü ve Komünlerin Ortaya Çıkışı", s.735.

[13] Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.98.

[14] Turhan, *Orta Çağ Avrupa Kentlerinin Kentsel Dönüşümü ve Komünlerin Ortaya Çıkışı*, s.741.

[15] Aziz Tuncer, Yerel Yönetimlerin Kökeni Bağlamında İtalyan Şehir Devletlerinde Yönetim ve Aktörler, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2018, s.10.

[16] William Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, s.132. Ahmet Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar Orta Çağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2022, s.111.

lar. Ertesi sene Messina Boğazı'nda Müslümanların bir filosunu yenmeyi başardılar. Bunun karşılığında ise Pisa'nın limanı baskına uğramış ve filosu imha edilmişti. Pisalılar, Papalığın desteğiyle bu dini ve ticari savaşa devam edeceklerdi^[17].

Pisalılar 10. yüzyılın sonu ve 11. yüzyılın başlarında Müslümanların saldırılarına karşı korunmak için şehir surlarını geliştirerek iki katına çıkardılar. Surların iç kısmına ve dışına yeni alanlar oluşturarak şehri de geliştirdiler. Yukarıda anlatıldığı gibi şehrin hinterlandına doğru genişlemeler yapıldı. Ayrıca bu dönemde Pisa komşuları olan Lucca kenti ile mücadele halindeydiler. Bu iki kent bu dönemde sürekli olarak silahlı mücadelelerde bulundu^[18].

İtalyan şehir devletleri 10. yüzyılın sonunda Müslümanlar ile ticarete başladı. İlk başlarda ticareti limanlara gelen Müslümanların gemileriyle yaptılar. Bir süre bu şekilde ticaret yapılmış ve kentlerin kendi ticari filolarını kurana kadar bu yöntem devam etmiştir. Ticaretin ise ana maddesi doğudan gelen hafif ama değerli mallar idi. İtalyan şehir devletleri ise köle ihracatı yapmaktaydı. Zamanla köle ticareti kentlere gelir sağlamış ve bu sayede kentlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Doğu ve batı arasındaki köle ticareti 12. yüzyılın ortalarına kadar devam etti^[19].

Pisa, Akdeniz'de 11. yüzyılda ticarete başlamış ve gelirleri sayesinde kent düzenini baştan düzenledi. Bu yüzyılda birçok kilisenin inşası, ticaretten ve seferlerden elde edilen karların büyüklüğünü de göstermektedir^[20].

11. yüzyılda birçok İtalyan kenti Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı bir durumdaydı. Pisa kenti de imparatorluğa bağlı bulunan kentlerden birisi idi. Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich, 1081 yılında Pisa ve Lucca şehirlerine ayrıcalıklar tanıdı. İmparator, Pisa üzerindeki hakimiyet hakkından vazgeçerek, Pisa halkının istemediği birini Toskana'ya yeni marki atamayacaktı. Yeni bir marki atanması için seçilen 12 Pisa vatandaşının onay vermesi gerekiyordu. İmparator Heinrich bu ayrıcalığı Pisa'ya tanıdığı anda kentte muhtemelen bir konsül bulunmuyordu fakat 1085 yılına gelindiğinde Pisa'da konsüller bulunmaktaydı. Kaynaklara göre, Orta Çağ İtalyan kentleri arasında ilk konsüle sahip olan Pisa kenti idi^[21].

[17] Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ss.12-39., Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.131.

[18] Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century", s.130.

[19] Romney David Smith, "The Business of Human Trafficking: Slaves and Money Between Western Italy and the House of Islam Befor the Crusades (c.900-c1000)", *Journal of Mediveal History*, 45/5, 2019, ss.523-552.

[20] Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century", s.140.

[21] Waley, Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, ss.10-36.

Pisa imparator tarafından verilen ferman ile artık bir komün haline geldi. Pisa'nın komün haline gelmesi de ticari faaliyetlerinin artması sonucunda oldu. Bu sayede denizcilik, gemi sahipleri ve ticaret hakkında yasaları da oluşmaya başladı. 1085'te konsüllerden bahsedilse de Pisa'nın özerkliği tam anlamıyla 12. yüzyılda başlamıştır^[22].

Konsüllerin seçimi tam olarak aydınlatılamamıştır. 1162'de Pisalı konsüller yetkilerini genel meclisin onaylamasıyla alabiliyorlardı fakat genel meclise seçilmiyorlardı. Dolaylı bir seçim söz konusuydu. 1164'te ise Pisada konsül seçimlerini 24 kişiden oluşan meclis ve senatörler ile gerçekleştiriliyordu. 24 kişi kentin her yerinden seçilmiş altı kişilik gruplardan oluşmaktaydı^[23].

Komün ise merkezi bir yönetime karşı halkın bir ferman ile özerk bir yapıya geçmesidir. Pisa kenti yukarıda bahsedildiği gibi bu fermanı İmparator IV. Heinrich'ten aldı. Senyörler bu tür fermanlarda, kentlerin fermanı veren kişiye bağlı kalmaları gerektiği her zaman hatırlatmıştır. Komünlerde orta sınıf ve komün birbirini tamamlıyordu. Bir komünde orta sınıf bir vatandaş olabilmek için o komünün yeminli bir mensubu olmak gerekirdi. Komünler ise içinde bulundurduğu orta sınıfların yemin ederek oluşturdukları düzenli bir topluluktur. Komünleri her zaman yöneten bu orta sınıf- tüccar sınıfı olmuştur^[24]. Ayrıca tüccar sınıfının tıpkı din adamları ve asiller gibi özel bir yasası da vardı^[25].

Pisa her zaman Venedik ve Amalfi'den farklı bir komün olmuştur. Bunun sebebi merkeziyetçi Doğu Roma İmparatorluğu'na geçmişinde bağlı olmamasıdır. Pisa ve Cenova kentleri, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından kısa bir süre dışında her zaman Germen kökenli devletlerin etkisinden ve kontrolünde kaldı. Bu da zamanla yerel feodal senyörlerin güç kazanması ve ardından 11. yüzyılda burjuva sınıfının iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlandı^[26].

İmparator Frederick Barbarossa 1162 yılında Pisa ve Cenova'ya denizcilikleri ve ulaşım hatlarında bulunmaları sebebiyle büyük ayrıcalıklar tanıdı. Bu ayrıcalıklar sayesinde Pisa ve Cenova imparatorluk vergilerinden muaf tutuluyor ve imparator şehirlerdeki öz yönetim haklarını kabul etmiş oluyordu. Ayrıca imparator zaman zaman iki şehir devletini de diğerine karşı destekliyor ve bu sayede iki devletin de gücünü dengede tutuyordu. İmparatorlar ne zaman İtalyada bir sıkıntı çekse,

[22] Enrica Salvatori, "Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire", *Empires and States in European Perspective*, s.20.

[23] Waley, Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, ss.40-41.

[24] Abdullah Çelik, Şuayip Aykanat, "Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/22, ss.104-105.

[25] Pirenne, *Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu*, s.98.

[26] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.131.

stratejik bir konuma sahip ve donanması olan komünlere genellikle bu tür ödünler verirdiler. Bu dönemde Pisa, Cremona ve Siena komünleri güçlü imparatorluk yanlısıyken, Milano ve Floransa ise imparatorluk karşıtı komünlerdi^[27].

1. PİSA CUMHURİYETİNİN BATI AKDENİZ'DEKİ FAALİYETLERİ

Pisa ve Cenova kentleri, Karolenj döneminden beri küçük filolara sahipti. İki kentte Müslümanların saldırılarına uğramış ve gemilerini kaybetti. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Pisa, Müslümanlar tarafından üç defa yağmalanmış, kent tahrip edilmiş ve filosu yakıldı. İki kentte buna rağmen zamanla gelişmeye başladı. Pisa yıllıklarına göre, 970'li yıllarda Pisalılar Calabria'da görülmüşler ve muhtemelen Müslümanlarla mücadele etmişlerdi. Pisahıların amacı Messina Boğazı'nı Müslümanlardan temizlemek ve Akdeniz'in doğusuna geçiş sağlamaktı. 982 yılında ise Pisa donanması İmparator II. Otto'yu destekledi. İmparator II. Otto, Sicilya üzerine düzenlediği seferde karadan ilerlerken, Pisa donanması da imparatoru denizden destekledi. 11. yüzyıla gelindiğinde ise her iki kentte Müslümanların saldırılarına karşılık verebilecek bir donanmaya sahip olabildi^[28].

Pisahılar ve Cenovalılar 1015 yılında ortak bir filo kurarak Tiren Denizi'ni Müslüman korsanlardan temizlemeye karar verdi. İki kent 1015 ve 1016 yıllarında Sardinya adasına seferler düzenlemişler ve ikinci seferin sonunda adayı ele geçirmeyi başardılar. Pisa ve Cenova ardından Korsika'yı da ele geçirmiş ve bu iki adayı kendi aralarında bölmüşlerdir. Pisa ve Cenova iki adayı da tam anlamıyla sömürdüler. Adalarda tarım, hayvancılık ve maden yataklarını kendi servetlerini arttırmak için kullandılar. İki kent de kısa sürede adaları kendi kırsal bölgeleri gibi görmeye başladı. Ayrıca bu iki adanın ele geçirilmesiyle iki denizci kent kendileri için değerli ve gerekli olan keresteye de erişmiş oluyorlardı. Pisa ve Cenova bir süre adaların kontrolünü ortak sürdürse de ikisi de adaları tamamen ele geçirmek istediler. Bunun sonucunda müttefiklikleri kısa sürede düşmanlığa dönüşerek belirli aralıklarla Akdeniz'in çeşitli yerlerinde mücadele ettiler Tiren Denizi 12. yüzyılın başında Müslümanlardan arındırılmış fakat bu seferde Pisa ile Cenova birbiriyle mücadeleye başladı^[29].

Papa II. Urbanus 1092'de Pisalıların Müslümanlar karşısında aldıkları galibiyetlerden dolayı, Korsika'daki metropolitlik statüsünü Pisa'ya verdi. Bu durum Pisa ile Cenova'nın arasını daha da açtı. Bunun sonucunda 12. ve 13. yüzyıllar boyunca Pisa ile Cenova mücadelesi devam etti^[30].

^[27] Waley, Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, ss.37-101-192.

^[28] Waley, Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, s.8., Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, s.133., Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century", s.129.

^[29] Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, ss.314-315., Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century", ss.134-135., Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.132.

^[30] Alasdair C. Grant, "Pisan Perspectives: The Carmen in Victorian and Holy War. C.1000-1150". *The English Historical Review*, 131/552, 2016, s.17.

Pisalılar Müslümanlar ile mücadeleye devam etmiş ve 1034'te Kuzey Afrika kıyılarına kadar ilerledi. Kısa süreliğine de olsa Annaba'yı ele geçirdiler. Ardından Normanlar Palermo'yu kuşatırken, Pisalılar da oraya varmıştı. Pisalıların yardım teklifini geri çeviren Normanlar şehri kendileri işgal etmeye kararlıydılar. Pisalılar ise sadece Palermo limanının girişini zorlayarak cephaneliğini yok edebildi. Bu olayı Pisa halkı büyük bir zafer olarak görmüş ve Pisa'da Kutsal Bakire Meryem Kilisesi inşasına başlandı^[31].

Pisa ve Cenova kentleri 1087'de eski Fatimi başkenti Mehdiye'ye saldırmayı kararlaştırdılar. Pisalılar Mehdiye seferine papayı etkilemek gibi dini sebeplerle girmiş olsa da bu seferin ekonomik bir boyutu da vardı. Mehdiye ve Zaviye birer korsan üssü idi. Seferin ana amaçlarından biri bu üstleri ele geçirerek buradaki Hristiyan esirleri serbest bırakmaktı. Çeşitli İslam kaynaklarına göre, müttefik Pisa ve Cenova filosunda 300 gemi ve 30000 asker bulunuyordu. Bu seferde Pisalıların ve Cenovalıların eşit bir konumda olduğu görülmektedir^[32].

Pisa ve Cenova filosu 1087'de Mehdiye'yi ele geçirdiler. Ardından şehirde büyük bir yağma ve katliam gerçekleştirdiler. Mehdiye'den ve Palermo'dan sütunlar, değerli mermerler, altın ve gümüş süslemeler getirerek inşası devam eden Pisa Katedrali'ni süslediler. Mehdiye Emiri Tamim, birleşik filoyu şehirden çıkarmak için büyük bir miktarda haraç vermiş, esirleri iade etmiş ve iki kente de ticari mallarını kabul edeceğini bildirdi. Ayrıca Tamim, papaya da düzenli bir haraç göndereceğini kabul etti^[33].

Henri Pirenne'e göre, Pisa ve Cenovalıların Tiren denizinde Müslümanlara karşı saldırıya geçme amaçlarının, din düşmanlarına karşı intikam ve Tiren denizinde üstünlük kurma çabalarıydı. Bu yüzden Pirenne, Pisalıların ve Cenovalıların Venediklilerden daha farklı bir bakış açısıyla Müslümanlarla savaştıklarını vurgular. Venedikliler sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederken, Pisalılar ve Cenovalılar kendilerini İsa ile Kilise'nin askeri ve İslam'ın düşmanı olarak görüyorlardı^[34].

Pisalılar Batı Akdeniz'deki adaların tamamını Müslümanlardan arındırmak ve hepsini kontrol etmek istiyorlardı. Bu sebeple Barcelona Kontu ve Güney Fransa'nın önde gelen iki kontu ile müttefiklik anlaşması yaptılar. Bu ittifakın amacı

[31] Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.12, Salvatori, "Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire", s.24.

[32] Grant, "Pisan Perspectives: The Carmen in Victoriam and Holy War, c.1000-1150", ss.12-13-16.

[33] Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.40., Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century", s.133., Grant, "Pisan Perspectives: The Carmen in Victoriam and Holy War, c.1000-1150", s.25.

[34] Pirenne, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.40., Pirenne, *Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu*, s.71.

Müslümanların yönetimindeki Balear adalarını fethetmekti. Pisa anlaşma yapıldıktan hemen sonra 20 gemi göndermiş ve ardından Pisa donanması da Ağustos 1113'te İbiza'ya doğru yelken açtı. Pisa donanması Eylül'de Katalonya'ya ulaştı ve kış burada geçirdi. Sefer mevsiminin gelmesiyle birlikte müttefik donanma Hazi- ran 1114'te İbiza adasına yelken açtı. Müttefikler Ağustos ayında adanın ele geçi- rilmesiyle hemen Mayorka'ya ilerledi. Pisa ve müttefikleri Nisan 1115'te Mayorka adasını ele geçirdiler. Katalanlar Pisalıların kuşatma araçlarını ilk defa görmüşlerdi ve şaşkınlıkla karşıladılar. İtalyan kuşatma silahları 12. yüzyılda ileri bir teknolojiye sahipti. Bu iki zaferin neticesinde halk arasında büyük bir coşku oluştu. Mayorka Kitabı'nda övgülerle bahsedildi. Halk bu zaferleri büyük bir coşkuyla kutlasa da Müslümanlar aynı yıl içerisinde adaların kontrolünü geri aldılar^[35].

Pisa, Balear adaları seferinden sonra askeri geleneklerini terk ederek Müslü- manlara karşı diplomasi yolunu tercih etmeye başlamıştır. Akdeniz'deki Müslü- man limanlarında ticaret yapabilmek ve ticaretini geliştirmek için onlarla anla- şma yoluna gitti. Tiren denizindeki Hristiyanlara ise saldırgan bir şekilde tutum sergileyerek, onlarla rekabete girdi. Pisa'nın bu politika değişimi komşularının tavrının değişmesine de sebep olmuş ve 1119'da Cenova ile 14 yıl sürecek bir sa- vaşa başladılar. Sardinya ve Korsika adalarından dolayı zaten bir süredir ilişkileri bozuk veya savaş halindeydiler. Bu iki kentin arasındaki mücadele 1284 yılına kadar devam edecekti^[36].

Pisa 1081'de komün olarak tanınmış olsa da hala imparatorluğa bağlıydı. İm- parator III. Lothar 1133'te Normanlar üzerine bir sefere çıkacaktı. Pisa komünü ve Capua Kontu Robert ile ittifak kurarak Güney İtalya'ya ortak bir sefer düzenle- diler. Amalfi kenti uzun süredir Normanların vasalı konumunda bulunmaktaydı. 1135'te 46 kadirgadan oluşan bir Pisa donanması aniden Amalfi'yi kuşattı. Bu ani baskına hazırlıksız yakalanan Amalfililer, kısa sürede Pisa tarafından işgal edildi. Pisa donanması Amalfi şehrini yağmalamış ve limandaki gemilerini yaktı. Bu sal- dırının sonucunda Amalfi filosu imha edildi. İki sene sonra Pisalılar tekrar Amalfi önlerine geldiklerinde şehir savunmasız bir haldeydi. Amalfil kenti haraç vererek yağmadan kurtulmuş ve vasallığı kabul etmek zorunda kaldı. Pisa donanması yine de etrafı yakıp yıkmaktan geri kalmamıştı. Ardından da Salerno'yu da kuşatmış ve üstünlüğünü bu şehre de gösterdi. Müslüman korsanların iki asır önce Pisalılara yaptığını, Pisalılar şimdi kendi rakiplerine uyguluyorlardı. Bu sayede Batı Akde- niz'de diğer İtalyan şehir devletlerine karşı üstünlük kurmayı hedefliyorlardı^[37].

[35] Matthew E. Parker, "Pisa, Catalonia and Muslim Pirates: Intercultural Exchanges in the Balearic Crusade of 1113-1115", *Viator*, 2/45, 2014, s.90., Salvatori, "Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire", s.19.

[36] Parker, "Pisa, Catalonia, and Muslim Pirates: Intercultural Exchanges in the Balearic Crusade of 1113-1115", ss.78-95.

[37] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, ss.205-206., Parker, "Pisa, Catalonia, and Muslim Pirates: Intercultural Exchanges in the Balearic Crusade of 1113-1115", s.96.

Pisalılar 12. yüzyılın ortalarında artık dini savaşı tamamen bırakmış ve kendi kazancı için hareket ediyordu. Kuzey Afrika ve İspanya'daki Müslüman şehirleriyle ticaret anlaşmaları yapmaya başladılar. Fas Sultanı 1133'te Pisa'ya bir elçilik heyeti göndererek anlaşma talep etti. Pisa 12. yüzyılın ortalarında Murabıt Sultanı, Tlem-san emiri ve Meimun kadısı ile ticaret anlaşması yaptı. Yapılan anlaşmaya göre, Pisalılar ve Cenovalılar, Valencia ile Denia'da bir funduk^[38], bir hamam ve gümrük muafiyeti kazandılar^[39].

Pisalılar İberya'da da aktif rol oynamak istiyorlardı. Kastilya Kralı'nın 1146'daki teklifiyle Almeria şehrinin ele geçirilmesi halinde bir funduk, hamam, fırın ve bahçe teklif edilmiştir. Ayrıca Pisa 1150 yılında Müslümanların elinde olan Valensiya'da bir han inşa etmek için girişimlerde bulundu^[40].

1186 yılında Pisa, Muvahhid Halifeligi ile de bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma sayesinde Pisalı tüccarlar 25 yıl boyunca Mağrib'in büyük şehirlerinde ve funduklarda kalabilecek, ticaret yapacaklardı. Pisalılar, Mağribliler ve Fatimiler ile yaptıkları anlaşmaların hepsini Arapça ve Latince olmak üzere iki ayrı metinde gerçekleştirmiştir Pisa bu anlaşma ile Batı Akdeniz'in tüm limanlarında serbest ticaret hakkı kazandı. Bu sayede daha da ilerleyerek ve gemi teknolojisinin de gelişmesiyle birlikte bir sonraki yüzyılda deniz yoluyla İngiltere ve Alçak Ülkelere ulaşabileceklerdi^[41].

2. PİSA CUMHURİYETİNİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ FAALİYETLERİ

İtalyan kentlerinin tüccarları 10. yüzyılda Levant bölgesinde ticarete başladılar^[42]. İtalyan tüccarlarının kendi ticari filolarını kurarak Levant bölgesinde üst düzey bir ticarete başlamaları ise 12. yüzyılı bulacaktır. I. Haçlı Seferi'ne kadar Venedikli ve Amalfili tüccarların başta Mısır olmak üzere birçok Levant limanı ile ticari ilişkileri bulunmaktaydı. 11. yüzyılda Müslümanların kontrolündeki topraklarda funduk sahibi olmaya başladılar^[43].

Papa II. Urbanus'un Kasım 1095'te Müslümanlara karşı Kutsal Toprakları ele geçirmek için bir Haçlı Seferi ilanının ardından, 1096 yılında Avrupa'nın birçok bölgesinden gönüllü bu çağrıya katıldı. Uzun bir yolculuğun ardından 1097'de Haçlı ordusu Antakya'ya ulaşmış ve şehri kuşatmaya başladılar. Bu sırada bir Ce-

^[38] Müslüman hükümdarların tüccarlar için ayırdığı bir depo ve yaşam alanıdır.

^[39] Salvatori, "Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire", s.18.

^[40] Olivia Remie Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, çev. Mustafa Yıldırım, 21, 2020, s.567.

^[41] Mohamed Ouerfelli, "Diplomatic Exchanges Between the City of Pisa and the States of the Maghrib (from the 12th to the 14th Century)", *Mediterranean World*, 22, 2015, ss.100-101-104.

^[42] Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", s.567.

^[43] Usta, *Hilal ile Haç Arasındaki Hayatlar Orta Çağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar*, ss.85-95.

nova donanması denizden Haçlılara destek sağlamak için gelmişti. Haçlılar, Antakya'yı Cenova donanmasının desteğiyle ele geçirmiş ve bu sayede Levant ile Avrupa arasındaki deniz yolu bağlantısı kurulmuş tekrardan kurulmuş oluyordu^[44]. İlerleyen zamanda ise bu deniz yolunun güvenliğini, aktif bir şekilde ticari, askeri ve diplomasi için kullanılmasını en başta İtalyan şehir devletleri üstlenecekti.

Papanın emriyle iki sene sonra da Pisalılar Kudüs'e yardım amaçlı bir filoyla geldiler. Haçlılar 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü ele geçirmiş ve ardından Askalan üzerine ilerlemişlerdi. Pisa başpiskoposu Daimbert, Haçlıların Askalan'ı kuşattığı sırada 120 gemilik bir filoyla Lazkiye limanına geldi. Daimbert aynı zaman papalığın elçisi konumundaydı. Daimbert'in kalabalık bir filoyla gelmesi yeni kurulmuş olan Kudüs Krallığı için de büyük bir avantajdı. Başpiskopos Daimbert bu gücü kendisi ve kilise adına kullanarak Kudüs Kralı Godfrey ile bir güç savaşına girmişti. Godfrey dindar birisi olduğu için ve Pisa donanmasına ihtiyacı olduğundan başpiskoposa karşı çıkamadı. Kral Godfrey önce 1100 yılında Yafa'nın dörtte birini Kudüs piskoposluğuna hibe etti. Daimbert bununla da yetinmeyerek Kudüs'ün de kendisine teslim edilmesini talep etti. Godfrey bunu da kabul etmiş fakat şövalyelerin itirazı üzerine bu sözünü ertelemek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Godfrey ölünce kardeşi I. Baudouin Kudüs Kralı seçilene kadar Kudüs Krallığı Daimbert'in ve kilisenin nüfuzu altında kaldı^[45].

Anna Komnena'ya göre, Pisa filosunun başka hedefleri de vardı. Anna Komnena, Pisa donanmasının 900 gemiden oluştuğunu söylemektedir. Bu donanmanın amacının yeni kurulan Haçlı devletlerine yardıma gidiyormuş gibi yaptığını fakat asıl amacını Doğu Roma'ya saldırmak olduğunu söylemektedir. Pisalılar donanmanın büyük bir kısmını yolda ayırarak Roma'ya ait adaları talan etmek için gönderdiklerini bunu üzerine ise imparator Alexios Komnenos'un Roma donanmasını hazırlatarak Pisalıların üzerine gittiğini anlatmaktadır. İki donanmanın Rodos civarında karşılaştığı ve Pisalıların yenilgiye uğradığını aktarır. Pisalı denizcilerden kurtulanların Kıbrıs adasına doğru yola çıktığını ve Kıbrıslıların Pisalıların hangi amaçla geldiklerini bildiklerinden bu duruma hazırlıklı olduğunu söyler. Pisalılar durumu fark edince Kıbrıs'ta oyalanmayarak Lazkiye'ye gittiklerini anlatmaktadır^[46].

Haçlılar 1100 yılının Ocak ayında Yafa limanını tekrardan inşa ederken Pisa donanması da yardım etti. Limanın tekrar inşasından sonra Pisa donanması, Haçlılara hiçbir yardımda bulunmadan Nisan'da Pisa'ya geri döndü. Pisa başpiskoposu Daimbert'in kutsal topraklara gelme amacı herhangi bir yardımdan ziyade Kudüs Krallığı'nda dini bir otorite oluşturmaya çalışmaktır. Haziran'da ise Pisalıların yerini Venedikliler aldı. Venedikliler 200 gemiyle gelerek Haçlılarla ilk anlaşma-

^[44] Anonim, *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, ss. 43-114.

^[45] Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 2022, ss.66-67., Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.207.

^[46] Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2021, ss.333-335.

yı yaptılar. Venedikliler ve Haçlıların yaptığı anlaşmaya göre, her liman şehrine yapılan yardım karşılığında, şehrin üçte biri Venediklilerin olacaktı. Bu anlaşma sayesinde Haçlı devletlerindeki İtalyan denizci şehir devletlerinin oluşmasının önü açılmıştır. Bu anlaşma daha sonra Pisa ve Cenova ile yapıldı. 1104 senesinde Akka'nın ele geçirilmesinde Pisa ve Cenova 70 gemiyle yardımcı oldu. Akka'nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Pisalılara ve Cenovalılara da aynı ayrıcalıklar tanındı^[47].

Kudüs Krallığı'nda I. Baudouin kral seçilince selef kral gibi piskopos Daimbert ile nüfuz sorunu yaşamaya başladı. Bir sene boyunca Kudüs Krallığı, Daimbert'in etkisi altındaydı. Kilisenin, kendisinin ve bölgede Pisa'nın çıkarlarını gözetmek istiyordu. Daimbert'in üstünlüğü 18 Nisan 1101 tarihinden itibaren zamanla dengeli bir yapıya dönüşecekti. Cenova donanması Kudüs'e geldi. Kral Baudouin hemen Cenovalılarla bir sefer mevsimi kadar anlaşma yaptı. Bu anlaşmadan sonra Kudüs Krallığı'nda Daimbert'in nüfuzu azalmaya başladı^[48].

Yeni kurulmuş olan Haçlı devletleri, Levant'ın bütün sahillerini kendi başlarına ele geçiremeyeceklerini bildikleri için İtalyan şehir devletlerinin filolarına muhtaçtılar. İtalyan şehir devletleri ise bunu bildikleri için herhangi bir kıyı şeridine saldırmadan önce kendilerine ait mülkler, mahalleler veya koloniler istiyorlardı. Bu sayede Levant bölgesinde yeni ticaret şehirleri ve bölgeleri oluşmaya başladı. Pisalıların bu bölgede kazandıkları ilk kazanım Kudüs Kralı Godfrey'in Pisa başpiskoposu Daimbert'e 2 Şubat 1100 tarihinde Yafa'da verdiği büyük bir mahalle idi. Yafa şehri, Kudüs'ün limanı konumunda olduğu için zaman içerisinde Pisalıların da katkısıyla hızla gelişecekti^[49].

Yeni kurulan Haçlı devletleri kendi ihtiyaçlarını sağlayacak bir altyapıya sahip değildi. Pisa, Venedik ve Cenova gibi denizci şehir devletleriyle anlaşarak ilk önce liman şehirlerini ele geçirmek istediler. İtalyanların yardımıyla Kısa sürede Doğu Akdeniz'in birçok limanını da kontrol altına almış oldular. Bu sayede Roma döneminde olduğu gibi Akdeniz'in iki kıyısı arasında iletişim tekrardan kuruldu. Doğuda kurulan yeni devletlerin ihtiyaçları, Akdeniz'in batısındaki İtalyan denizci şehirleri tarafından karşılanacaktı^[50].

Antakya Princepsi Bohemond, Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı Fransa'da ve İtalya'da kendisine müttefik arıyordu. İmparator Alexios'u Haçlılara zarar verdiğini öne sürerek suçluyordu. İmparator Alexios ise Avrupalı devletlere ve İtalyan şehirlerine elçiler göndererek kendisini savunmuştu. Pisa ve Cenova tarafsız kalmaya

^[47] Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, ss.98-113.

^[48] Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187*, s.84.

^[49] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, ss.147-148.

^[50] Pirenne, *Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi*, s.138.

seçerken, Venedikliler imparatora yardım için bir filo gönderdi. Savaşın bitiminde İmparator Alexios, Pisalılar kendi yanına çekmek için 1111 yılına kadar Pisalılarla görüşmeler yaptı. En sonunda Pisalılara özel büyük bir imtiyaz verildi. Bu anlaşmaya göre, Pisalı tüccarlar altın ve gümüş ithalatı için vergi vermeyeceklerdi. Diğer ticari ürünler için %4 olarak anlaşıldı. Bu imtiyaza sahip olmayanlar ise %10 vergi vermek zorundaydı. Ayrıca Pisalılara Konstantinopolis'te bir rıhtım ve bir mahalle verilecekti. Pisa komünü bu anlaşma sayesinde Roma topraklarında büyük bir imtiyazla ticarete başlamış olacaktı. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun Pisalılara tanıdığı bu ayrıcalık bir İtalyan şehrine verilen ilk deniz hukuku chrysobulldur^[51]. Bu imtiyaz Venediklilerle aralarını açsa da Venedik ticaretiyle Pisa'nın Roma üzerindeki ticari bağları karşılaştırılamazdı^[52] çünkü Venedikliler uzun yıllardır imparatorluk ile ticaret halindeydi. Ayrıca aynı imtiyazın daha geniş kapsamlı bir halini 1092'de almışlardı. Venedikliler bu imtiyazla her türlü vergiden muaf kalmışlardı^[53].

Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşması ve Hristiyanların Akdeniz'i geri kazanmaya başlamasıyla Latinler, Akdeniz'de tekrar hâkim konuma yükseliyordu. Bu sayede İtalyan şehir devletleri, Levant'ta ve Doğu Roma topraklarında koloniler kurmaya başladılar. Kısa sürede ticaret gelirleri şehirleri zenginleştirdi. Pisada zenginleşen kesim bunu gösterişli binalar ile göstermekteydi. Zamanla kulelerin yüksekliği uzamış, bunun sonucunda piskopos ve halk kulelerin uzunluğuna sınır koyulmasını istemiştir. İtalya'nın denizci şehir devletleri doğu ile yaptıkları ticaretle çok hızlı bir şekilde geliştiler. Bu gelişme çevrelerindeki diğer kentlere de etki etmiş ve İtalyadaki kentlerin de büyümesini sağladı. Bu sayede diğer kentlerde orta sınıf güç kazanmış ve gelirlerde büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Zaman içerisinde kentlerde şehirleşme süreci de hızlandı. İtalyada şehirleşmenin başlamasıyla birlikte 12. yüzyılda birçok kent surlarını merkezden daha da uzaklara inşa etmeye başladı^[54].

Antakya Naibi Tancred 1108 yılında Lazkiye'yi ele geçirmek için Pisalılarla anlaşma yaptı. Tancred karşılığında Pisalılara Antakya ve Lazkiye şehirlerinde birer ticari mahalle ve vergi muafiyeti vaat etti. Lazkiye bir süre sonra Latinler tarafından ele geçirildi. Pisalılar anlaşma gereğince Doğu Akdeniz'de vergi muafiyeti ve iki ticari koloni daha kazanmış oluyorlardı^[55].

Batı Akdeniz'de Müslümanların hakimiyetinin zayıflamasıyla birlikte 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalyan şehir devletleri, Hristiyan hacıları kutsal topraklara taşımaya da başladı. 12. yüzyıla gelindiğinde Pisalılar da bu karlı işe ge-

[51] Doğu Roma İmparatorlarının kendilerine yardım eden diğer devletlere verdikleri ayrıcalıktır.

[52] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, ss.209-210-222. Daphne Penna, "Benzer Sorunlar, Benzer Çözümler, İtalyan Şehir Cumhuriyetleri ile İlgili Yasal Konularda Bizans Chrysobulları ve Haçlı Sözleşmeleri", çev. H. Ömer Özdemir, *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*, 5/1, 2022, s.212.

[53] Peter Frankopan, *İpek Yolu*, çev. Mengü Gülmen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018, s.159.

[54] Frankopan, *İpek Yolu*, ss.157-162.

[55] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.158.

mileriyle katıldılar ve büyük kazançlar elde ettiler. Kudüs Kralı II. Baldwin 1124'te bir ferman yayınlayarak, Avrupadan gelen hacıların Pisa gemileriyle Sur'a gelmesini istedi. Bu ayrıcalık 1129 yılına kadar sürdü^[56].

Kudüs Kralı III. Baldwin 1150'de Mısır üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi. Mısır merkezli Fatimiler ile İtalyan şehir devletleri uzun zamandır ticari faaliyetler içerisindeydi. Fatimiler, İtalyan şehir devletlerine doğudan gelen başta baharat olmak üzere birçok ürünü ihraç ediyordu. İtalyan şehir devletleri ise başta gemi yapımı malzemeleri, gemi ve silah yapım malzemeleri ihraç ediyordu. Kudüs Kralı III. Baldwin bu sebeple Pisalılardan Fatimilere karşı ambargo uygulamalarını istedi^[57]. Bu sayede insan gücünün az olduğu Kudüs Krallığı, Fatimiler ile mücadele ederken düşmanın ekipmanını azaltmayı düşünüyordu. Bu olay gösteriyor ki Pisa, Levant bölgesinde iki devletin savaşını etkileyecek ticari bir güce ulaşmıştı.

Doğu Roma İmparatoru Manuel Komnenos, Avrupalı devletlere karşı Venedik, Cenova, Pisa ve Ancona gibi İtalyan denizci şehir devletlerine imtiyazlar vermekteydi. Konstantinopolis'te koloniler kurmalarına, vergi indirimleri ve başka kolaylıklar da tanıyordu. İmparator herhangi bir şehir devletinin kendi toprakları içerisinde güçlenmesine de izin vermeyerek bir denge politikası izliyordu^[58]. İmparator Manuel, dedesi Alexios gibi İtalyan şehirlerini bu ayrıcalıklarla Avrupalılara karşı kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.

Pisa'nın 1111 yılında Doğu Roma'dan aldığı imtiyazı, İmparator Manuel 1155'te Cenovalılara da aynı şekilde verdi. Pisalılar bu durumu hazmedememişler ve 1162'de 1000 civarındaki Pisalı, Konstantinopolis'teki Cenova kolonisine saldırmıştır. Pisalılar ilk gün geri çekilmek zorunda kaldılar. İkinci gün ise Venedikliler ve yerli halkla birlikte tekrar saldırdılar. Bu saldırı sonucunda Cenova kolonisi ele geçirilmiş ve yağmalandı. Cenovalılar İtalya'ya geri dönmüş ve Pisa ile Cenova'nın arasında bir savaşa sebep olmuştur^[59]. Başlangıçta Sardinya ve Korsika adalarından dolayı ilişkileri zaten gergin olan iki şehir devleti kısa süre İtalya merkezli bir savaşa girmiştir.

Pisa 1154'te Fatimi sarayına bir elçilik heyeti göndererek ticaret anlaşması yaptı. Pisalılar bu anlaşma ile İskenderiyedeki funduklarını geri kazanıyorlardı. Ertesi sene ise Kahire'de yeni bir funduk kazandılar. Resmi kaynaklara göre, Pisa Cumhuriyeti, İtalyan şehir devletleri arasında Müslüman bir devletten ilk defa bir funduk kazanana ilk şehirdir. Ayrıca Pisalı tüccarlar bu anlaşmayla demir, zift ve kereste

[56] David Jacoby, *Evolving Routes of Western Pilgrimage to the Holy Land, Eleventh to Fifteenth Century: An Overview, Unterwegs im Namen Der Religion II/ On the Road in the Name of Religion II*, ed. Klaus Herbes, Hans Christian Lehner, Franz Steiner Verlag, 2017, ss.81-86.

[57] Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, s.300.

[58] Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.139.

[59] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.222.

dışındaki malları Fatimi topraklarından alabileceklerdi. Yanlarında getirdikleri ticari ürünleri istedikleri gibi satabilecek, satılmazsa da geri götürebileceklerdi. Fatimiler vergi konusunda Pisalılara bir indirim uygulamamış ve aynı fiyatları ödemeye devam edeceklerdi. Bu anlaşma çok uzun sürmemiş, Pisalıların bir süre sonra Haçlılara destek olmak için Fatimilere saldırmasıyla sona erdi^[60].

Kudüs Kralı Amaury 1168'te İskenderiye üzerine bir sefer düzenledi ve bu sefer için Pisalılardan da donanma desteği talep etti. Pisalılar da filolarını Filistin üzerinden İskenderiye'ye gönderdiler ve kuşatma boyunca krala denizden destek oldular. İskenderiye'deki Türk garnizonun başındaki Şirkuh şartlı teslimle şehri teslim etmek zorunda kaldı. Ardından İskenderiye, Kudüs Krallığı tarafından kısa süreliğine de olsa ele geçirildi. Kral Amaury, Pisalılara desteklerinden dolayı 18 Mayıs 1168'de Akka'da bulunan Pisa vatandaşlarına bağışta bulundu^[61].

Selahaddin 1171'de Mısır'da hakimiyet kurduktan sonra Pisa Cumhuriyeti ile bir anlaşma gereği duydu. Selahaddin, Pisalıların kısa süre önceki savaştaki tutumlarını yok saymış, Pisalıların lehine bir anlaşma ile kendisine yarar sağladı. Bu anlaşmaya göre, Pisalılar Mısır'da bir ticaret bölgesine, bir kiliseye, bir hamama, kendi ibadet özgürlüklerine, kendi tartı ve ölçülerinin kullanılmasına izin veriliyordu. Ayrıca altın ve gümüşte vergi muafiyeti kazandılar. Selahaddin ise bu anlaşma ile Mısır'a demir, kereste ve ziftin ithal edilmesini teşvik ediyordu^[62].

Pisa Cumhuriyeti, Kudüs Krallığı'nda diğer İtalyan şehir devletlerine göre daha zayıf bir konumda fakat mütevazı bir şekilde başlamıştı. 12. yüzyılın başında başpiskopos Daimbert'e bağlı olanlar ve Kral II. Baoduin'in bağışladığı sadece beş eve sahiptiler. Ardından, Kral Amalric ve IV. Baoudiun zamanlarında Akka'da bir kilise, umumi ve hususi evler elde ettiler. 1154'te Yafa'da bir pazar, kilise ve evleri karşılıksız olarak aldılar. Pisalılar bu kazanımlarını satın alarak, imtiyazlar kazanarak veya Haçlılara destekte bulunarak Haçlı devletlerinde güçlerini arttırdılar. Zaman içerisinde kiliseler, topraklar, bahçeler, evler, ticaret merkezleri, mahalleler ve değirmenler kazandılar^[63].

Haçlı Seferleri'nin ardından birçok yenilik başta İtalyan denizci devletleri sayesinde batıya taşınmaya başlandı. Bunlardan birisi de Araplardan öğrendikleri bilim, felsefe ve tıp alanları idi. İtalya'da 12. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra başta antik Yunan eserleri ve Arapça eserler tercüme edilmeye başlandı. Bu dönemde

^[60] Ömer Tokuş, "Fatimiler ile Sicilya ve Güney İtalyan Arasındaki Münasebetler", *Tarih Dergisi*, 59/1, İstanbul 2004, s.50., Usta, *Hilal ile Haç Arasındaki Hayatlar Orta Çağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar*, s.85., Constable, *Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar*, s.567.

^[61] Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, s.352.

^[62] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.444., Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", s.568.

^[63] Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, ss.163-164.

Aristoteles Avrupalılar tarafından tekrar keşfedildi. Müslümanların Akdeniz'de hakimiyet kurması, Akdeniz'i ikiye ayırmasıyla sosyal ve kültürel ticareti de bitirmişti. Haçlı Seferleri sayesinde tekrardan sosyal ve kültürel ticaret Akdeniz üzerinden sağlanmış ve Avrupa'ya ulaştı. Bu olumlu gelişmeler sayesinde İtalya merkezli 12. yüzyıl Rönesansı gerçekleşti^[64].

Avrupalıların Haçlı Seferleri sayesinde gördükleri diğer önemli unsur ise şehirlerdi. Avrupa 12. yüzyıla kadar genellikle kentler ve kasabalardan oluşmaktaydı. Doğuda gördükleri büyük şehirler Latinleri de büyük şehirler kurmaya teşvik etti. İtalyan kentleri ticaretin getirdiği zenginlikle beraber kentlerini şehirlere dönüş-türmeye başladı. Pisa'da bu dönemde şehirleşmeye başladı^[65].

Adriyatik denizi, Venedik'in kontrolünde olsa da Pisalılar da burada aktif olmak istiyorlardı. Bunun için Adriyatik'in diğer İtalyan şehir devleti olan Ragusa ile 1169 ve 1188'de iki anlaşma yaptılar. Pisalılar bu anlaşmalara göre, şarap veya tuz ticareti yapıyorlarsa dört romanatı^[66] diğer ürünlerin ticaretini yapıyorlarsa iki romanatı ödeyeceklerdi. Ayrıca Pisalılar Konstantinopolis'teki Ragusalı tüccarları da koruyacaklardı. Pisalıların Adriyatik'teki ticareti IV. Haçlı Seferi'ne kadar devam etmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve Venediklilerin Konstantinopolis ile Ege denizine hâkim olmasıyla Pisalıların etkisi neredeyse sona erdi^[67]. Pisa bu anlaşma ile Akdeniz'in her köşesinde ilişkiler kurmuş oluyor ve Akdeniz'deki varlığını bu şekilde devam ettirmeye çalışacaktır.

Orta Çağ ticareti yerel ticaretin değil ihracat ticareti sayesinde gelişmiştir. 11. yüzyılda Tiren Denizi, Afrika ve Levant limanları arasındaki deniz ulaşımı tekrar sağlandığında İtalyan tüccar gemilerinin ana yükünü baharat oluşturmaktaydı. Bu uzak mesafe ticareti sayesinde Akdeniz ticareti tekrardan önemli hale gelmişti^[68]. 12. yüzyılda ise İtalyan tüccarları gittikleri bölgelerde yerel hükümdarlarla yaptıkları anlaşmalar sayesinde küçük koloniler kazandılar. Bu kolonilere yerleşerek veya konaklayarak mallarını güvende tuttular. Bu sayede ticari ürünlerini Akdeniz'in her köşesine ihraç ettiler. Bu ilerleme Akdeniz ticaretini bir basamak daha ileri götürdü.

Pisalılar Akdeniz ticaretinde pay sahibi olmayı her zaman düzenli ve teşkilatlı küçük koloniler kurarak başardılar. Bunun için ev veya funduk sahibi olarak ilk adımı atmış oluyorlardı. Bazı bölgelerde bunlara ilaveten fırın, kilise, hamam, so-

^[64] Charles Homer Haskins, *On İkinci Yüzyıl Rönesansı*, çev. Bağış Alper Kovan, Dorukhan Sacit Nar, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, ss. 208-210.

^[65] Pirenne, *Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu*, ss.127-128.

^[66] Romanatı 11. ve 12. yüzyıllarda Adriyatik Denizi'nde kullanılan para birimidir.

^[67] Rowan W. Dorin, *Adriatic Trade Networks in the Twelfth and Early Thirteenth Centuries*, ed. Cecile Morrison, Dumbarton Oaks Research Library & Collection, s.2012, s.269.

^[68] Pirenne, *Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ss.161-162.

kaklar ve araziler de eklenebiliyordu. Bu mülklerde yaşayan Pisalılara da liderlik etmesi için bir konsül seçilirdi. Bu sayede koloniler örgütlenip düzenli bir şekilde ticari ve diplomatik faaliyetlerini yürütebiliyorlardı. Pisa bu teşkilatlanma sayesinde hem Müslümanlarla hem de Hristiyanlarla Akdeniz’de ticaretini yürütebilmişti^[69]. Pisa’nın Haçlı devletlerindeki kolonilerini ise vikont unvanına sahip kişiler yönetmekteydi^[70].

Doğu Roma imparatoru Manuel Komnenos, Venediklilere verilen ayrıcalıkları 1171’de iptal etmişti. Bunun akabinde Konstantinopolis’te karışıklıklar meydana gelmiş ve Venedikliler şehirden uzaklaştırıldı. Bu dönemden sonra imparatorluğun ticari alanında Pisa ve Cenova ön plana çıkmaya başladı. Venedikliler imparatorluk topraklarında eski ayrıcalıklarının Pisalılara verildiğini görünce, Romalıları karşı bir cephe almak için bir fırsat kolluyorlardı. Venedikliler de bu fırsatı IV. Haçlı Seferi ile kazanmış oldular. 13 Nisan 1204’te Venedikliler Haçlı Seferi’ni Konstantinopolis’e yöneltmeyi başarmış, şehri ele geçirmişler ve bölgede hakimiyetini genişletmiştir. Konstantinopolis’in Venedik ve Haçlılar tarafından işgalinin ardından Pisalıların Roma topraklarındaki ticari gücü de azalmaya başladı. Böylelikle Konstantinopolis ve civarında Venedik tek ve üstün konuma yükselmiş oluyordu^[71].

Pisa IV. Haçlı Seferi’nin ardından doğudaki etkisini zamanla kaybetmeye başlasa da Akdeniz’de etkisi hala sürmekte idi. 1284’te neredeyse 250 yıllık rakibi olan Cenovalılar, Pisalılara karşı Floransa ve Lucca şehirleri ile bir ittifak düzenlemişlerdir. Cenova ve müttefikleri, Meloria Deniz Muharebesi’nde Pisalı birçok soyluyu öldürmeyi ve filosunu yok etmeyi başarmıştı. Bu tarihten itibaren Pisa’nın çöküş dönemi de başlamış ve Floransa’nın 1408’deki işgaline kadar sıradan bir komün olarak devam etmiştir^[72].

SONUÇ

Pisa kenti doğal bir limana sahip olduğu için her zaman denizcilikle iç içe olmak zorunda idi. Donanmasını her zaman geliştirerek Akdeniz’de varlığını ispatlamaya çalıştı. Pisalıları seferlerini dini bir savaş olarak gösterecekler de tüccarların da seferlere katkısıyla her zaman ekonomik bir boyutu da olmuştur. Özellikle Balear adaları seferinden sonra bu anlayıştan tamamen vazgeçip, Venedik modeli bir ticari anlayışa geçmesi Pisa’nın önemini daha da arttırdı. İtalyan şehir devletlerinin ticari karları kısa sürede kentlerini şehirlere dönüştürmüş ve Avrupada şehirleşmenin önünü açmıştır. Bu sayede kırsal bölgeler küçülmüş, şehirler merkezleşmiştir. Tüccar sınıfının ortaya çıkması Avrupadaki soylu kesimin gücünü azaltmış ve tüccarların ticareti daha kolay yapmasını sağlamıştır.

^[69] Salvatori, Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire, s.20.

^[70] Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, s.172.

^[71] Niketas Khoniates, Historia (1195-1206), çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları, İstanbul 2004, s.105.

^[72] Salvatori, Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire, s.22.

Akdeniz ticaretinin bu dönemki merkezi olan Levant bölgesi, başta Venedik, Pisa ve Cenova gibi şehirlerin liderliğinde önemini kaybetmiştir. 12. yüzyıldan sonra Akdeniz ticaretinin merkezi, kuzeye İtalya'ya kaymıştır. İtalyan şehir devletleri de kısa sürede Akdeniz ve Avrupa arasındaki ticaret ağını tekrardan kurdular. Avrupa ve Akdeniz limanlarının tekrardan bir ağı bağlanmasıyla Akdeniz ticareti daha da önemli bir konuma geldi. Bu sayede deniz taşımacılığı da önem kazanarak zamanla gemi teknolojilerinin gelişmesine yol açtı. Pisa ve diğer şehirler doğudan sadece ticari ürünleri değil, kültür ticaretini de taşıyordu. Zamanla şehirler doğunun ve batının antik kültürünü de hatırlamıştı. Bunun sonucunda Pisada ve birçok İtalyan şehir devletinde adeta altın çağ başlamış ve 12. yüzyıl Rönesans'ının başlamasına sebep oldu.

KAYNAKÇA

- Abulafia David, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2012.
- Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2021.
- Anonim, *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Barber Malcolm, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- Bruce Travis, The Politics of Violence And Trade: Denia and Pisa in the Eleventh Century, *Journal of Medieval History*, 2006, ss. 127-142.
- Constable Olivia Remie, *Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar*, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, çev. Mustafa Yıldırım, 21, 2020, ss.559-581.
- Çelik Abdullah, Şuayip Aykanat, Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/22, 2007, ss. 101-115.
- Dorin Rowan W., *Adriatic Trade Networks in the Twelfth and Early Thirteenth Centuries*, ed. Morrisson Cecile, Dumbarton Oaks Research Library & Collection, 2012.
- Ebü'l Fida Ebü'l Fida *Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.
- Frankopan Peter, *İpek Yolu*, çev. Mengü Gülmen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018.
- Gölgesiz Karaca Sevtap, *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasal Tarihi 1099-1187*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.
- Grant Alasdair C., Pisan Perspectives: The Carmen in Victoriam and Holy War, c.1000-1150, *The English Historical Review*, 131/552, 2016. ss. 983-1009.
- Haskins Charles Homer, *On İkinci Yüzyıl Rönesansı*, çev. Bağış Alper Kovan, Dorukhan Sacit Nar, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- Heyd William, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 2000.
- Jacoby David, *Evolving Routes of Western Pilgrimage to the Holy Land, Eleventh to Fifteenth Century: An Overview, Unterwegs im Namen Der Religion II/ On the Road in the Name of Religion II*, ed. Klaus Herbes, Hans Christian Lehner, Franz Steiner Verlag, 2017.
- Kaymakçı Emre, The Presence of The Republic of Pisa In Eastern Mediterranean And Its Relations With The States In Region (XI-XIIIth Century), *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Niğde 2023.
- Niketas Khoniates, *Historia* (1195-1206), çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları, İstanbul 2004.
- Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınlar, Ankara 2020.
- Ouerfelli Mohamed, Diplomatic Exchanges Between the City of Pisa and the States of the Maghrib(from the 12th to the 14th Century), *Mediterranean World*, 22, 2015.
- Parker Matthew E., Pisa, Catalonia, and Muslim Pirates: Intercultural Exchanges in the Balearic Crusade of 1113-1115, *Viator*, 2/45, 2014, ss.97-112.
- Penna Daphne, Benzer Sorunlar, Benzer Çözümler, İtalyan Şehir Cumhuriyetleri ile İlgili Yasal Konularda Bizans Chrysobulları ve Haçlı Sözleşmeleri, çev. H. Ömer Özdemir, *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*, 5/1, 2022, ss. 208-216.
- Pirenne Henri, *Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi*, çev. Sinan Akbaytürk, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- Pirenne Henri, *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.

- Pirenne Henri, *Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu*, çev. Gonca Gül Kurtulmuş, Eskişehir 2021.
- Polybios, *Historia*, çev. Oğuz Yarlıtaş, Alfa Basım Yayın İstanbul 2022.
- Salvatori Enrica, Pisa in the Middle Ages: the Dream and the Reality of an Empire, *Empires and States in European Perspective*, 2002.
- Smith Julia M. H., *Roma'dan Sonra Avrupa*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2015.
- Smith Romney David, The Business of Human Trafficking; slaves and Money between Western Italy and the House of Islam Before the Crusades (c.900-c.1100), *Journal of Medieval History*, 45/5, 2019, s. 523-552.
- Tokuş Ömer, Fatimiler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler, *Tarih Dergisi*, 59/1, İstanbul 2004.
- Tuncer Aziz, Yerel Yönetimlerin Kökeni Bağlamında İtalyan Şehir Devletlerinde Yönetim ve Aktörler, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2018.
- Turhan Talha, Orta Çağ Avrupa Kentlerinin Kentsel Dönüşümü ve Komünlerin Ortaya Çıkışı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/82, 2018.
- Usta Ahmet, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar Orta Çağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2022.
- Waley Daniel, Dean Trevor, İtalyan Şehir Cumhuriyetleri, çev. Hamit Çalışkan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.

Evli Bireylerde Evlilikte Sorun Çözme ve Suçu Affetme

Problem Solving and Forgiveness in Marriage among Married Individuals

Yasemin SAATCİ¹, Meryem VURAL BATIK²

¹Atakum Onur Ateş Anadolu Lisesi, Samsun
• saatciybb@gmail.com • ORCID > 0009-0006-5018-3521

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun
• meryem.vural@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0002-7836-7289

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 26 Mayıs/May 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 55-69

Atıf/Cite as: Saatci, Y., Vural Batik, M. "Evli Bireylerde Evlilikte Sorun Çözme ve Suçu Affetme"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 55-69.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Meryem VURAL BATIK

EVLİ BİREYLERDE EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME VE SUÇU AFFETME

ÖZ

Bu araştırma, evli bireylerin evliliklerinde kullandıkları sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. İlişkisel tarama modeliyle yürütülen çalışmada, veriler çevrimiçi anket yöntemiyle toplanmıştır. Türkiye'nin farklı bölgelerinden, çeşitli yaş gruplarına, evlilik süresi ve sosyoekonomik düzeylere sahip toplam 250 evli birey araştırmaya katılmıştır. Veriler, "Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği" ve "Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği" ile toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kadınların affetme düzeyleri erkeklere kıyasla daha yüksek bulunmuştur; ancak cinsiyete göre sorun çözme becerilerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Evlilikte hiç tartışmadığını veya nadiren tartıştığını beyan eden bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları sık sık veya çok sık tartıştığını beyan eden bireylere göre daha yüksek, suçu affetme toplam puanları ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, aile danışmanlığı ve evlilik terapisi uygulamalarına yönelik öneriler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Sorun Çözme, Affetme, Evlilik Doyumu, Evlilik Çatışması.

PROBLEM SOLVING AND FORGIVENESS IN MARRIAGE AMONG MARRIED INDIVIDUALS

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between conflict resolution approaches and forgiveness levels among married individuals. The research employed a correlational design, and data were collected from 250 married individuals across Turkey through an online survey. The participants represented diverse age groups, durations of marriage, and socioeconomic backgrounds. The "Marriage Conflict Resolution Scale" and the "Forgiveness in Marriage Scale" were used as data collection tools. According to the findings, women's forgiveness levels were found to be higher than men; however, no significant difference was found in problem-solving skills according to gender. Individuals who stated that they never or rarely argued in marriage had higher total marital problem-solving scores and

lower total guilt forgiveness scores than individuals who stated that they often or very often argued. The results provide valuable insights for developing practical interventions in family counseling and marital therapy.

Keywords: Marriage, Conflict Resolution, Forgiveness, Marital Satisfaction, Marital Conflict.

1. GİRİŞ

Kişilerin hem kişiliklerinin gelişmesini sağlayan hem de duygusal açıdan doyum sağlayan bir kurum olarak tanımlanan evlilik (Fower, 1993), iki insanın mutlu olmayı amaçladığı, ortak yaşamı planladığı bir kurumdur. Evliliğin nedenleri ve gereği düşünüldüğünde, evlilik yaşamının, evlenen kişilerin psikolojik, biyolojik, sosyal ihtiyaçlarını ve güdülerini gidermeyi amaçladığı gözlenmektedir (Özgüven, 2000). Evlilik ilişkisinin daha sağlıklı sürdürülebilmesi adına çiftlerin, problemleri çözebilmek için gerekli yaklaşımlarda bulunmaları problemlere çözüm üretebilme becerisine sahip olması adına önemli bir adımdır (Koca ve Yüksel, 2017).

Kişiler en fazla iletişimi eşleriyle kurmakta ve aynı zamanda en yüksek beklentileri de eşlerinden duymaktadırlar (Üncü, 2007). Fitzpatrick (2002), evlilik doyumunu etkileyen unsurları ve uyumlu çiftlerin düşünce ile davranış örüntülerini dokuz başlıkta toplamıştır: çatışmalardan kaçınma eğilimi, fikir ayrılıklarını tartışabilme yetisi, uzlaşma becerisi, olumlu sözlü ifadelerin sıklığı, tutarlı sözsüz iletişim, eşe destekleyici davranışlar sergileme, onay gösterme, fikir birliğine ulaşabilme, eleştiriyi azaltma ve genel memnuniyetin yüksek olması. Eşler arasında zaman zaman çatışmaların ortaya çıkması olağandır. Bu tür anlaşmazlıkların nasıl yönetildiği ve bireylerin baş etme becerileri, evlilikten alınan doyum üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yaşanan çatışmaların yoğunluğu ve sıklığı evlilik doyumunu belirleyen önemli faktörler arasındadır (Tezer, 1986).

İlişkilerde, değerlerde, çıkarlarda, verilerde ve yapısal özelliklerde karşılaşılan farklılıklar çatışmalara neden oluşturmaktadır (Karip, 2003). Çatışmalar evlilik yaşamının evrensel ve doğal bir parçasıyken, eşlerde kaygı ve gerginlik oluşturur (Özgüven, 2000). Çatışma çözümünde nasıl bir yol izleneceği, çatışmanın ne olduğundan daha önemlidir. Çatışma tek başına yıkıcı ya da zarar verici bir süreç değildir, kişilerin çatışmayı ele alış biçimleri çatışmayı yıkıcı hale getirmektedir. Erkekler açısından evlilik doyumunun eşlerin çatışmayı ele alış biçimlerinden daha sıklıkla etkilendiğini ortaya koyulmuştur (Kurdek, 1995). Çatışmanın doğru yönetilmesi durumunda çatışmanın sağlıklı karar verme ve karşılıklı anlayışın gelişmesine, kişiler arası ilişkilerin gelişmesine, yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir (Chen, 2006; Kurtzberg ve Muller, 2005).

Günlük hayatta yaşanan problemlerin çözümlenebilmesi aile yaşantısındaki en önemli unsurlardan ve sorun oluşturabilecek durumlarda etkili bir problem çözme yöntemi geliştirmek yardımcı bir etken olacaktır. İkili ilişkilerde yaşanan sorun ya da çatışmalarda kişiler bazen inciten taraf olurken bazen de incinen taraf olabilmektedir (Fitzgibbons, 1986). Kişilerarası ilişkilerde incinme-incitmenin yaşandığı durumlarda pozitif duyguları ortaya çıkaran bir kavram olarak kabul gören affetmeden, çift ilişkilerinin de etkilendiği bilinmektedir (Taysi, 2007). Mutlu bir evlilik genellikle genel yaşam memnuniyetine katkı sağladığından, affetmenin evlilik ilişkilerindeki rolü önemlidir. Affetme; bireyin yaşadığı ciddi bir haksızlığa rağmen, öç alma, kin tutma ve olumsuz yargılarda bulunma gibi tepkilerden vazgeçerek, zarar veren kişiye sevgi, şefkat ve merhamet gibi olumlu duygularla yaklaşması olarak tanımlanır (Karakaş, 2014).

Affetme bazı kuramsal modeller çerçevesinden incelendiğinde; Hargrave ve Sells (1997)'in affetmeyi, ilişki adına yeniden güvenin oluşturulmasına olanak vermek ve hata yapanla aynı zamanda hataya maruz kalan kişinin ilişkilerini geliştirmek amacıyla maruz kaldığı incitici davranışa rağmen bu incitici davranış üzerine tartışabilmeleri, şeklinde tanımladıklarını görmekteyiz. Burada, sevgi ve güven kapsamında ele alınan bir affetme kavramı görmekteyiz. Başka bir kuramsal modelde McCullough (2001) affetmeyi, bireyde incindikten sonra ortaya çıkan pozitif motivasyonel değişiklikler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Affetme süreci çok boyutlu bir yapıya sahiptir çünkü bireyin affettiği kişi kendisi, başkası ya da belirli bir durum olabilir. Kendini affetme; kişinin zarar hatırlatan uyarılardan kaçınma eğilimini azaltarak, öz-eleştiri ve kendini cezalandırma gibi eğilimleri geride bırakmasına yardımcı olur (Hall ve Fincham, 2005). Başkalarını affetme ise bireyin kendisine zarar verdiğini düşündüğü başka bir kişiye yönelik olumsuz duygularını olumluya çevirmesi sürecidir (McCullough vd., 1998). Bu affetme, nesnelere, doğa olaylarına veya tanrıya yöneltilen affetmeden farklıdır (Enright vd., 1991; Enright ve Fitzgibbons, 2000). Durumu affetme ise; kişinin durumla ilgili negatif tepkilerinin olumsuzdan olumluya veya nötrü evrilmesi olarak tanımlanmıştır.

Affetme evli çiftlerin yaşam kalitesini artıran bir güce sahiptir (Burchard vd., 2003). Evlilik ilişkisinin ömrünü uzatır ve sürekliliğini güçlendirir (Fincham vd., 2016). Bütün bunlarla beraber, affediciliğin tüm yönlerini azaltan ve öç düzeyini artıran faktörse, çözülmemiş çatışmaların var olmasıdır (Fincham vd., 2007). Kişiler arası ilişkilerde oluşan zarar verici durumları ortadan kaldırma ve ilişkiyi sürdürülebilir kılmada affetmenin önemli bir aracı rolü olduğu görülmektedir (Kaya, 2015). Bu bilgiler ışığında, evli bireylerin evliliklerinde kullandıkları sorun çözme yöntemleri ile affetme düzeyleri incelenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri, kadın ve erkekler arasında anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?

2. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri, tartışma sıklığına göre anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?
3. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri, ayrılık düşüncesine göre anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?
4. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri, affedilmeyen konuların varlığına göre anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, evli bireylerin evlilikte kullandıkları sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Mevcut durumu tanımlamaya ve iki ölçek puanları arasındaki birlikte değişimi belirlemeye yönelik olması nedeniyle betimsel nitelikteki tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Katılımcılar

Araştırma kapsamında, uygun örnekleme yöntemiyle ulaşılan ve gönüllü olarak katılım sağlayan toplam 232 evli birey (140 kadın, 92 erkek) yer almıştır. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Çocuk Sayısı	n	%
Erkek	92	39.7	Yok	13	5.6
Kadın	140	60.3	Bir	46	19.8
			İki	135	58.2
			Üç	33	14.2
			Dört ve üzeri	5	2.2
Affedememe Durumu	n	%			
Hayır	124	53.4			
Evet	108	46.6			
Tartışma Sıklığı	n	%	Ayrılık Düşüncesi	n	%
Hiç	5	2.2	Hiç	108	46.6
Nadiren	168	72.4	Nadiren	99	42.7
Sık sık	52	22.4	Sık sık	19	8.2
Çok sık	7	3.0	Çok sık	6	2.6

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla üç araç kullanılmıştır:

2.3.1. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği (ESÇÖ)

Baugh vd. (1982) tarafından geliştirilen ve Hünler (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, evlilikte karşılaşılan problemleri çözme becerilerine ilişkin algıyı ölçmektedir. Dokuz maddeden oluşan beşli Likert tipi ölçekten alınabilecek puanlar 9 ile 45 arasında değişmektedir. Yüksek puan, bireyin sorun çözme becerilerini yeterli olarak algıladığını göstermektedir (Hünler ve Gençöz, 2003).

2.3.2. Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği (ESAÖ)

Paleari vd. (2000) tarafından geliştirilen ve Akın vd. (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, 10 maddeden ve iki alt boyuttan (Dargınlık-Kaçınma ve Bağışlama) oluşmaktadır. Altı dereceli Likert tipi ölçek, affetme düzeyini değerlendirmektedir.

2.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan formda katılımcıların demografik bilgileri, tartışma sıklığı, affetme durumu ve ayrılık düşüncesine yönelik sorular yer almaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma için etik kurul onayı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan alınmıştır (Karar No: 2022-884, Tarih: 28.10.2022). Veriler, 2022 yılı Ekim ve Kasım aylarında çevrimiçi olarak Google Form aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara sosyal medya üzerinden ulaşılmış ve 232 evli bireyden yanıt alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ölçeklerin İç Tutarlılık Katsayıları ve Puan Ortalamaları

Ölçek	Cronbach's Alpha	Güvenilirlik Düzeyi	Ortalama
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	0.930	Yüksek	33.81
Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği	0.786	Orta	31.99
Dargınlık-Kaçınma Alt Boyutu	0.821	Yüksek	18.47
Bağışlama Alt Boyutu	0.564	Düşük	

Verilerin analizinde normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile test edilmiştir ($p>.05$). Cinsiyet ve affedememe durumuna göre farklılık Bağımsız Örneklem T-Testi ile; diğer değişkenlere göre farklılık Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile incelenmiştir. Bulgular, ortalama, standart sapma ve yüzde (%) değerleri ile raporlanmış, istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin kadın ve erkekler arasında anlamlı ölçüde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Student t Testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin bulgular.

Ölçekler	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	p-değeri
<i>Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği</i>	Erkek	92	36.82	5.81	<0.001
	Kadın	140	31.84	8.55	
<i>Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği</i>	Erkek	92	28.04	9.90	<0.001
	Kadın	140	34.59	9.83	
<i>Dargınlık- Kaçınma</i>	Erkek	92	15.13	6.44	<0.001
	Kadın	140	20.67	7.54	
<i>Bağışlama</i>	Erkek	92	12.91	5.14	.117
	Kadın	140	13.91	4.45	

Araştırmada kadın ve erkek evli bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları ($p<.001$) ile evlilikte suçu affetme toplam puan ($p<.001$) ve dargınlık-kaçınma alt boyut toplam puanları ($p<.001$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmada evli erkek bireylerin evli kadınlara göre sorunları çözme düzeyi daha yüksek iken, suçu affetme düzeyinin (veya toplam puanı) daha düşük olduğu belirlenmiştir. Kadın ve erkek evli bireylerin bağışlama alt boyut toplam puanları arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p=.117$; Tablo 3).

Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin tartışma sıklığına göre anlamlı ölçüde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin tartışma sıklığına göre farklılaşmasına ilişkin bulgular.

Ölçekler	Tartışma Sıklığı	n	Ortalama	SS	p-değeri
<i>Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği</i>	Hiç	5	40.40 a	4.28	<0.001
	Nadiren	168	36.02 a	6.06	
	Sık sık	52	27.46 b	8.87	
	Çok sık	7	23.29 b	8.96	
<i>Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği</i>	Hiç	5	16.40 b	8.29	<0.001
	Nadiren	168	30.39 a	9.96	
	Sık sık	52	38.42 a	8.49	
	Çok sık	7	33.86 a	8.03	
<i>Dargınlık- Kaçınma</i>	Hiç	5	9.60 b	4.16	<0.001
	Nadiren	168	16.85 ab	6.85	
	Sık sık	52	24.06 a	7.23	
	Çok sık	7	22.43 a	6.21	
<i>Bağışlama</i>	Hiç	5	6.80 b	4.21	.004
	Nadiren	168	13.54 a	4.91	
	Sık sık	52	14.37 a	3.95	
	Çok sık	7	11.43 ab	2.15	

Araştırmada tartışma sıklığına göre bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları ($p<.001$) ile evlilikte suçu affetme toplam puan ($p<.001$) ve alt boyut toplam puanları ($p<.01$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Evlilikte hiç tartışmadığını veya nadiren tartıştığını beyan eden bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları sık sık veya çok sık tartıştığını beyan eden bireylere göre daha yüksek, suçu affetme toplam puanları ise daha düşük olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin affedilemeyen konuların varlığına göre anlamlı ölçüde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Student t Testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin affedilmeyen konuların varlığına göre farklılaşmasına ilişkin bulgular.

Ölçekler	Affetme	n	Ortalama	SS	p-değeri
<i>Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği</i>	Hayır	124	37.65	5.35	<0.001
	Evet	108	29.42	8.19	
<i>Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği</i>	Hayır	124	27.70	9.70	<0.001
	Evet	108	36.92	8.78	
<i>Dargınlık- Kaçınma</i>	Hayır	124	14.90	6.21	<0.001
	Evet	108	22.58	6.99	
<i>Bağışlama</i>	Hayır	124	12.81	5.31	.014
	Evet	108	14.33	3.89	

Araştırmada evli bireyler arasında eşlerini affedemedikleri konuların varlığına göre bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları ($p<.001$) ile evlilikte suçu affetme toplam puan ($p<.001$) ve alt boyut toplam puanları ($p<.01$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmada hayır diyen bireylerin evet diyenlere göre sorunları çözme düzeyi daha düşük iken, suçu affetme düzeyinin (veya toplam puanı) daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 5).

Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin ayrılık düşüncesine göre anlamlı ölçüde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeylerinin ayrılık düşüncesine göre farklılaşmasına ilişkin bulgular.

Ölçekler	Ayrılık Düşüncesi	n	Ortalama	SS	p-değeri
<i>Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği</i>	Hiç	108	38.50 a	4.78	<.001
	Nadiren	99	31.56 b	6.64	
	Sık sık	19	22.47 c	8.90	
	Çok sık	6	22.67 c	8.24	
<i>Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği</i>	Hiç	108	25.81 b	8.89	<.001
	Nadiren	99	36.06 a	8.28	
	Sık sık	19	42.79 a	6.46	
	Çok sık	6	42.00 a	6.36	

<i>Dargınlık- Kaçınma</i>	Hiç	108	13.54 c	5.25	<.001
	Nadiren	99	21.31 b	6.32	
	Sık sık	19	28.53 a	4.68	
	Çok sık	6	28.67 a	5.61	
<i>Bağışlama</i>	Hiç	108	12.27 b	5.26	.002
	Nadiren	99	14.75 a	4.03	
	Sık sık	19	14.26 ab	4.17	
	Çok sık	6	13.33 ab	1.97	

Araştırmada ayrılık düşüncesine göre bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları ($p<.001$) ile evlilikte suçu affetme toplam puan ($p<.001$) ve alt boyut toplam puanları ($p<.01$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Evlilikte ayrılığı hiç düşünmediğini beyan eden bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları sık sık veya çok sık ayrılmayı düşündüğünü beyan eden bireylere göre daha yüksek, suçu affetme toplam puanları ise daha düşük olduğu belirlenmiştir (Tablo 6).

4. TARTIŞMA

Çatışmalar, insan ilişkilerinin doğal bir parçası olarak görülür ve farklı geçmişlerden gelen bireylerin ortak bir yaşamı sürdürmeye çalıştığı evliliklerde daha sık rastlanabilir. Evlilik, bireyler için bir tatmin ve mutluluk kaynağı olmakla birlikte, aynı zamanda çeşitli sorunların ve anlaşmazlıkların da zeminidir (Güven ve Sevim, 2007). Bu araştırmada, evli kadın ve erkek bireylerin sorun çözme ve affetme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Erkekler sorunda kadınlara kıyasla daha yüksek puanlar alırken, affetme düzeyleri kadınlardan daha düşüktür.

Erkeklerin sorun çözmede kadınlara kıyasla daha yüksek puanlara sahip olması, literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmekteyken (Çağ, 2013; Durmuş, 2014), bazı araştırmalarla çelişmektedir. Bu çelişkili sonuçların, örneklem grubunun sosyodemografik özellikleriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Ergül (2017), kadınların daha sık küsme davranışı sergilediklerini ve bunun da kaçınan bir sorun çözme yaklaşımıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu durum, kadınların erkeklere göre daha düşük sorun çözme puanlarına sahip olmasını açıklayabilir. Ancak sorunlara cinsiyet temelli değil, problem odaklı yaklaşılması gerektiği de unutulmamalıdır. Zira iki “iyi” bireyin sağlıklı bir ilişki sürdürememesi mümkündür; önemli olan bireylerin cinsiyeti değil, sorunun kendisidir.

Bazı çalışmalar, kadınların evliliklerinde daha yapıcı sorun çözme stratejileri kullandığını göstermektedir (Çakmak Tolan, 2015; Öner, 2013). Kadınlar, olumsuz bir problemle karşılaştıklarında daha olumlu ve yapıcı yaklaşımlar sergileyebil-

mektedirler. Bu durum evlilik doyumunu da artırmaktadır. Öte yandan, erkeklerin çatışma çözümünde daha fazla kaçınmacı strateji kullandıkları ve bu eğilimin toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Haferkamp, 1991). Rubin ve Brown (1975) ile Gbadamosi ve arkadaşlarının (2014) çalışmaları da kadınların daha işbirlikçi, erkeklerin ise daha rekabetçi yaklaşımlar sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Kadınların daha sık çıkış tepkisi göstermesi, geleneksel cinsiyet rolleriyle örtüşmemektedir. Ancak, toplumsal yapıdaki değişimlerin kadın rollerinde dönüşüme neden olduğu gözlenmektedir (Ersoy, 2009). Kadınların eğitim düzeyinin artması, iş yaşamına katılımları ve aile yapılarındaki değişim bu dönüşümde etkili olmuştur (Tallichet ve Willits, 1986). Taluy'un (2013) araştırması da bu dönüşümü destekler niteliktedir; erkeklerin konuşma ve bağlılık puanlarının daha yüksek olduğu ve erkeklerin bazı durumlarda kadınların yıkıcı davranışlarına karşı daha uyumlu tepkiler geliştirdiği belirtilmiştir (Rusbult vd., 1991).

Faulkner vd. (2005), kadınların çatışma çözümünde daha anlatımcı ve dışa vurumcu, erkeklerin ise sözel olmayan stratejileri tercih ettiğini ifade etmektedir. Gottman ve Levenson (1992), kadınların evlilikteki dengeyi sağlama konusunda daha fazla sorumluluk üstlendiklerini ortaya koymuştur. Kadınlar öfkeli tepkiler verseler dahi, erkeklerle kıyasla yapıcı katkılar sunarak çatışmanın çözümünü kolaylaştırmaktadırlar. Buna karşılık, erkeklerin öfkeli tepkileri çatışmanın çözümünü zorlaştırmaktadır (Cohan ve Bradbury, 1997).

Evlilik ilişkilerinin sürdürülebilirliğinde affetme belirleyici bir unsurdur (Kaya, 2015). Affetme sürecinde, incinen kişi öfkesinden vazgeçerek anlayış ve birlik adına olumlu bir tutum benimser (Hebl ve Enright, 1993). McCullough (2001), affetme ile ilişki doyumu arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtirken; Fincham ve Beach (2002) da affetmenin, evlilikte yaşanan olumsuz duyguları hafifleterek doyumu artırdığını ifade etmektedir.

Araştırma bulguları, kadın ve erkeklerin affetme düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar bazı araştırmalarla örtüşürken (Seyfi, 2017; Sivri, 2019), bazılarıyla çelişmektedir (Ayten ve Tura, 2012; Besim, 2017; Taysi, 2007). Affedicilik konusunda kadınların daha yüksek puan aldığı araştırmalar olduğu gibi (Ayten, 2009; Lawler Row ve Piferi, 2006), erkeklerin daha affedici olduğunu savunan bulgular da mevcuttur (Brown, 2003; Temel, 2013). Orathinkal vd. (2008), kadınların affetme düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu belirtirken, Fincham ve Beach (2002), kadınların affetmeye daha yatkın, erkeklerin ise daha rekabetçi olduklarını ifade etmiştir.

Araştırmada evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri ile tartışma sıklığına göre arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Evlilikte hiç tar-

tışmadığını veya nadiren tartıştığını beyan eden bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları sık sık veya çok sık tartıştığını beyan eden bireylere göre daha yüksek, suçlu affetme toplam puanları ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, çatışma sıklığının sorun çözme yaklaşımından ziyade çatışmaların çözülabilirliği ve yapıcı şekilde yönetilmesiyle ilgili olduğunu düşündürmektedir.

Sorun çözme yaklaşımları ile evlilik çatışması arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür sonuçları sorun çözme yaklaşımlarının evlilik çatışmasının azaltılmasında etkili olduğuna göstermektedir (Markman vd., 1993). Çalışmalar genelde çatışma ile problem çözme becerileri arasında negatif bir ilişki olduğuna, ortaya çıkan sorunları etkili bir şekilde çözümleyebilme becerisine sahip evli bireylerin evliliklerinde daha az çatışma yaşadıklarına, daha doyumlu ve uyumlu olduklarına işaret etmektedir (Erbek vd., 2005; Güven, 2005; Hünler ve Gençöz, 2003; McNulty ve Russel, 2010; Sullivan vd., 2010; Wunderer ve Schneewind, 2008). Keller vd. (2005) uygun bir şekilde çözülmemeyen çatışmanın eşlerin kırgın, öfkeli oluşlarını artırarak daha sık çatışma yaşamalarına sebep olduğunu söylemektedirler.

Sorun çözme becerileri yaşamda olduğu gibi evlilikte de oldukça işlevsel bir beceridir. Evlilikte çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Eşlerin birbiri ile uyuşmayan istek ve ihtiyaçları ne kadar fazlaysa çatışmanın da o kadar sıklıkta yaşanması ihtimaldir. Bu sebeple evlilik çatışmalarının sıklığının sorun çözme yaklaşımlarından etkilenmediği ileri sürülebilir. Fincham (2003), çatışmanın ortaya çıkışını eşler arası iletişim biçimleriyle ilişkilendirmiştir. Bireylerin partner davranışlarını olumsuz anlamlandırması çatışmayı beslemektedir. Aynı şekilde, yıkıcı ve olumsuz davranışların, yapıcı davranışlara göre daha fazla etki oluşturduğu ve çatışmaya zemin hazırladığı gösterilmiştir (Gottman vd., 2001).

Problem yaşayan çiftler problem yaşamayan çiftlere göre daha negatif bir duruş sergilemektedir (Fincham ve Beach, 1999). Evli bireylerin birbirlerinin negatif davranışlarına negatif davranışlarla karşılık verme ve pozitif davranışları negatif davranışlarla bastırması daha fazla olmaktadır (Fincham, 2003; Gottman, 1998). Bu özellikteki çiftlerde eşlerden diğeri tarafından karşılık verilmesi ise kısır döngüyü devam ettirici nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte çatışmayı tamir etme eylemleri de aynı biçimde negatif duyguları kapsamaktadır. Eşlerden en az birinin diğere karşı negatif davranma eğiliminin olduğu çiftler çatışma sırasında daha savunmacı, daha fazla çatışma yönelimli, inatçı, öfkeli, birbirleri ile daha az ilgilenen ve birbirlerini daha az dinleyen ve çiftlerdir (Gottman ve Levenson, 1992). Bir taraftan da fonksiyonelliği yüksek olan evli bireylerin çatışma sırasında yıkıcı eğilimlerini baskılayabildikleri ve yapıcı yollardan baş etmeye çalıştıkları ifade edilmektedir (Verhofstadt vd., 2005).

Affetme düzeyleri ile affedilemeyen konular arasındaki ilişkiye dair elde edilen bulgular da dikkat çekicidir. Eşlerini affedemediklerini belirten bireylerin

sorun çözme puanları düşük, affetme puanları ise yüksek bulunmuştur. Bu durum, kırgınlık düzeyinin arttığı evliliklerde affetmenin daha fazla önem kazandığını göstermektedir.

Son olarak evlilikte sorun çözme yaklaşımları ile affetme düzeyleri ayrılık düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Evlilikte ayrılığı hiç düşünmediğini beyan eden bireylerin evlilikte sorun çözme toplam puanları sık sık veya çok sık ayrılmayı düşündüğünü beyan eden bireylere göre daha yüksek, suçu affetme toplam puanları ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Kersten (1990), bir çalışmasında evlilik sürecinde yaşanan sorunların aşamalarını incelemiş, evlilik ilişkisinde sorun yaşayan çiftlerle yaptığı birebir görüşmeler neticesinde, evli bireylerin evlilik problemlerini üç aşamadan geçerek yaşadıklarını ifade etmiştir. İlk aşamada, eşler beklentilerinin karşılanmaması nedeniyle hayal kırıklığı yaşamakta ve sonucunda birbirlerini olumsuz şekilde değerlendirmeye başlamaktadırlar. Bununla beraber, Weingarten ve Leas'ın (1986) sınıflamasının birinci düzeyine benzer şekilde bu aşamada problemleri çözümleme ve eşini hoşnut etmeye yönelik girişimleri sürmektedir. İkinci aşamada evli kişiler, evliliklerinden kaynaklı kayıplarını, kazançlarını karşılaştırmaktadırlar. Evli bireyler, evliliği sürdürme ve ayrılma seçeneklerini düşünmeyle ilgili gel git yaşamaktadırlar. Evlilikle ilgili umutlar henüz yok olmamışken, kuşku da var olmaktadır. Üçüncü ve son aşamada ise, evliliğin son bulma ihtimali daha belirginleşmekte ve eşten fiziksel olarak uzaklaşma, problemlerden kaçınma gibi davranışlar da varlığını göstermektedir. İşte bu konumda evli bireylere çatışma çözümü, iletişim ve sorun çözme becerileri gibi beceri alanlarında alabilecekleri desteklerin ne kadar gerekli olduğu önem kazanmaktadır.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu araştırma çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Katılımcılar çevrimiçi anket yöntemiyle gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Bu durum, örneklemin araştırma evrenini tam olarak temsil etme kapasitesini sınırlamaktadır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise kullanılan ölçeklerin öz bildirim temelli olmasıdır. Bu nedenle, verilen yanıtların öznel nitelikte olma olasılığı bulunmaktadır. Ayrıca araştırma, Türkiye'de görece küçük bir katılımcı grubu ile gerçekleştirilmiştir; bu da elde edilen bulguların farklı kültürel bağlamlara genellenebilirliğini kısıtlamaktadır.

Gelecekteki çalışmalarda, daha geniş ve demografik açıdan daha çeşitli örneklemlemlerle veri toplanması önerilmektedir. Ayrıca, boylamsal araştırma tasarımlarıyla, sorun çözme ve affetme süreçlerinin zamana bağlı olarak nasıl değiştiği incelenebilir. Türkiye'de yürütülen bu çalışma, yerel bağlamda evlilik dinamiklerini anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmakla birlikte, kültürel farklılıkların daha derinlemesine ele alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Kamu politikalarının, evliliklerde duygusal bağların güçlendirilmesini hedefleyen sosyal destek programlarını içerecek şekilde yapılandırılması önerilmektedir. Aile içi iletişim ve çatışma çözme becerilerine yönelik eğitimlerin, evlilik öncesi danışmanlık programlarına entegre edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, aile danışmanlığı ve terapi süreçlerinde çiftlerin sorun çözme becerilerini geliştirmeye yönelik yapılandırılmış eğitim programları oluşturulmalıdır. Affetme davranışını teşvik eden tekniklerin kullanılması, çatışmaların duygusal etkilerini azaltarak evlilik doyumunu artırma potansiyeli taşımaktadır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): YS(70%), MVB(30%)

Veri Toplanması (Data Acquisition): YS(70%), MVB(30%)

Veri Analizi (Data Analysis): YS(70%), MVB(30%)

Makalenin Yazımı (Writing Up): YS(70%), MVB(30%)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): YS(70%), MVB(30%)

KAYNAKÇA

- Akin, A., Çolak, T. S., & Eroğlu, N. (2012, June). Turkish version of the Marital Offence-Specific Forgiveness Scale (MOFS). Paper presented at the International Interdisciplinary Social Inquiry Conference-IISIC, June, 17-21, Bursa, Turkey
- Ayten, A. (2009). Affedicilik ve din: Affetme eğitimi ve dindarlıkla ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(2), 111-128.
- Ayten, A., & Tura, H. (2017). Affetme ve dindarlık, hayat memnuniyetini nasıl destekler? *İslami İlimler Dergisi*, 12(3), 27-54.
- Besim, G. (2017). *Üniversite öğrencilerinde affetme, bitirilmemiş işler ve öfke* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Brown, R. P. (2003). Measuring individual differences in the tendency to forgive: Construct validity and links with depression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 759-771.
- Burchard, G. A., Yarhouse, M., & Killian, M. (2003). A study of two marital enrichment programs and couples' quality of life. *Journal of Psychology and Theology*.
- Çağ, P., & Yıldırım, İ. (2013). Relational and personal predictors of marital satisfaction. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çakmak Tolan, Ö. (2015). *Evlilik uyumunun kişilik özellikleri, ilişkiye dair inançlar ve çatışma çözüm stilleri bağlamında yordanması* [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi].
- Chen, M. H. (2006). Understanding the benefits and detriments of conflict on team creativity process. *Creativity and Innovation Management*.
- Cohan, C. L., & Bradbury, T. N. (1997). Negative life events, marital interaction, and the longitudinal course of newlywed marriage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 114-128.
- Durmuş, E. (2014). *Evliliğin duygusal zeka düzeyleri ile evlilik uyumlarının karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Enright, R. D. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40(2), 107-127.
- Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. APA Books.

- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpkan, R. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Ergül, E. (2017). Çiftlerde küsme davranışının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tarı-tışma Metinleri*, 1-12.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği. *Fırat University Journal of Social Sciences*, 19(2), 209-230.
- Faulkner, R. A., Davey, M., & Davey, A. (2005). Gender-related predictors of change in marital satisfaction and marital conflict. *The American Journal of Family Therapy*, 33, 61-83.
- Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (1999). Conflict in marriage: Implications for working with couples. *Annual Review of Psychology*, 50, 47-77.
- Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2002). Forgiveness in marriage: Implications for psychological aggression and constructive communication. *Personal Relationships*, 9, 239-251.
- Fincham, F. D. (2003). Marital conflict, correlates, structure, and context. *Current Directions in Psychological Science*, 12(1), 23-27.
- Fincham, F. D., Beach, S. R. H., & Davila, J. (2007). Longitudinal relations between forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology*, 21(3), 542-545.
- Fitzgibbons, R. P. (1986). The cognitive and emotive uses of forgiveness in the treatment of anger. *Psychotherapy*, 23, 629-633.
- Fitzpatrick, N. Y. (2002). *Marital satisfaction and personality*.
- Fowers, B. J. (1998). Psychology and the good marriage: Social theory as practice. *American Behavioral Scientist*.
- Gbadamosi, O., Baghestan, A. G., & Al-Mabrouk, K. (2014). Gender, age and nationality: Assessing their impact on conflict resolution styles. *Journal of Management Development*, 33(3), 245-257.
- Gottman, J. M. (1998). Psychology and the study of marital process. *Annual Review of Psychology*, 49, 169-197.
- Gottman, J., Levenson, R., & Woodin, E. (2001). Facial expressions during marital conflict. *Journal of Family Communication*, 1(1), 37-57.
- Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1992). Marital process predictive of later dissolution: Behavior, physiology, and health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 221-233.
- Güven, N. (2005). *İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Güven, N., & Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 49-61.
- Hall, J. H., & Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(5), 621-637.
- Haferkamp, C. J. (1991). Orientations to conflict: Gender, attributions, resolution strategies, and self-monitoring. *Current Psychology*, 10(4), 227-240.
- Hargrave, T. D., & Sells, J. N. (1997). The development of a forgiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23, 41-62.
- Hebl, J. H., & Enright, R. D. (1993). Forgiveness as a psychotherapeutic goal with elderly females. *Psychotherapy*, 30, 658-667.
- Hünler, O. S., & Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi: Algılanan evlilik problemleri çözümünün rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108.
- Karakaş, A. C. (2014). Gerçeklik terapisi yönelimli dini başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi. [Yüksek lisans tezi].
- Karip, E. (2003). Conflict management. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaya, F. (2015). *Üniversite öğrencilerinin affetme ve mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki: Duyusal zeka-nın aracı rolü* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Erzurum.
- Keller, P. S., Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2005). The role of marital discord and parenting in relations between parental problem drinking and child adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(9), 943-951.
- Kersten, K. K. (1990). The process of marital disaffection: Interventions at various stages. *Family Relations*, 39(4), 367-373.
- Koca, D. A., & Yüksel, M. Y. (2017). Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi. *International Journal of Field Education*.
- Kurdek, L. A. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands' and wives' conflict resolution styles. *Journal of Marriage and the Family*.

- Kurtzberg, T. R., & Mueller, J. S. (2005). The influence of daily conflict on perceptions of creativity: A longitudinal study. *International Journal of Conflict Management*, 16(4), 335-353.
- Lawler Row, K. A., & Piferi, R. L. (2006). The forgiving personality: Describing a life well lived? *Personality and Individual Differences*, 41(6), 1009-1020.
- Markman, H. J., Renick, M. J., Floyd, F. J., Stanley, S. M., & Clements, M. (1993). Preventing marital distress through communication and conflict management training: A 4- and 5-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(1), 70-77.
- McCullough, M. E., Exline, J. J., & Baumeister, R. F. (1998). An annotated bibliography of research on forgiveness and related concepts. In E. L. Worthington Jr. (Ed.), *Dimensions of forgiveness* (pp. 193-317). Templeton Foundation Press.
- McCullough, M. E. (2001). Forgiveness: Who does it and how do they do it? *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 194-197.
- McNulty, J. K., & Russell, V. M. (2010). When "negative" behaviors are positive: A contextual analysis of the long-term effects of problem-solving behaviors on changes in relationship satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(4), 587-604.
- Orathinkal, J., Vansteenwegen, A., & Burgraeve, R. (2008). Are demographics important for forgiveness? *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 16(1), 20-27.
- Öner, Ş. Ö. (2013). *Evlü bireylerin evlilik çatışması, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. İzmir.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Pdrem Yayınları.
- Rubin, K. H., & Brown, I. D. (1975). A life-span look at person perception and its relationship to communicative interaction. *Journal of Gerontology*, 30(4), 461-468.
- Rusbult, C. E., Verette, J., Whitney, G. A., Slovik, L. F., & Lipkus, I. (1991). Accommodation processes in close relationships: Theory and preliminary empirical evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(1), 53-78.
- Seyfi, S. (2017). *Evlü bireylerin aldatma eğilimleri ve affetme düzeylerinin bağlanma stillerine göre incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Adana.
- Sivri, F. Z. (2019). *Yetişkinlerde affedicilik, iyimserlik ve öznel zindelik düzeyleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Konya.
- Sullivan, K. T., Pasch, L. A., & Johnson, M. D. (2010). Social support, problem solving, and the longitudinal course of newlywed marriage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(4), 631-644.
- Tallichet, S. E., & Willits, F. K. (1986). Gender-role attitude change of young women: Influential factors from a panel study. *Social Psychology Quarterly*, 49(3), 219-227.
- Taluy, N. (2013). *İkili ilişkilerde mükemmeliyetçilik ve çatışma çözme tepkileri: Yatırım modeli çerçevesinde yapılan bir çalışma* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara.
- Tezer, E. (1986). *Evlü eşler arasındaki çatışma davranışları: algılama ve doyum* [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ankara.
- Toprak, M. (2013). *Evlilik ilişkilerinde affetme ve evlilik uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Üncü, S. (2007). *Duygusal zeka ve evlilik doyumunu ilişkisi* [Yüksek lisans tezi].
- Verhofstadt, L. L., Buysse, A., De Clercq, A., & Peene, O. J. (2005). Conflict and support interactions in marriage: An analysis of couples' interactive behavior and online cognition. *Personal Relationships*, 12(1), 23-42.
- Weingarten, H., & Leas, S. (1986). *Levels of marital conflict model: A guide to assessment and intervention in troubled marriages*. University of Michigan, Conflict Management Program.
- Wunderer, E., & Schneewind, K. A. (2008). The relationship between marital standards, dyadic coping and marital satisfaction. *European Journal of Social Psychology*, 38(3), 462-476.

Emile Gaboriau'nun File No 113 (113 Numaralı Cüzdan) Romanında Polisiye Unsurlar: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Çevirisi Üzerine Bir İnceleme

Detective Elements in Émile Gaboriau's File No.113
(113 Numaralı Cüzdan): A Study on Hüseyin Rahmi
Gürpınar's Translation

Ceyda KARACA¹, Ali YILDIZ²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
· ceydakaraca13@outlook.com · ORCID > 0009-0002-6336-6539

²Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
· yildiza@yildiz.edu.tr · ORCID > 0000-0002-0321-603X

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 25 Mayıs/May 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 16 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 71-84

Atıf/Cite as: Karaca, C., Yıldız, A. "Emile Gaboriau'nun File No 113 (113 Numaralı Cüzdan) Romanında Polisiye Unsurlar: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Çevirisi Üzerine Bir İnceleme" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 71-84.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Ceyda KARACA

Yazar Notu/Author Note: Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yazılmakta olan "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 113 Numaralı Cüzdan Çeviri Romanının Günümüz Türkçesine Aktarımı ve İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

EMİLE GABORIAU'NUN FİLE NO 113 (113 NUMARALI CÜZDAN) ROMANINDA POLİSİYE UNSURLAR: HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'IN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZ

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *113 Numaralı Cüzdan* adlı çeviri romanı, 1889 yılında yayımlanmıştır. Romanın orijinali, Fransız yazar Emile Gaboriau'nun "File No 113" adlı romanıdır. Bu eser polisiye romanın öncülerinden sayılan Gaboriau'nun ünlü dedektifi Mösyö Lecoq tarafından yürütülen bir hırsızlık suçunu ele alır. Roman, ilk polisiye türünün örneklerinden olması nedeniyle önemi büyüktür. Türk edebiyatında meşrutiyetle popülerleşecek bir edebi tür olan polisiyenin, Avrupa'daki öncülerinden biri olan Emile Gaboriau'nun eserinin o dönemde çevrilmiş olması, edebiyatımızın ve sözgelimi türün gelişiminde oldukça önemlidir. Bu çalışmada Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çevirisi ve bu çeviri doğrultusunda polisiye türündeki unsurlara uyumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Emile Gaboriau, Polisiye Roman, 113 Numaralı Cüzdan.

DETECTIVE ELEMENTS IN ÉMILE GABORIAU'S FILE NO.113 (113 NUMARALI CÜZDAN): A STUDY ON HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'S TRANSLATION

ABSTRACT

Hüseyin Rahmi Gürpınar published the translated novel File No. 113 in 1889. The original of the novel is the work File No. 113 by the French author Émile Gaboriau. This novel deals with a theft crime investigated by Gaboriau's famous detective Monsieur Lecoq, who is considered one of the pioneers of detective fiction. The novel is of great importance due to being one of the first examples of the detective genre. The fact that a work by Émile Gaboriau, one of the pioneers of the genre in Europe, was translated during that period is highly important for the development of our literature and, in this context, of the genre itself, which would later become popular in Turkish literature during the Constitutional Era. In this study, Hüseyin Rahmi Gürpınar's translation and the compatibility of the elements of detective fiction within this translation will be examined.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Emile Gaboriau, crime novel, File No 113.

GİRİŞ

Polisiye romanın ortaya çıkışında suç olgusu önemlidir. İnsanların toplum-sallaşması ve bununla birlikte kurallı, bir yapıya geçmesiyle yaşamın sürekliliğini ve toplumsal huzuru sağlayacak kuralların oluşumu gerektirmiştir. Oluşan bu kurallar insanların uyumlanması ve bu uyumun da insanların toplumla birlikte yaşayabilmesini sağlamıştır. Bu kurallara uymayanlar da “suç” olgusunun doğmasına neden olmuştur. Suç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Habil’in Kabil’i öldürmesiyle başladığı düşünülür. Bu cinayet suçu, hırs ve güç arzusunun insana yaptırdıklarını gösterir. İnsanlar toplumsallaştıkça birbirlerine olan hırslarından ziyade, yaratılıştan beri “güç” olgusu suça iten en büyük unsurlardan olmuştur. Edebiyatta polisiye türünde bu suça örnek olarak, Sofokles’in Kral Oedipus adlı eseri cinayet soruşturması içerir hatta “Whodunit” tarzının, katilin gizli tutularak romanın sonunda açıklandığı tür, ilk örneklerinden bile sayılabilir. Aynı şekilde Binbir Gece Masalları, Dede Korkut öyküleri gibi eserler de gizem ve suç içerir.^[1]

Siegfried Kracauer, suçu toplumsal düzenin bozulmasından doğduğunu düşünür. Polisiye romanın da suçun oluşması ve toplumdaki artışındaki temel nedeni bulup, düzene sokmaya yönelik olduğunu savunur. Suç kaostur fakat toplumsal düzeni de ortaya çıkaran bir olay olmasından dolayı, polisiye roman bunu onarmada yardımcı olur. Polisiye toplumun yüzüne bir “lunapark aynası” tutarmışçasına, toplumdaki karanlık yönlerin aslında tamamen toplumun içinde doğduğunu gösterir.^[2] Bu doğrultuda suç-gizem-çözüm üçgeninde işlenen polisiye romanda; suçlu, suç ve bunu çözecek olan bir hafiye gereklidir. İşlenen suçun aydınlatılması, romanın sürecini oluşturarak suçlunun kim olduğu sorusu etrafında şekillenir. Dedektifin, suçu işleyişiyle sorgusu paralel ilerleyerek çözüme gider. Polisiye edebiyat, kurgu veya popüler bir tür olmayıp, topluma ve toplumsal olguların yansıtılmasını sağlayan bir tür olarak karşımıza çıkar. *113 Numaralı Cüzdan* adlı roman ise Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Emile Gaboriau’dan Osmanlı Türkçesine çevirdiği bir romandır. Emile Gaboriau, romanın kurgusunu hırsızlık suçuna dayandırmıştır. Romanın açılışı gerçekleştirilen bir hırsızlık suçu ve bu suçun masum birini zan altında bırakmasıyla oluşur. Yazarın ünlü dedektifi Mösyö Lecoq ’un dahil olduğu bu araştırmada zan altında bırakılan masum karakter Prosper’in suçu olmadığı kanıtlanmaya çalışılır. Araştırmalar ve gözlemlerle birlikte suçlunun bulunması anlatılsa da yazarın romancılığından kalan melodram anlatı tarzı ile arka planda bir aşk hikayesi yer alır. Aşk hikayesinin muamma ile ilişkilendirilmesi tesadüfi olaylara neden olsa da döneminde polisiye türünün gelişimi açısından önemli bir eser olarak bilinir.

^[1] Elvan Aytekin, *Dünya Edebiyatı Tercüme Sahasında Polisiye Roman: Mickey Spillane’in ve Kemal Tahir’in Mike Hammer Romanlarıyla Amerikan ve Türk Edebiyatları Arasında Bir Karşılaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, 2021.

^[2] Siegfried Kracauer, *Polisiye roman: Toplumsal bir belirtinin felsefi bir incelemesi*, çev. Dilman Muradoğlu, Metis Yayınları, İstanbul 2019.

Çalışmada ilk olarak polisiye ve Türk edebiyatında polisiyenin gelişimi kısaca açıklanacak, ardından romanın çevirmeni Hüseyin Rahmi Gürpınar ve orijinal yazarı Emile Gaboriau'nun hayatı ve edebi kişiliklerinden bahsedilecek, sonrasında ise *113 Numaralı Cüzdan* romanı kısaca tanımlanacaktır. Bu bilgilendirmelerden sonra da ana konumuz olan 113 Numaralı Cüzdan romanının polisiye türü bakımından incelenmesi yer alacaktır.

1. POLİSİYE ROMAN VE TÜRK POLİSİYESİ

Polisiye türü, 18. Yüzyılın sonlarında ilk örneklerini vermeye başlamasıyla birlikte oluşum göstermiştir. Roman biçimindeki ilk örneği olan William Godwin'in 1794 yılında *Things as They Are: or The Adventures of Caleb Williams* adlı eseriyle birlikte, polisiye türünün yaygınlaşması söz konusu olmuştur. Edebiyata polisiye adı altında olmasa türün içeriğine uygun olarak; Dostoyevski, Dickens gibi yazarlar ile girmiştir. Dönemde direkt olarak polisiye tür doğmasa da suçu içeren hikayelerin anlatımı buna zemin hazırlamıştır. Zamanla; suç ve suçluyu, muamma ve çözümünü ve hatta tüm polisiye öğeleri içeren roman örnekleri görürüz. Fakat polisiye eserin ana amacı Erol Üyepazarcı'nın dediği gibi "muamma içeren suç" hikaye etmek değildir. Asıl amaç ne anlatmak istediğidir. (Üyepazarcı, 2008, Cilt 1, s. 46.) Polisiye romanlar kendi aralarında sınıflandırılabilir. İlk olarak; suçlu baştan bilinip, dedektifin mücadelesine odaklanan türün "tersine çevrilmiş dedektif öyküleri" yer alır. Sonrasında, olayın koşul ve nedeninin incelendiği öyküler ise "cinayet öyküleri" olarak adlandırılır. Gerçek olaylara dayanan öyküler "tarihi gerçek suç öyküleri" Suçlu-dedektif çatışmasını inceleyenler de "psikolojik gerilim", Akılcı bir nedensellikte gerilim atmosferini sürekli kılan öyküler ise "erteleme (suspense) öyküleridir. Polisiyenin farklı türlerinin ortaya çıkmasında etkili olan cinayeti nasıl ve neden işledi, katil kim gibi sorularıyla ortaya çıkar. Polisiyeyi harekete geçiren unsur meraktır. Todorov, makalesinde polisiye anlatılarını; kim yaptı (Whodunit), heyecan (thriller) ve gerilim (suspense) olarak ayırmıştır. Dedektif anlatısının yer değiştirmesi bu ayrımı yapabilmemizi sağlar.

Gazetelerde tefrika roman geleneğinin oluşması, polisiye romanının ortaya çıkıp kendine bir alan yaratmasına yardımcı olmasıyla birlikte Türk edebiyatında da izlerini görmeye başlarız. Avrupa'da gazetelerde yayımlanan bir tür olarak ortaya çıkan polisiye, çeviri eserler ve dönemin aydınları sayesinde Türk edebiyatında da kendine bir alan kurmaya başlar. Avrupa'da ilk olarak, polisiye romanın kurucusu sayılan yazarların arasında ilk olarak Edgar Allan Poe yer alır. "*The Murders in The Rue Morgue*" öyküsü ilk polisiye roman olarak kabul edilir. Daha sonra polisiye romanın romantik dönemi de denilen 1841-1918 yılları arasında Fransız yazarlar özellikle de ele alacağımız Emile Gaboriau gibi örnekler öne çıkmıştır. Bu alanda Fransa'da gelişen polisiyede Eugène Sue ve Panson de Terrail önemlidir.

İlk dönem polisiye eserlerinde, suç içeren muamma yer alır. “*Coup de théâtre*” denilen melodram ve beklenmedik olayları içermesi bu romanlarda sıklıkla kullanılır. Poe sayesinde geleneksel polisiye roman yedi aşamalı sıraya ayrılır. Bunlar; problemin ortaya konması, çözümler, olayın düğümlenmesi, karışıklık, ilk çözüm pırlıtısı, çözüm ve açıklamadır. Döneminde polisiye türünde ünlüyle bilinen diğer bir yazar ise, Sir Arthur Conan Doyle’dur. Geleneksel polisiye romanın kesin biçimini oluşturan uzun öyküleri ve Sherlock Holmes tiplmesiyle en ünlü dedektifi ortaya çıkarır. Holmes etkisi Türk romanında da görünür. Bu etki, Türk edebiyatında ilk ve önemli örnek olarak yer alan isim de Arsene Lupin’dir. Server Bedii’nin Cingöz Recai’si bir Arsene Lupin uyarlaması olarak karşımıza çıkar. Süleyman Sudi ve E. Alı’nın eseri “Türk Arsène Lupin’i Nahit Sami” olarak geçen Gece Kuşları romanında da bu etki görünür.

Amerika’da popülerleşen *dime novels* geleneği Türk edebiyatına “on paralık öyküler” şeklinde girmiştir. 19. Yüzyılda popülerleşen bu türle birlikte polisiye türünde seri bir şekilde oluşan örnekleri görünür. Ernest Mandel 19. Yüzyılla birlikte başlayan bu gelişmeyi tanımlar.

“İşte, dedektif romanının on dokuzuncu yüzyılın ortasındaki yükselişinin nesnel anlamı, kısa ve öz olarak buradadır. Onun bu yükselişi kapitalizmin, yoksulluğun, suçluluğun ve burjuva toplumuna karşı ilkel toplumsal isyanın gelişmesinin özgül bir anına ve de edebiyatın evriminin özgül bir aşamasına rastlar.” (Mandel, 1996 s. 29).^[3]

Melodram barındıran bu öykülerde korku ve şiddet yer almaktadır. En ünlü dedektif de “Nick Carter” olarak karşımıza çıkar. Türkiye’de polisiye türünün, Avrupa’daki gibi bir edebi tür olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Tacettin Şimşek, polisiye romanı “edebiyatın üvey evladı” olarak değerlendirir.^[4] Polisiye türünün kurmaca ve macera kitabı olarak görüldüğü dönemler olmuştur.

Türk edebiyatında ise çeviri eserlerle giren polisiye türünde bilinen ilk eser 1884 yılında yayımlanan, Ahmet Mithat Efendi’nin *Esrâr-ı Cinâyât* adlı eseridir. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte gazetelerde tefrika roman geleneği sonucunda yazılan eserler görürüz. Avrupa’da yazılan *Sherlock Holmes* gibi eserler, Türk edebiyatında oldukça ilgi görerek Türkçeye uyarlanmıştır. 1940 yılından sonra popüler hale gelen polisiye türünde nitelikli eserler üretilmeye başlanmıştır. Cingöz Recai Serisi ve Zeka Romanları Dizisi çeşitli yazarların yazdığı polisiye türünde eserlerle

^[3] Ernest Mandel, *Hoş cinayet: Polisiye romanın toplumsal bir tarihi* (N. Saraçoğlu, Çev., 2. baskı). Yazın Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 29.

^[4] Habibe Gezer, *Türk Edebiyatında Polisiye Roman ve Ahmet Ümit’in Polisiye Roman Kurguları* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006), s. 5.

nitelik olarak güçlenmiştir. 1970 yılları sonuna kadar üretilen eserler ise daha nitelikli hale gelmiştir. On paralık öyküler denilen *dime novels* Türk edebiyatında da kendi alanını bularak çeşitli öyküler yazılmasına ortam hazırlamıştır. 1980 ve 1990 yılları arasında polisiye edebiyatın Türkiye’de kimlik kazanmasıyla, Ahmet Ümit, Celil Oker gibi yazarlar görünür. Polisiye edebiyat artık kimlik kazanıp, tercüme eserlerin etkisinden çıkarak, toplumun sorunlarını ve sorunların getirdiği suçları ele alır. Suçların tesadüfe bağlanmadığı daha nitelikli eserler görünür. Dedektifin akıl yürütmesi, çözümlerinin analitik olmaması ve aşkın daha çok muamma ile iç içe olduğu görünür. 2000 yıllarından günümüze kadar polisiyede başarılı eserler üretilmekte olup, yazarlarımız tarafından gelişen bir tür olarak görünür. Karakterler daha katmanlı olmaya başlamıştır. Dedektifler daha analitik ve akılcı incelemelerde bulunup, sıradan bir insan olarak romanda yer almıştır. Polisiye türünün zamanla gelişen bu evreleri Avrupa’da nasıl ilerlediyse Türkiye’de de aşama aşama gelişmiştir. Fransa’da temelleri atılan bu tür tüm dünyaya yayılarak Türk edebiyatında da kendi kimliğini bulunmuştur.

2. HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR’IN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul Ayaspaşa’da 17 Ağustos 1864 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Aydınlı Kitabı Osman Efendi, annesi Ayşe Sıdika Hanım’dır. Annesini genç yaşta kaybeden yazar, genç yaşta Girit’e babasının yanına gitmiştir. Eğitimine İstanbul’da Yakup Ağa mektebinde başlasa da okuldaki eğitimi beğenmemesi ve hastalığından dolayı eğitimini yarıda bırakmıştır. Evde Tahir Bey’den aldığı Fransızca dersleri ve kendini geliştirmesi sayesinde Adliye Nezareti Umur-ı Cezaiye kaleminde memur olarak işe başlamıştır. Memurluk hayatı meşrutiyetin ilanına (1908) kadar devam eder. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, ufak tefek bir vücudu olduğu bilinir. Heybeliada’daki evinde yürüyüşlere çıkıp, hayatının sonuna kadar da burada kalmıştır. Mizacı gereği neşeli ve nüktedan biri olan Gürpınar, çocukluğunda İstanbul hanımlarının yanında büyümesinin gereği utangaç ve kibar yetişmiştir. Hayatının sonuna kadar yakın birkaç arkadaşı ile birlikte vakit geçirip, çevresini küçük tutmuştur. Kadri paşazade, Hüseyin Bey Miralay Hulusi Bey, kardeşi Rıza Bey ve İbrahim Hilmi samimi dostlarıdır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, edebiyata on iki yaşında yazdığı Gülbahar Hanım isimli eseriyle girmiştir. Neşredilmeyen bu eserinden ziyade neşredilen ilk eseri olarak bilinen 1887 yılında Ceride-i Havadis gazetesinde yayımlanan “İstanbul’da Bir Frenk” adlı yazısıdır. Aynı yıllarda Tercüman-ı Hakikat gazetesinde ünlü romanı “Şık” yayımlanmıştır. Bu eser Ahmet Mithat Efendi’nin dikkatini çekerek, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde işe alınmasını sağlamıştır. Çalışmanın temelini oluşturan “113 Numaralı Cüzdan” romanı Ahmet Mithat Efendi’nin yardımıyla çevrilmiştir. Ahmet Mithat Efendi bu eser için yorumda bulunmuştur.

“İmdi şu eserim hem intihabını, hem sureti tercemesini fevkal-had takdire şayan bulduğumu Hüseyin Rahmi bey oğluma arz ile beraber işte ‘113 numaralı cüzdan’ münasebetiyle kendisini sevgili karilerime tavsiye etmiş olduğumdaki isabeti de bu tercemesiyle kariini müşarünileyhimin nazarı tasdiklerine takdim ederim.”^[5]

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dili keyifli ve nüktelidir. Kendi karakterinde yer alan bu nüktedan kişiliği yazarın eserlerine yansır. Toplumda gördüğü sorunları ve kişileri eserlerinde tamamıyla görünebilir hale gelir. Oluşturduğu karakterler sokaktan insanlar olarak eserlerinde karşımıza çıkar. Sevensil, sözgelimi karakterleri şöyle betimlemiştir:

“...bazen de sokakta gezerken, vapurda, tramvayda, trende otururken, bir yerde konuşurken ilk karşılaştığım bu kimselerin birçoğunu pek eskiden tanıyormuşum gibi olurum. Bu büyük hanım Hüseyin Rahmi'nin filan romanında anlatılan kadındır...”^[6]

Romanlarındaki alafranga tipler, batıl inançları olan insanlar, mahalle kadınları, deliler, madde bağımlıları gibi sokakta gördüğümüz insanlardır. Eserlerindeki konu da karakterleri gibi günlük hayatta karşılaştığımız sorunlardan oluşur. Kadının erkek ilişkiler, batıllaşma, batıl inançlar gibi konularını öğretici kimliğiyle ele alarak eserlerinde işler. Hüseyin Rahmi, eserlerinde Türkçe'nin arı olması, halkın anlayamadığı bir dil ve konunun eserde olmaması gerektiğini düşünür. Türkçeye ehemmiyeti olan yazarın, adeta bir öğretmen gibi sanatını zihne yerleştirilen kâlip davranışları yıkmak amacıyla yazmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çevirmenliği ise 113 Numaralı Cüzdan eserinin çevirisinden yola çıktığımızda yazar, çevirdiği eseri yerelleştirmesiyle bilinir. Okurun anlaması adına adeta Türk okuruna hazırlanmış gibi eseri okura sunar. Erken zamanda başladığı Fransızca dersleri sayesinde yazarın Fransızcası son derece gelişmiş olup, çeviri eser üretmesine katkıda bulunmuştur. Emile Gaboriau'nun eserlerini yakından takip etmiş ve çalışmakta olduğum bu eseri çevirmesine neden olmuştur.

3. EMİLE GABORİAU'NUN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Émile Gaboriau, 9 Kasım 1832 tarihinde Fransa'nın Saujon kentinde dünyaya gelmiştir. Çok refah seviyesi yüksek bir ailenin çocuğu olmayan Gaboriau, genç yaşında gazetecilikle ilgilenmeye başlamıştır. Eğitimine La Rochelle'de başlamıştır daha sonra Paris'e giderek eğitimini sürdürür. Paris'e taşındıktan sonra burada çeşitli dergilerde çalışarak edebiyata olan ilgisini gösterir. Alexandre Dumas gibi ya-

^[5] Refik Ahmet Sevensil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar: Hayatı, hatıraları, eserleri, münakaşaları, mektupları*. Hilmi Kitabevi, İstanbul 1944, s. 52

^[6] Sevensil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar: Hayatı, hatıraları, eserleri, münakaşaları, mektupları*, s.58.

zarların yanında çalışma fırsatı bulduğu için edebi cemiyetlerde tecrübe kazandığı gibi kendini gösterme fırsatı da bulur. İlk denemelerini gazetelerde kısa hikayelerle yapan yazar polisiye romanları sayesinde asıl ününü kazanır. 1866 yılında “*L’Affaire Lerouge*” (*Lerouge Vakası*) adlı eseri sayesinde tanınmaya başlayan yazar bu romanın dedektif romanlarındaki gibi mantıksal çözümlemesi ve gerilimi sayesinde gördüğü ilgi ile ününü sağlar. On dokuzuncu yüzyıl Fransız polisiye edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Émile Gaboriau, polisiye roman türünün gelişiminde önemli bir yazar olarak kabul edilir. Dedektif karakteri Lecoq ile tanınan Gaboriau, incelediğimiz romanda da dahil olan bu dedektifini polisiye romanlarında sıklıkla kullanır. Yazıklarıyla yalnız Fransız edebiyatına değil, dünya edebiyatına da önemli katkılarda bulunan Gaboriau, polisiye romanın ilk ustalarından kabul edilir.

Émile Gaboriau’nun gazetelerde yazdığı yazılar dışında söz edilmesi gereken polisiye eserleri vardır. *L’Affaire Lerouge* (1866), *Lerouge Olayı* Gaboriau’nun ilk polisiye romanıdır. *Le Crime d’Orcival* (1867) Tezimin de konusu olan *Le Dossier no 113* (1867), *113 Numaralı Cüzdan* adlı eseri ise gerçekleşen bir hırsızlık sonucunda bu hırsızın bulunmasını anlatır. Hırsızlık suçunun dışında çerçeve anlatımında aşk, ihtiras gibi entrikalar da bulunur. *Les Esclaves de Paris* (1868) (*Paris’in Köleleri*), *Monsieur Lecoq* (1869) (*Mösyö Lecoq*), Mösyö Lecoq^[7] adlı eseri, dedektif için ayrı bir roman olarak yazılması, gizemin çözülmesi ve karakterine derinlik katması bakımından önemli rol oynar. Gaboriau, 28 Eylül 1873 tarihinde, 40 yaşındayken Paris’te vefat etmiştir. Genç bir yaşta hayatını kaybeden yazar, polisiye edebiyatına son derece katkıda bulunmuştur. Dedektif Lecoq karakteri, modern hafiyenin romana işleyişi konusunda öncü olmakla kalmamış en ünlü dedektif Sherlock Holmes’un oluşmasında yardımcı olan bir unsur olmuştur.

4. 113 NUMARALI CÜZDAN ROMANI VE POLİSİYE UNSURLARINA UYUMU

Roman, banka müdürü Mösyö Fauvel’in kasasından para çalınmasıyla açılır. Romanda çalıştığı yerdeki patronu Mösyö Fauvel’in parasını çalmakla suçlanan Prosper’in suçsuzluğunu kanıtlamak adına dedektif Mösyö Lecoq ortaya çıkar. Mösyö Lecoq, muammayı çözerken yanına yardımcı olarak Prosper’in metresi ve kendisinin de geçmişte aşık olduğu kadın Nina Gypsy ile komiser Fanferlot yer alır. Mösyö Fauvel’in yeğeni ve Prosper’in de aşık olduğu kadın Madeleine karakteri romandaki “ilk dönem polisiye” romanlarında görünen aşk unsurunu sağlar. Romanın ilerleyen kısmında gerçekleştirilen hırsızlıktan şüphelenilen, Raoul ve Clameran adlı iki karakteri görürüz. Bilgi toplamak adına komiser Fanferlot, kendi ismini kullanmayarak Joseph Dubois takma adıyla şüphelilerin yanında çalışmaya başlar. Nina Gypsy, Palmyre Chocareille adıyla Madeleine’in hizmetçisi olarak işe başlar. Lecoq, suçu daha ispat edilemediği için özgür bırakılan Prosper’in yanına

^[7] EBSCO. (2022). *Émile Gaboriau*. EBSCO Research Starters. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/emile-gaboriau>

“babasının bir arkadaşı” sıfatıyla yer alır. Romanın ilerleyen zamanlarında Mösyö Lecoq’un aslında yıllar önce Nina Gypsy ile aşk yaşamış olan Caldas olduğunu öğreniriz. Lecoq, romanda palyaço ve Prosper’in babası arkadaşı kılığına girerek polisyede yer alan “kılık değiştirme” unsurunu gerçekleştirir. Romanda görünen bu ipucu toplama adına yapılan “kılık değiştirme” polisiyenin önemli bir unsuru olarak romanda başarıyla gerçekleştiğini görürüz. Romanda, diğer bir polisiye unsuru olan “şifre” ise para çalınan kasanın açılması ve bu şifrenin çözümü olarak karşımıza çıkar. Şifrenin hırsızların eline geçmesi ve paranın çalınması muammanın çözümünde önemli yer tutar.

Dedektif yeniden kılık değiştirerek, palyaço kılığında baloya gider. Şüpheli Raoul ve Clameran’ı da orada görür. Dedektif Lecoq, şüphelerinin ve araştırmalarının üzerine -romanda araştırma yaptığını netice bölümünde anlatır- teorilerini tek tek bir şovun bir parçası gibi balodakilere anlatır. Şüpheleri doğrultusunda bir tablonun hikayesini kullanarak insanlara bu hikayeyi anlatıyormuşçasına asıl vakayı anlatmaya başlar. Bu anlatımından sonra romanda çerçeve anlatım oluşturan ayrı bir bölüme geçilir. Polisiye romanlarının ilk dönemlerinde olan melodram da bu sayede sağlanmış olur. Bu hikayede anlatılan olay ana olayın arka planını anlattığı gibi, ana olayın çözümüyle de birleşir. Bu bölümde Gaston ve Verberie’nin aşkı söz konusudur. Anlatılan bu hikayede, Gaston’un birini öldürerek Malezya’ya kaçması ve geri dönememesi ile birlikte Verberie’nin ismini değiştirerek evlenmesi anlatılır. Verberie yani romanda Mösyö Fauvel’in eşi, Madam Fauvel’in seneler önce “isim değiştirerek” yeni bir hayata başlaması anlatılmıştır. Melodram içeren bu olay, ana olaydaki suçla birleşerek romanı çözüme doğru götürmüştür. Madam Fauvel’in seneler önce öldüğünü düşündüğü Gaston’dan olan çocuğu, Raoul ve Gaston’un kötü kardeşi Clameran Mösyö Fauvel’i dolandırarak suçu bankadar Prosper’in üzerine atmıştır. Mösyö Lecoq romanın sonunda bu hırsızlığın ikisi tarafından yapıldığını ispatlar. Raoul gerçekten de seneler önce ölmüş olup, Clameran’ın kurduğu hain plana yardımcı olan biri olduğu ortaya çıkar ve roman mutlu sonla sonuçlanır.

113 Numaralı Cüzdan, Van Dine’in kurallarına göre bakıldığında ise, suçlunun dedektif veya polis olmaması ve çıkarım sonucu bulunması kurallarına uyduğunu görürüz. Çözüme giden bu romanda suçlu, romanda önemli bir rolde yer alır. Gerilim türünde “bilmecenin bulunabilir ve apaçık romanda yer alması gerekir” kuralına da uyan roman, çoğu zaman olacakları önceden sezdirerek anlatımı sağlamıştır.

5.1. Açılış

Andre Fauvel’den çalınan üç yüz elli bin franklık bir hırsızlığın olmasıyla romanın başlaması, “Olay ile açılış” olarak değerlendirilir. Okurun atmosfere girmesini sağlayan bu açılış “Gazete haberinden aktarılan önceden yapılan bir hırsızlık” olarak değerlendirilir. Anlatımın uzamasını sağlayan unsur olarak nitelendirilen bu başlık altında yeni bir hikayeye girerek romanın akışını değiştirmek için kullanılır.

5.2. Geçiş

Romanda ilk geçiş, Nina Gypsy karakterinin girmesiyle hırsızlığın ipuçlarını ve Prosper'in yaşamını öğrenmeye başlaması ile sağlanır. Ardından dedektif Lecoq'un hikayeye girip, davanın yönünü değiştirmesi ile diğer komiserin göremediği ipucunu gözler önüne serer. Diğer bir geçiş ise, Madam Fauvel'in geçmişinin anlatılmasıyla sağlanır. Romandaki hırsızlığın arka planını bu anımsamayla öğreniriz.

Romanda geçişin diğer bir unsuru da "görevlendirme"dir. Görevlendirmeyi yerine getiren araçlar arasında 113 Numaralı Cüzdan da kullanılanlar parola, şifre, mektuptur. Her şey bu şifreyi Raoul'un öğrenmesi ve Clameran'a söyleyip Prosper'i maddi ve manen bitirmek üzere planlanan hırsızlık ile başlamıştır. Şifre ise hırsızlık yapılan gün kasanın şifresi olan "Gypsy" şifresinin hırsızlar tarafından öğrenilmesiyle gerçekleştiğini öğreniriz. Örneğin mektup ise romanda oldukça sık kullanılır. İlk olarak Prosper'in bıraktığı mektubu Cavaillon'dan almak için Prosper'in onları takip etmesiyledir. Bir diğeri de gazetelerden oyulan harflerle yazılan bir mektuptur. Polisiye romanında sıklıkla kullanılan bu yöntemle Prosper'in Fransa'yı terk etmesi üzerine aldığı mektup da vardır. Bu mektupta geçen "*deus*" kelimesi ile ipucu yakalayan dedektif için romanda yer alan bu geçiş önemlidir. Mektubun önem teşkil ettiği diğer bir kısım ise Madeleine'in bir mektubunu bulup burada yazanlar üzerine, suçluların konuştuğu yeri bulmasını sağlar. Romanın sonu da mektup ile sağlandığından bu romanda mektubun önemli bir işlevi vardır. Romanın sonunda Prosper, Mösyö Fauvel'e her şeyi anlatan bir mektup yazar ve bu sayede çözüme doğru gidilir.

Romanda geçişi sağlayan diğer bir unsur ise arasözdür. Polisiye romanında bu unsur, olay örgüsünü bozmayan arasözler olarak yer alır. Anlatıyla ilgili açıklama ve bilgi verme amacıyla yapılan bu yöntemi Emile Gaboriau ara kısımlarda ipucu niteliğinde yer verir. Prosper'in uğradığı suçlamalar ve Madeleine olan aşkından dolayı ümitsiz olduğu bir durumda dedektif Lecoq, Prosper'e Madeleine kavuşacağını ve suçlu olmadığının anlaşılacağını haberini verir. "Bunları söze Madeleine ile olacak izdivacınızdan bir gün evvel Nina'nın huzurunda söyleyeceğim." (113 Numaralı Cüzdan, çev. Hüseyin Rahmi Gürpınar, günümüz Türkçesine çeviren: Ceyda Karaca, yayımlanmamış, s,255) Romanda geçişi sağlayan diğer unsur ise şüphelenmedir. Verduret'in vernik boyasından yapılan bir kasanın kolay kolay çizilmeyeceğini bilmesi üzerine bu izin ancak itişme ile yapabileceğinden şüphelenmesi ile sağlanır. Romanda diğer bir şüphelenme ise, Madam Fauvel'in çok dindar bir insan olduğu söylendikten sonra Prosper'e gelen mektubun bir dua kitabından koparılması sonucu Madam Fauvel tarafından yazıldığını anlamasıyla ortaya çıkar. Romanda mevcut durumun değişmesi merak unsuruyla sağlanır. Gaston'un seneler önce Fransa'dan kaçtıktan sonra öldüğü düşünülür. Madam Fauvel, yani Gaston'un eski aşkı ve Mösyö Fauvel'in hanesinde gelişen olayların yanında Mösyö Fauvel'e verilen bir kartvizit sonucu Gaston'un hala yaşaması haberi alınır. Burada

Mösyö Fauvel, Clameran'a soy adlarının aynı olması sebebiyle tanıtıp tanımadığını sormasıyla romanın olay örgüsünün uzamasına sebep olan tesadüfi olay ortaya çıkar. Tesadüfi bu durum polisiye kurgusunu zayıflatan bir unsurdur.

Romanda gelişme/ düğüm kısmı bilgi toplanarak sağlanır. Bilgi toplamak polisiye romanlarda olay örgüsünü uzatma ve olayları çözmekte yardımcı olması nedeniyle önemlidir. Polisiye romanda yer alan, ipucu/delil, gözetleme, kişiye ve mekana göre araştırma ve sorgulama polisiye roman yöntemleri 113 Numaralı Cüzdan romanında kullanılmıştır.

“Hani sen önünü kasanın üzerinde uzun bir çizik keşf eylemiştin? (Pertavsız) ile iyice muâyene edip bunun pek yeni bir çizik olduğunu anladın ve kendi kendine dedin ki bu çizgi sirkat ensâsında çizilmiştir. Fakat bunun ne ile çizilmiş olduğunu düşünmedin mi? Bir anahtarla çizilmiş olacağını bedîhî idi. O halde bankerle kasadârın anahtarlarını talep ederek dikkatlice muâyene etmeliydin. Bunların ikisinden herhangiisi o çizgiyi husûla getirmiş ise kasanın yeşil boyasından ucunsa velev ki birkaç zerrâtan ibâret olsun elbette bir eser kalacağı aşîkâr idi.”^[8]

Sorgulama romanda olayın geçtiği yerde ve polis merkezinde olarak iki şekilde de tezahür eder. Romanda Prosper hırsızlığın yapıldığı odada ilk olarak babası yerine koyduğu Mösyö Andre Fauvel tarafından sorgulanır. Burada eğer gerçeği söylerse polise gerek olmayacağını bile dile getirir. Prosper suçsuz olduğu konusunda ısrar edince polislerin gelmesiyle ikinci bir sorguyu yeniden olay yerinde yaşar. Ardından tutuklu olarak götürülen Prosper'i polis merkezinde müstantik Patrigent iki kere sorgulayarak farklı bir sonuç elde edemez. Suçlunun bulunması adına dedektifin yola çıktığı yöntemler söz konusudur. 113 Numaralı Cüzdan'da bu yöntemlerden tümevarım ve varsayım kullanılır. Sonuç, romanın başında olmuş hırsızlıktır. Bunun nedenlerini bulmaya çalışırken tahmin ve varsayım da kullanılır. Varsayım, Madam Fauvel ile Raoul' un sevgili olduğunu düşünmelerine örnektir. Muamma daha çözümlenmemişken Verduret'in varsayımı üzerine bu çıkarımını Prosper, bu durumu mektupla deşifre eder.

Polisiye romanın önemli bir unsuru olan merakı sağlayan durumlar vardır. Bu romanda o unsurlar; kılık değiştirme ve takip ile sağlanır. Romanın baş araştırmacısı Verduret ardından yardımcısı Fanferlot ve Nina Gypsy kılık değiştirmeyi kullanmıştır. Romanda kılık değiştirme daha çok vakanın detaylarını incelerken tanınmamak adına, şüphelilerin hayatına girmek için kullanılmıştır. Verduret yani Mösyö Lecoq, yeniden kılık değiştirerek Verduret ismiyle Prosper'in babasının

^[8] Ceyda Karaca, *Osmanlı Türkçesinden Günümüze Bir Polisiye Çeviri: "113 Numaralı Cüzdan" Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025), s. 143.

arkadaşı kılığına girer. Nina Gypsy ise Palmyre Chocareille ismiyle hizmetçi kılığında Madeleine'in hizmetkârı olarak çalışır. Romanda dikkat çekici olan unsur Verduret, Caldas, Lecoq ismiyle sürekli olarak kılık değiştiren Lecoq 'tur. Verduret, romanda üçüncü bir kılık olarak "palyaço" olur. Palyaço karakteri romanda önemlidir çünkü bu kıyafetiyle Raoul ve Clameran'ın da olduğu bir baloya giderek vakayla ilgili bildiği her şeyi anlatır. Bunun sonucu ise polisiye unsurunda diğer bir unsur olan takip karşımıza çıkar. Dedektif bu balo çıkışında suçlular tarafından takip edilip ve dedektifin dokunulmazlığı kalkarak yaranılır.

"Bir sigara yakıp sen Lazare sokağını yürüyerek Montmarte mahallesine varmak için Notre Dame de Lorette kilisesini döndü Ollivier'e sokağına gireceği esnada karanlık derûnuna gizlenmiş bulunan bir adam birdenbire önüne çıkarak bunun üzerine bi'lhücûm elinde tutmakta olduğu kamayı şiddetle indirdi. Bereket versin ki palyaço kediler gibi hem hışmını gözetleyip ve hem de kendi nefsinin muhafazaya dikkat yani bir tarafa bakarken aksi tarafı da görmek gibi bir hisse mâlik olduğundan karanlık içindeki herifi görüp üzerine hücum edeceğini kaldırıp kendine siper etmişti."^[9]

Romanda dedektifin kim olduğu suçlularla birlikte ortaya çıkar. Suçlunu kimliği ortaya çıkmaktadır fakat araştıran kendi kimliğini kendi açıklar. Verduret, Lecoq olarak kullandığı takma isimlerin yanı sıra gerçekte Caldas isimli bir genç olduğunu söyler. Suçluların ortaya çıkışı ise, ilk olarak Clameran'ın yaptıklarını ve kimliğini Raoul 'un kendisi Mösyö Fauvel onları yakaladığı esnada açıklar. Romanda araştırmanın başarısı suçlunun ise başarısız olduğu durum söz konusudur. Araştırmacı görevinde başta Verduret olmak üzere Fanferlot ve Fanferlot'un eşi Madam Alexandre, Nina Gypsy'nin yardımlarıyla vaka başarıyla çözülür. Suçlu olan Raoul ve Clameran'ın başarısızlığı söz konusudur. Romanda eylemin sona ermesi vakanın sonuçlanması ile sağlanır. Vaka, araştırmacının başarılı olmasıyla sonuçlanırken, suçlunun ise kaçması sonucu ile gelişir. Vakanın tümü ortaya çıktıktan sonra kaçmaya çalışan Raoul'a karşı, vakayı başarıyla anlatan ve kurbanın üzerindeki suçsuzluğu kanıtlayan Verduret suçlunun kaçmasına izin verir çünkü suçlu artık toplum tarafından dışlanmıştı.

SONUÇ

113 Numaralı Cüzdan, genel olarak polisiye romanının genel kurallarına uyar. Kurban Prosper ve suçlular Clameran ile Raoul'dur. Dedektif Lecoq ve yardımcılarıyla çözülen bu muamma Lecoq 'un gözlemleri ve araştırmalarını anlatır. Lecoq, tümevarım tekniği ile araştırmalarını sürdürerek suçluları bulur. Polisiye romanın-

^[9] Ceyda Karaca, *Osmanlı Türkçesinden Günümüze Bir Polisiye Çeviri: "113 Numaralı Cüzdan" Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 227.

da yer alan bir suç, suçlu ve bu suçun oluşturduğu muammayı çözen bir dedektif yer alır. Roman, ilk dönem polisiye eserlerine örnek teşkil ederek bazı eksiklikler içerir. Yazarın ipuçlarını arasöz ile belli etmesi, romanın içinde yazarın sesini ve yorumunu görmemiz bu duruma örnektir. Polisiye romanda önemli suçlardan biri olan hırsızlık bu romanın muammasını içerir.

Polisiye edebiyatının önemli örneklerinden sayılabilecek olan bu roman, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın katkılarıyla Türk edebiyatına girmiştir. Romanda, muammanın bazı bölümlerde geride kaldığını görürüz. Romanın “facia” adlı bölümünde ele alınan aşk hikayesi daha sonra ana olayla birleşse de bu bölümde yazar polisiye romanına melodram eklemiştir. Polisiye türünün ilk örneklerinden olması dolayısıyla doğal olan bu durum, romanın akışını bozmamıştır. Yazar, bu hikayeyi ana olay olan hırsızlıkla birleştirmiştir. Eser yazıldığı günden beri fazlasıyla ilgi çeken bir yapıt olmuştur. Hem döneminin Fransa'daki toplum yapısına hem de polisiyenin getirdiği gizem ve gerilim ile büyük ilgi çekmiştir. Emile Gaboriau, polisiye türünün temel yapı taşlarını atmasıyla bilinir. Eserleri modern polisiye türünün kusursuz örneklerinden sayılmaz. Modern polisiye türü örneği olmasa da yazar, ilk örnekleri vermesi bakımından son derece önemlidir. Roman bir Gerilim (Suspense) örneğidir. Bu türde geçmiş ve anın hikayesi anlatılır. Emile Gaboriau'nun romanında anlatılan hırsızlık hikayesinin arkasındaki geçmiş hikaye de bunun kanıtı niteliğindedir. Okur 113 Numaralı Cüzdan da olduğu gibi hem geçmişi hem de geleceği merak ederek bu türe de hakim olan ne oldu/ne olacak? Sorularını sorar. Bu türde diğer türlerinden farklı olarak dedektif dokunulmaz değildir. Romanda buna örnek olarak, yüzlerini gizleyip Verduret'i takip eden Raoul ve Clameran'ın bir kama darbesiyle dedektifin kolunu yaralamasını görürüz. Merak unsuru hakim olan romanda, sonuçtan nedene doğru gidilir. Hırsızlık yapılmıştır fakat bunu kim, neden yapmıştır bunları bulma amacı romanın konusunu belirlemiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çevirdiği bu roman polisiye unsurlarının geneline uyar. 113 Numaralı Cüzdan çevrildiği dönemde Türk edebiyatında da ilgi görmüştür. Yazar Emile Gaboriau da eseri yazdığı dönemde kendi ülkesinde de ilgi gören bu eserini, gençlere örnek olması niyetiyle yazar. Muammayı ve çözümünü başarılı bir şekilde aktaran yazar, merak unsurunu sağlayarak okuyucu hikayede tutup, merak etmesini sağlar. Polisiye unsurları bakımından, Ronald Knox, S.S. Van Dine ilkelerine göre belirlenen belli başlı kurallara göre incelediğimizde *113 Numaralı Cüzdan* romanı bu kurallara uyar. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çevirisiyle birlikte edebiyatımızda yer bulan bu eser, polisiye türünün ilk örneklerindendir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): CK(70%), AY(30%)

Veri Toplanması (Data Acquisition): CK(70%), AY(30%)

Veri Analizi (Data Analysis): CK(70%), AY(30%)

Makalenin Yazımı (Writing Up): CK(70%), AY(30%)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): CK(70%), AY(30%)

KAYNAKÇA

- Ardalı Büyükarman, D. (2009). Moralizâde Vassaf Kadri ve Süleyman Südf'nin ortak romanları: Millî Cinayat Koleksiyonu. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 40, 191-208.
- Brooks, William S."Émile Gaboriau."Critical Survey of Mystery and Detective Fiction, cilt 2, Salem Press, 2008.
- EBSCO. (2022). Émile Gaboriau. EBSCO Research Starters. Erişim tarihi: 21 Mayıs 2025, <https://www.ebsco.com/research-starters/history/emile-gaboriau>
- Gaboriau, É. (2019). Within an inch of his life. Global Grey. <https://www.globalgreypebooks.com/within-an-inch-of-his-life-ebook.html>
- Gezer, H. (2006). Türk edebiyatında polisiye roman ve Ahmet Ümit'in polisiye roman kurguları (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- İlter, G. (2022). Türk edebiyatında polisiye roman (1980-2000). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- İldeş, Ö. (2009). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1919'a kadar olan romanlarında yapı, tema, anlatım (1889-1919). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Kracauer, S. (2019). *Polisiye roman: Toplumsal bir belirtinin felsefî bir incelemesi* (D. Muradoğlu, Çev.). Metis Yayınları.
- Koçak, O. K. (2003). Sözlü kültürden yazılı kültüre anlatı geleneği ve popüler bir mit olarak polisiye roman. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul.
- Levend, A. S. (1944). Hüseyin Rahmi Gürpınar. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mandel, E. (1996). Hoş cinayet: Polisiye romanın toplumsal bir tarihi (N. Saraçoğlu, Çev., 2. baskı). Yazın Yayıncılık.
- Özgen, A. (2011). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın öykülerinde konu/tema ve yapı. Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan.
- Sevengil, R. A. (1944). Hüseyin Rahmi Gürpınar: Hayatı, hatıraları, eserleri, münakaşaları, mektupları. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Şahin, S., Öztürk, B., & Ardalı Büyükarman, D. (Yay. haz.). (2013). Edebiyatın izinde polisiye edebiyat. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Soydaş, H. (2022, Ağustos 14). Gürpınar, Hüseyin Rahmi [Madde]. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gurpinar-huseyin-rahmi>
- Soydaş, H. (2022, Ağustos 14). 113 numaralı cüzdan (Hüseyin Rahmi Gürpınar). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/113-numarali-cuzdan>
- TEİS (Türkiye Edebiyat İsimler Sözlüğü). (ty.). Gürpınar, Hüseyin Rahmi. Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gurpinar-huseyin-rahmi>
- Üyepazarcı, E. (2008). Korkmayınız Mister Sherlock Holmes: Türkiye'deki polisiye romanın 125 yıllık öyküsü (1881-2006) (1.cilt). Oğlak Yayıncılık.
- Üyepazarcı, E. (2008). Korkmayınız Mister Sherlock Holmes: Türkiye'deki polisiye romanın 125 yıllık öyküsü (1881-2006) (2. cilt). Oğlak Yayıncılık.
- Zeka, S. (2004). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın roman ve hikâyelerinde mizah. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The work titled *Wallet No. 113*, which was translated into contemporary Turkish by Hüseyin Rahmi Gürpınar, is a novel in the detective genre. The author completed this novel in 1889 upon the special requests of Ahmet Mithat Efendi. The original of the novel was published in 1867 under the title *Le Dossier no 113* by the French author Émile Gaboriau. The novel, which attracted great attention in its time, has been regarded as one of the foundational works of the detective genre. Although it was written to serve as an example and a lesson for young people, it is important in terms of containing innovations that would pioneer the detective genre.

The novel opens with a crime. This crime is theft. The most important element that should be present in detective novels, crime, is provided in *Wallet No. 113* through theft. The mystery of this crime in the novel is about who committed the theft. In order to prove the innocence of the accused person in the novel—Prosper, who is also the victim—the other important element of the detective novel, the detective, emerges. The detective Monsieur Lecoq is a character created by Émile Gaboriau and is considered a precursor to the famous detective Sherlock Holmes. While Lecoq tries to find the real culprit through various disguises, investigations, and observations, a love story told in the background is also included in the novel. Melodrama, which is frequently seen in early detective novels, also appears in this novel. The theft story narrated by Émile Gaboriau merges with the melodrama told in the background. In this part of the novel, which deals with a love story from the youth of Madame Fauvel, the wife of Monsieur Fauvel—who is the victim of the theft—the characters we become familiar with are later revealed to be the perpetrators of the theft. Elements such as pursuit, disguise, letters, codes, and injury help to maintain the curiosity and tension of the novel.

Wallet No. 113 is a successful example of the detective novel genre. This novel, written by Émile Gaboriau, contains many elements of detective fiction. Although it has some shortcomings, the mystery in the novel and the resolution of this mystery by a detective make it sufficient as an example of the detective genre, and because it includes many elements, it can be regarded as a successful example.

Gelişen-8 (D-8) Piyasalarında Balon Oluşumu: Küresel Salgın Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme

The Bubbles in Developing-8 (D-8) Financial Markets: The Global Pandemic Period Evaluation

Sercan KIRIK ¹, Fatih KONAK²

¹Hitit Üniversitesi, Çorum
· sercankirik91@gmail.com · ORCID > 0000-0003-2528-2617

²Hitit Üniversitesi, Çorum
· fatihkonak@hitit.edu.tr · ORCID > 0000-0002-6917-5082

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 02 Ocak/January 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 23 Haziran/June 2025

Yıl/Year: 2025 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 85-103

Atıf/Cite as: Kırık, S., Konak, F. "Gelişen-8 (D-8) Piyasalarında Balon Oluşumu: Küresel Salgın Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), Haziran 2025: 85-103.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Sercan KIRIK

Yazar Notu/ Author Note: "Bu çalışma 17-18 Haziran 2023 tarihinde düzenlenen 5. Uluslararası Marmara Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir."

GELİŞEN-8 (D-8) PİYASALARINDA BALON OLUŞUMU: KÜRESEL SALGIN DÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Pandemi süreci küresel ölçekte ülkeleri, şirketleri ve hane halklarını derinden etkilemiştir. Pek çok ülke, ekonomik kayıpları en aza indirmek amacıyla para ve maliye politikalarında önemli değişikliklere gitmiştir. Merkez bankaları piyasaya likidite enjekte etmek için düşük faizli krediler sağlamış, politika faiz oranında değişiklikler yapmış, kredileri ve borçları yapılandırmıştır. Bu dönemde hisse senedi piyasalarının olağan fiyat hareketlerinden uzaklaştığı ve farklı düzeylerde etkilendiği görülmüştür. Bunun bir sonucu olarak da kamu ve özel sektör borçlarının arttığı ve borçlanmaya bağlı risklerin de meydana çıktığı ifade edilebilir. Bu çerçevede D-8 (Türkiye, Mısır, İran, Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Nijerya ve Malezya) ülkeleri hisse senedi piyasalarının öne çıkan endeksleri baz alınarak, muhtemel fiyat balonlarının tespit edilmesi çalışmanın temel amacıdır. İncelenen veri frekansı salgın öncesi dönemi kapsamakla birlikte, araştırmanın odak noktasını küresel salgın süreci oluşturmaktadır. Bu durum, çalışmanın ana motivasyonunu ve literatüre katkısını belirginleştirmektedir. Getirilerde ortaya çıkması olası fiyat balonlarını belirlemek için Phillips, Wu ve Yu (2011) tarafından geliştirilen ve çoklu balonların tespit edilmesine olanak sağlayan SADF testi kullanılmıştır. Bulgular, özellikle pandemi döneminde D-8 ülkelerindeki fiyatlardaki değişim hakkında piyasa katılımcılarına önemli bilgiler sağlarken, aynı zamanda ülkeler arasında farklı veya aynı yönde tepkiler konusunda da veriler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: SADF, D-8 Ülkeleri, Fiyat Balonları, Covid-19 Pandemisi.

THE BUBBLES IN DEVELOPING-8 (D-8) FINANCIAL MARKETS: THE GLOBAL PANDEMIC PERIOD EVALUATION

ABSTRACT

Globally, the epidemic has had a significant impact on nations, businesses, and households. To reduce economic losses, many nations made major adjustments to their fiscal and monetary policies. In order to increase market liquidity, central banks offered low-interest loans, changed policy interest rates, and restructured loans and debts. During this period, stock markets were observed to deviate from their usual price movements and to be affected at varying levels. As a result, it can be stated that public and private sector debts increased, bringing about debt-related risks. Using the major stock market indices of the D-8 nations (Turkey, Egypt,

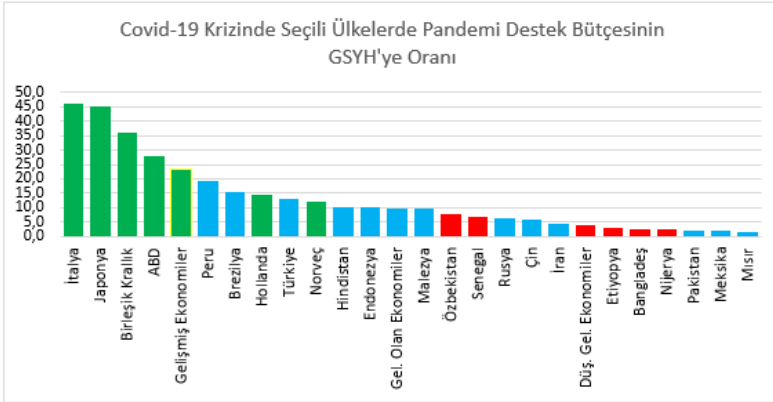
Iran, Indonesia, Pakistan, Bangladesh, Nigeria and Malaysia), the main goal of this study is to determine if any possible price bubbles are present. Although the frequency of the analyzed data covers the pre-pandemic period, the global pandemic constitutes the main focus of the research. This emphasis underscores the study's main motivation and its contribution to literature. The SADF test, developed by Phillips, Wu, and Yu (2011), which enables the detection of multiple bubbles, was used to identify potential price bubbles in returns. The findings provide significant insights for market participants regarding price movements in D-8 countries, particularly during the global pandemic period, while also offering data on divergences or similar responses among these countries.

Keywords: SADF, D-8 Countries, Price Bubbles, Covid-19 Pandemic.

GİRİŞ

Salgın süreci küresel ölçekte ülkeleri, şirketleri ve hane halklarını derinden etkilemiştir. Pek çok ülke, ekonomik kayıpları en aza indirmek amacıyla para ve maliye politikalarında önemli değişikliklere gitmiştir. Merkez bankaları piyasaya likidite enjekte etmek için düşük faizli krediler sağlamış, kredi ve borçları yapılandırmış ve politika faiz oranında değişiklikler yapmıştır ^[1]. Bunun bir sonucu olarak da kamu ve özel sektör borçlarının arttığı ve borçlanmaya bağlı risklerin de meydana çıktığı ifade edilebilir.

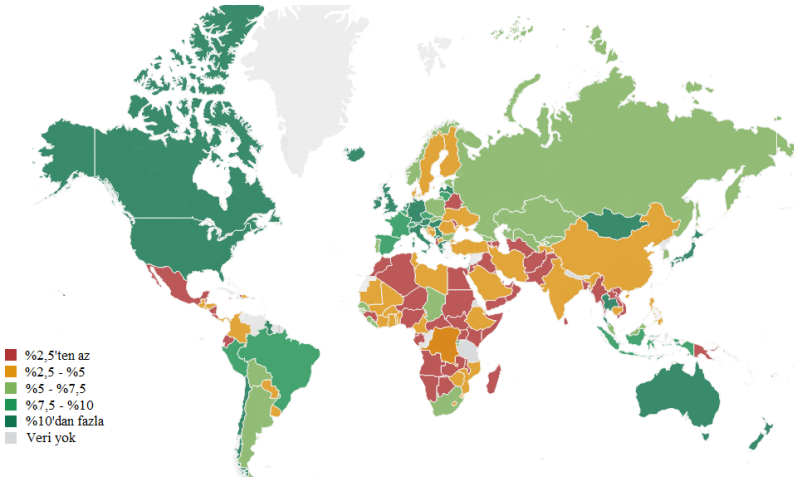

Şekil 1: Covid-19 Krizinde Seçili Ülkelerde Pandemi Destek Bütçesinin GSYH'ye Oranı^[2]

^[1] Sami Küçüköğü, "Covid-19 Pandemi Sürecinin Küresel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye'de Bankacılık ve Finans Sektörüne Etkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, Cilt 20, Sayı 42.

^[2] IMF, *Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic*, 2021.

Verilen şekilde ülkeler ekonomilerine göre sınıflandırılmış ve pandemi süreci boyunca ayırdıkları mali yardımların gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı verilmiştir. Yeşil renk, gelişmiş ekonomiler sınıfındaki ülkeleri; mavi renk, gelişmekte olan ekonomiler sınıfındaki ülkeleri ve kırmızı renk ile belirtilenler düşük gelirli sınıflandırmaya giren ülkeleri temsil etmektedir. Bu şekle göre pandemi sürecinde en fazla mali desteği sağlayan ülkelerin gelişmiş ekonomiler sınıflandırmasındaki ülkeler olduğu gözlenmektedir. Hollanda ve Norveç yüksek gelir grubunda yer alsalar da hem gelişmiş ülkeler ortalamasından hem de birçok gelişmekte olan ülkelere daha az destekle bulundukları söylenebilir. Gelişmekte olan ekonomiler sınıfından Peru, gelişmiş ekonomiler ortalamasına yakın bir destek bütçesi oluşturması ile dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan Rusya, İran ve Çin, kendi sınıf ortalamalarına kıyasla daha düşük destek bütçesi ayırarak dikkat çekmiştir. Ayrıca, Pakistan, Meksika ve Mısır ise, düşük gelirli ekonomilerin bile altında kalan bir destek bütçesi ayırmıştır. Düşük gelirli ülkelere Özbekistan ve Senegal'in destek bütçe miktarının açısından sınıflarına göre yüksekliği de grafikteki önemli detaylardan birisidir. Bu durum, ülkelerin pandemi sürecindeki krizle mücadelesinde halkın refahını sağlamak için ciddi harcamalar yaptığı anlamına gelebilir. Ayrıca, destek bütçelerinin dağılımı krizin yönetilmesinde ülkelerin sınıfları arasındaki farkları ortaya koyar niteliktedir. Gelişmiş ülkeler daha etkin bir bütçe ayırırken; gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerin sınırlı kaynaklarından dolayı daha seçici politikalar izledikleri varsayılabilir.

Şekil 2: Ülkelerde Covid-19 Krizine GSYH'den ayrılan pay [[3]]

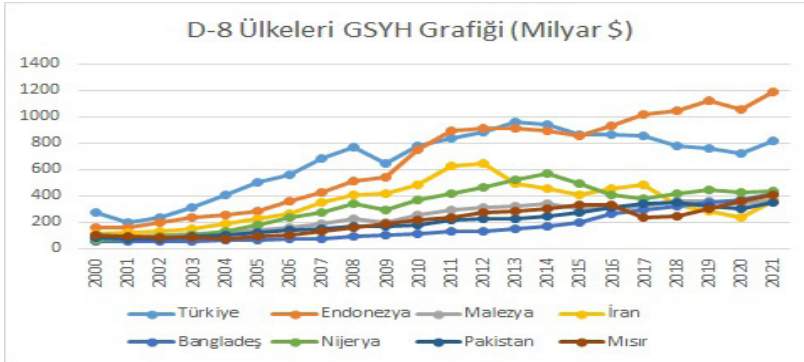
Şekil 2'ye bakıldığında özellikle gelişmiş ülkelerin Covid-19 sürecinde krizi aşmak için yapılan mali müdahalelerde daha fazla harcama yaptığı görülmektedir.

[3] IMF, *Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic*, 2021.

Amerika kıtasındaki bazı ülkeler ile Afrika ve Asya kıtalarındaki ülkelerin ise yetersiz kaldığı söylenebilir.

Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (Developing-8 “D-8”) Türkiye’nin öncülüğünde 15 Haziran 1997’de kurulan ve Mısır, İran, Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Nijerya ve Malezya ülkelerinden oluşan bir teşkilattır. Bu teşkilat, üye ülkeler arasında teknolojik ve ekonomik alanlarda iş birliğini artırmayı, birlikte projeler geliştirmeyi ve bilgi ile tecrübe paylaşımını sağlamayı amaçlamaktadır [[4]]. Çoğu uluslararası örgüt genellikle coğrafi yakınlık esasına göre şekillenirken, D-8 farklı kıtalarda yer alan ülkeleri bir araya getirmiştir. Bu ülkelerin İslam Konferansı Örgütü üyesi olmalarının yanı sıra; ortak değerleri paylaşmaları, Yakındoğu, Asya, Uzakdoğu ve Afrika gibi stratejik bölgelerde önemli pazar paylarına sahip olmaları, zengin doğal kaynak rezervlerine sahip bulunmaları ve gelişmekte olan diğer ülkelere kıyasla teknoloji ile nitelikli iş gücü açısından belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmaları, bu örgütün kuruluşunda etkili faktörler arasında yer almaktadır [[5]].

Dünya Bankası’nın [[6]] 2021 yılı verilerine göre D-8 ülkelerinin GSYH’si 4,34 trilyon dolar ve ortalama GSYH büyüme oranı ise %5,4 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı verilerine göre ise bu ülkelerde ortalama işsizlik oranı %6,5 ve ortalama enflasyon oranı %22,8 olarak ölçülmüştür. Ülkeler ayrı olarak incelendiğinde sırasıyla en yüksek GSYH’ye sahip ülkeler Endonezya, Türkiye ve Nijerya; GSYH büyüme oranı en yüksek ülkeler Türkiye, Bangladeş ve Pakistan; işsizlik oranı en yüksek olan ülkeler İran, Türkiye ve Mısır ve en yüksek enflasyona sahip ülkeler ise Türkiye, İran ve Pakistan olarak gözlemlenmiştir. 2000-2022 yılları içerisinde bu verilerin genel olarak inişli çıkışlı bir grafik izlediği gözlenmektedir.

Şekil 3: D-8 ülkelerinde GSYH ^[7]

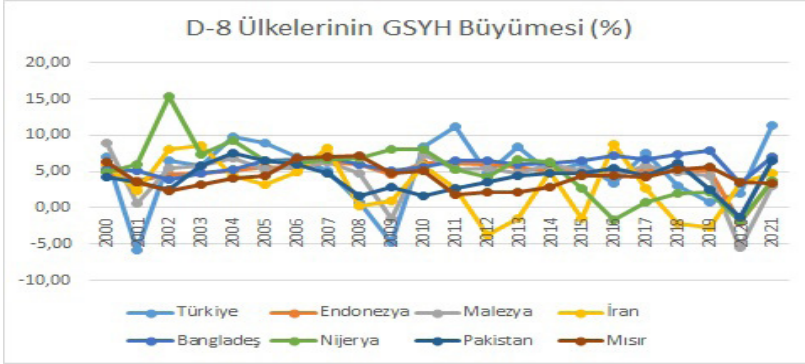
[4] Ayhan Kamel, “D-8 Ekonomik Birliği Örgütü”, *Avrasya Dosyası*, 2001, Cilt 7, Sayı 2, ss. 250-260.

[5] Ayhan Kamel, “D-8 Ekonomik Birliği Örgütü”.

[6] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

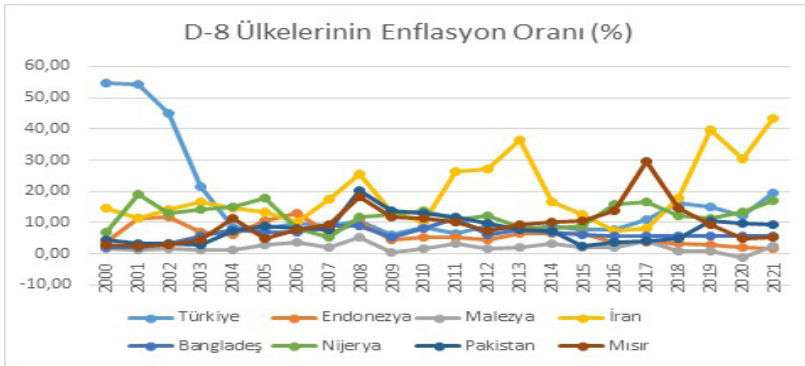
[7] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

D-8 ülkelerinin 2000-2021 dönemimdeki GSYH değişimlerine bakıldığında Türkiye ve Endonezya'nın GSYH olarak diğer ülkelerden ayrıştığı gözlenmektedir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek GSYH'ye sahip olan Türkiye'nin 2008 krizinden sonra inişli çıkışlı bir grafik sergileyerek bu alandaki liderliğini Endonezya'ya kaptırdığı söylenebilir.

Şekil 4: D-8 ülkelerinin GSYH büyümesi^[8]

2000-2021 arasında D-8 ülkelerinin GSYH büyümelerine bakıldığında özellikle milenyumdan sonra birkaç kriz yaşayan Türkiye'nin; bu krizler sonucunda yaşadığı etkiler net bir biçimde görülmektedir. Türkiye'nin yanı sıra İran, Malezya ve Nijeryada belirlenen periyot içerisinde negatif büyüme ile bir veya birkaç kez karşılaştıkları gözlenmiştir.

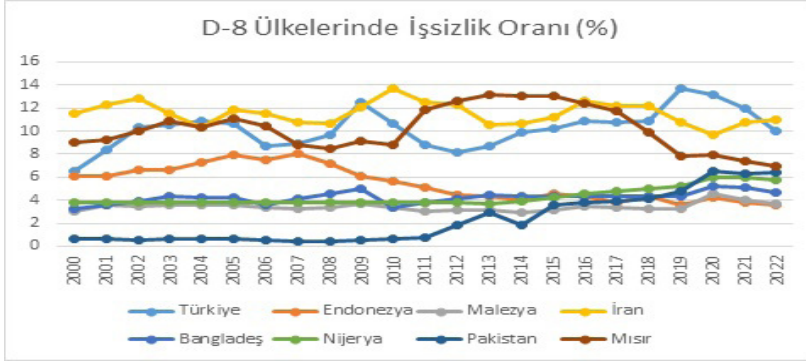

Şekil 5: D-8 ülkelerinin enflasyon oranı^[9]

[8] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

[9] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

2000-2021 dönemleri içerisinde D-8 ülkelerinin enflasyon oranlarına bakıldığında 2000-2003 yılları arasında Türkiye'deki yüksek enflasyon açık bir şekilde görülmektedir. Ükelere ait verilerin ortak olduğu son yılın 2021 olması ile birlikte Türkiye'de 2022 yılındaki yüksek enflasyon oranları yer almamıştır. 2022 yılı Dünya Bankası [[10]] verilerine göre Türkiye'nin enflasyon oranı %72,3 olarak açıklanmıştır. Bu süreç içerisinde İran ve Mısır'ın da belirli yıllarda enflasyon ile mücadele ettikleri görülmektedir.

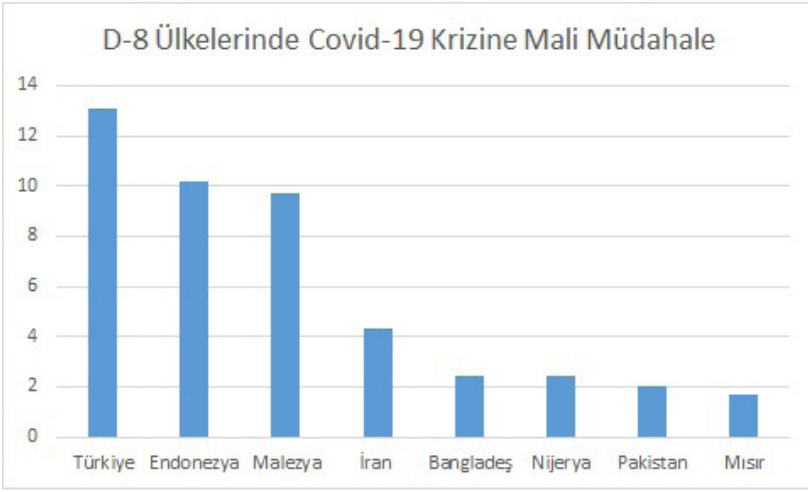

Şekil 6: D-8 ülkelerinde işsizlik oranı ^[11]

2000-2022 yılları arasında D-8 ülkelerinde işsizlik oranları incelendiğinde Türkiye, İran ve Mısır'ın yüksek işsizlik oranları nedeniyle diğer ülkelerden ayrıştığı görülmektedir. 2000-2012 döneminde ise Endonezya'nın da benzer bir eğilim göstererek bu ayrışmaya eşlik ettiği gözlemlenmektedir. 2000-2011 dönemi içerisinde özellikle Pakistan'daki düşük işsizlik oranı dikkat çekmektedir. Belirlenen periyot içerisinde Bangladeş, Nijerya ve Malezya'nın işsizlik oranında istikrarlı oldukları sonucu da verilen grafikten çıkartılabilir.

^[10] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

^[11] Dünya Bankası, *World Bank Open Data*, 2023.

Şekil 7: D-8 ülkelerinde Covid-19 Krizine mali müdahale ^[12]

IMF'nin yayınladığı raporda D-8 ülkeleri kapsamına giren ülkelerin Covid-19 krizine GSYH'den ayrılan paylar ise Şekil 7'de gösterilmiştir. IMF'nin gelişmiş ülkeler sınıfına dâhil ettiği Türkiye ve Endonezya, Covid-19 döneminde GSYH'lerinin kayda değer bir bölümünü krize müdahale etmek için kullanmışlardır. Gelişmekte olan G20 ülkeleri sınıflandırmasındaki Türkiye ise GSYH'den %13'lük bir payı Covid-19 sürecinde kullanmıştır. Mali önlemler, Ocak 2020'den bu yana Covid-19 salgınına yönelik tahsis edilen veya planlanan 2020, 2021 ve sonrasındaki uygulamaları kapsayan kaynakları içermektedir.

Covid-19 sürecinde devletlerin sağladığı likidite ve finansman destekleri, maliye ve para politikalarında gevşemelere yol açmıştır. Bahsi geçen gevşemeler sonucunda piyasalardaki likidite fazlası, pandemi nedeniyle uygulanan kısıtlamalarla bireylerin boş zamanlarının artması ve arz-talep dengesizlikleri birleşerek bireylerin tasarruflarını finansal varlıklara yönlendirmelerine neden olmuştur. Özellikle hisse senedi ve kripto para piyasalarında gözlemlenen bu yoğunlaşma varlık fiyatlarında ani yükselişlere ve spekülatif balon oluşumu riskinin artmasına zemin hazırlamıştır.

Spekülatif balonlar, varlık fiyatlarında uzunca bir süre devam eden fiyat artışları ve aniden bir fiyat çöküşünün yaşandığı durumlar olarak adlandırılmaktadır ^[13]. Kindleberger ^[14], finansal enstrümanlar üzerinde firmaların veya bireylerin

^[12] IMF, *Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic*, 2021.

^[13] Kalok Chan, Grant McQueen ve Steven Thorley, "Are There Rational Speculative Bubbles in Asian Stock Markets?", *Pacific-Basin Finance Journal*, 1998, Cilt 6, Sayı 1-2.

^[14] Charles P. Kindleberger, *Cinnet, Panik ve Çöküş: Mali Krizler Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

gerçekleştirdiği spekülâtif alım-satımlar yoluyla kâr elde etmelerinin diğer firma ve bireyleri de harekete geçirebileceğini, bunun rasyonel olmayan davranışlara (çılgınlık) ve şişen bir balonun patlamasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Kindleberger'ın kitabında Minsky modeli olarak açıkladığı ve yaptığı katkılarla Kindleberger-Minsky adını alan modelde balonların evrimsel süreci tanımlanmaktadır. Buna göre öncelikli olarak piyasadaki dengeleri bozacak ve yatırımcının dikkatini çekecek bir değişim ortaya çıkmaktadır. Ardından gelen çılgınlık aşaması kredi genişlemesi ile beslenen spekülâtif bir balondur. Balonun zirve noktasında finansal sıkıntı oraya çıkar ve bu durumda balonun patlaması ile panik aşaması başlar. Sürecin parasal boyutu, genellikle kredi genişlemesinin bir kısmının para yerine geçen araçların yaratılmasını içermesi ve panik sırasında yatırımcıların hem spekülâtif varlıklardan hem de bu yeni para formlarından merkez bankası tarafından ihraç edilen gerçek paraya kaçışının yaşanmasıdır. Merkez bankası son kredi mercii olarak sürece müdahale eder ve panik işlemlerinin karşı tarafını üstlenir^[15]. Brunnermeier^[16] ise spekülâtif balonları, hararetili varlık fiyat artışları ve ardından gelen bir dip nokta olarak tanımlamıştır. Varlığın fiyatının esas değerini aştığı durumlar balon olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun temel nedeni yatırımcıların başka bir yatırımcıdan daha yüksek bir fiyata satacaklarına inanmalarından kaynaklanmaktadır ve bu nedenle varlıkları ellerinden çıkartmamaktadırlar. Brunnermeier çalışmasında balon literatürünü dört farklı gruba ayırmıştır. İlk grup, rasyonel balonlar simetrik bilgi altında olarak tanımlanmıştır. Yaklaşımda tüm yatırımcılar aynı bilgiye sahiptir ve rasyonel beklentilerle hareket ederler. Bu nedenle balonların ortaya çıkması zordur. İkinci grup, asimetric bilgi altında balonlar yaklaşımını kapsamaktadır. Tüm bilgiler fiyatlara tam olarak yansımazsa ve kısa satış kısıtlamaları varsa, balonlar ortaya çıkabilir. Üçüncü grup, sınırlı arbitraj nedeniyle oluşan balonlardır. Bu modellerde rasyonel ve bilgili yatırımcılar, irrasyonel yatırımcılarla aynı piyasada işlem yaparlar. Temel risk, gürültü yatırımcısı riski ve senkronizasyon riski gibi faktörler, rasyonel yatırımcıların balonları hemen ortadan kaldırmalarını engeller. Son grup ise heterojen inançlar altında balonlar başlığı altında tanımlanmıştır. Yatırımcılar psikolojik önyargılar nedeniyle aşırı özgüven gibi farklı başlangıç inançlarına sahiptirler. Heterojen inançlar ve kısa satış kısıtlamalarının birleşimi, fiyatların aşırı yükselmesine neden olur. İyimser yatırımcılar fiyatları yukarı iterken, kötümserler etkin bir şekilde karşılık veremezler. Bu nedenle varlık fiyatları, en iyimser yatırımcının değerlendirmesinin bile üstüne çıkabilir. Stiglitz^[17] eğer fiyatlar bugün yüksekse bunun nedeni, yatırımcıların ertesi gün daha da yükseleceğine olan kuvvetli hisleri ise ve bu durum ekonomik faktörlerle haklı görülüyorsa, bir balon oluşumunun söz konusu olduğunu belirtmiştir. Balonun ne zaman patlayacağına ilişkin belirsizlik devam ediyorsa, yatırımcılar

[15] Perry Mehrling, "Minsky and Kindleberger: Fellow Travelling Theorists of National and International Financial Instability", *Gegi Working Paper*, 2023, Sayı 050.

[16] Markus K. Brunnermeier, Steven N. Durlauf ve Lawrence E. Blume(Ed.), *Bubbles*, Palgrave Macmillan, Londra 2008.

[17] Jospeh E. Stiglitz, "Symposium on Bubbles", *Journal of Economic Perspectives*, 1990, Cilt 4, Sayı 2.

kısa ömürlü ve riskten kaçınan bireyler olduğu sürece piyasalar arbitraj edilemeyecektir. Ayrıca riske duyarsız veya risk seven yatırımcılar bulunsun bile sermayeye sınırlı erişimlerinden dolayı etkileri de sınırlı olacaktır. Bu koşullarda da balonlar uzun süre varlığını sürdürebilecektir. Beklentiye dayalı fiyat artışları piyasayı dengeleyecek Akıncı, Yüce Akıncı ve Yılmaz^[18] ise getiri ve geleceğe ilişkin beklentilerdeki volatil durumların spekülasyon eğilimleri artırabileceğini ve bu süreçlerin genellikle finansal skandallarla sonuçlandığını vurgulamıştır.

Covid-19 dönemi, spekülasyon balonlarının oluşumuna neden olabilecek ekonomik ve sosyolojik koşulları taşımaktadır. Bu minvalde, bu çalışmada D-8 ülkelerinde küresel salgın sürecinde herhangi olası bir spekülasyon balonunun varlığı araştırılmıştır.

1. LİTERATÜR

Çağlı ve Evrim Mandacı^[19], 2002-2017 dönemleri arasında uluslararası hisse senedi piyasalarındaki çoklu rasyonel balonları GSADF yöntemi ile tespit etmeye çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre; ülke piyasalarının çoğunda rasyonel balonların varlığını tespit etmişler ve bu balonların 2007-2008 Küresel Kriz dönemi etrafında olduğunu ortaya koymuşlardır. Bozoklu ve Zeren^[20], 1998-2013 döneminde BİST hisse senedi piyasasında rasyonel köpüklerin varlığını geleneksel ve saklı eş bütünleşme testleri yardımıyla araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgular sonucunda BİST’te herhangi bir rasyonel köpük tespit edilememiştir. Taşçı ve Okuyan^[21], 1987-2008 dönemine ait verilerle İMKB’deki spekülasyon balonları süresi modeli kullanarak incelemişler ve çalışmanın bulgularına göre herhangi bir spekülasyon balonunun varlığını tespit edememişlerdir. Yu ve Hassan^[22], ARFIMA modelleri üzerine inşa edilen kesirli entegrasyon testleri ve Nelson Aalen tehlike fonksiyonlarına dayalı süre bağımlılık testleri ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki sekiz ülke borsasında 1979-2003 dönemi için spekülasyon balonları varlığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda MENA borsalarında herhangi bir balona rastlanmamıştır. Kılıç^[23], BRICS-T ülkelerindeki balonları 1994-2020 dönemi için GSADF yöntemiyle analiz etmiş ve Çin borsasında üç farklı dönemde balon varlığına yönelik kanıtlar bulmuştur. Ancak diğer ülkelerde herhangi bir

[18] Merter Akıncı, Gönül Yüce Akıncı ve Ömer Yılmaz, "Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülasyon Balonları", *Tarih Okulu Dergisi*, 2014, Cilt 7, Sayı 19.

[19] Efe Çağlar Çağlı ve Pınar Evrim Mandacı, "Uluslararası Hisse Senedi Piyasalarında Özyinelemeli Esnek Tahminleme ile Çoklu Balonların Belirlenmesi", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 2018, Cilt 19, Sayı 2.

[20] Şeref Bozoklu ve Fatma Zeren, "Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Rasyonel Köpükler: Saklı Eş Bütünleşme Yaklaşımı", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2014, Cilt 5, Sayı 9.

[21] H. Mehmet Taşçı ve H. Aydın Okuyan, "İMKB’de Spekülasyon Şişkinlerin Test Edilmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2009, Cilt 10, Sayı 2.

[22] Jung-Suk Yu ve M. Kabir Hassan, "Rational Speculative Bubbles: An Empirical Investigation of the Middle East and North African (MENA) Stock Markets", *Economic Research Forum Working Paper Series*, 2008, Sayı 388.

[23] Yunus Kılıç, "Finansal Piyasalarda Balon Varlığının Test Edilmesi: BRICS-T Ülkeleri Örneği", *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 2020, Cilt 4, Sayı 9.

balon oluşumuna rastlanmamıştır. Koy^[24] ise 2001-2017 döneminde Brezilya, Şili, Endonezya, Türkiye, Meksika, Rusya, Güney Kore, Polonya, Katar ve Hindistan hisse senedi piyasalarını GSADF ve SADF yöntemleriyle incelemiş, Polonya hariç diğer ülkelerde çoklu balon oluşumunun varlığına ulaşmıştır. 2008'den önce tüm ülkelerde balonlar gözlemlenirken, 2008 sonrasında bu durum sadece Şili ve Katar ile sınırlı kalmıştır.

Khan, Kayani, Khan, Mughal ve Haseeb^{[[25]]}; 2018-2021 dönemi için Bitcoin, Euro, S&P 500 endeksi, altın, ham petrol ve şekerin piyasa oynaklığını ve asimetrik davranışını GARCH (1,1), GJR-GARCH (1,1) ve EGARCH (1,1) ekonometrik modelleri ile test etmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre tüm finansal piyasalarda yüksek düzeyde oynaklık olduğunu; ham petrol ve S&P 500 endeksinin salgın sırasında önemli derecede pozitif asimetrik davranış gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle Bitcoin'in oynaklığında Covid-19 salgını sırasında önemli bir artış olduğunu, bu durumun yatırımcıların irrasyonel davranışlarıyla açıklanabileceğini ve spekülative bir balon oluşumuna neden olabileceği kanısına ulaşmışlardır.

Lee ve Yoon^[26]; 2020-2022 döneminde 30 küresel teknoloji sektörü endeksinde Covid-19 etkisini GSADF testi ile araştırmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre endekslerin hepsinde balon yaşanmadığı, bölgeler arasında balonların yoğunluğu ve süreleri arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymuşlardır. Teknoloji hisse senedi balonların genellikle bilişim teknoloji ile ilgili hisse senetlerinden oluşan endekslerde meydana geldiğini ve Kuzey Amerika'da yaklaşık 27 ay sürdüğünü tespit etmişlerdir.

Kripto para piyasalarına yönelik olarak, Hepkorucu ve Genç^[27]; 2017-2018 döneminde kripto para piyasasındaki spekülative balonları ADF birim kök testi ve GSADF yöntemleriyle incelemişlerdir. Çalışmalarında Bitcoin fiyatlarında spekülative etkinin varlığı tespit edilmiştir. Mete, Koy ve Ersoy^[28], 2012-2019 döneminde Bitcoin, 2015-2019 döneminde Ethereum ve 2013-2019 döneminde Ripple için spekülative hareketleri SADF ve GSADF yöntemleriyle incelemiş ve üç kripto para biriminin de spekülative hareketlere açık olduğunu ortaya koymuşlardır. Güleç ve Aktaş^[29], 2013-2018 döneminde kripto para piyasalarını SADF yöntemiyle analiz

^[24] Ayben Koy, "Multibubbles in Emerging Stock Markets", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2018, Cilt 55, Sayı 637.

^[25] Maaz Khan, Umar Nawaz Kayani, Mrestyal Khan, Khurram Shahzad Mughal ve Mohammad Haseeb, "COVID-19 Pandemic & Financial Market Volatility: Evidence from GARCH Models", *Journal of Risk and Financial Management*, 2023, Cilt 4, Sayı 50.

^[26] Yun-Jung Lee ve Seong-Min Yoon, "Are There Explosive Bubbles in the Global Technology Stock Prices During the COVID-19 Pandemic?", 2023.

^[27] Atilla Hepkorucu ve Sevdanur Genç, "Kripto Para Değerleri İçin Spekülative Fiyat Balonlarının Test Edilmesi: Bitcoin Üzerine Bir Uygulama", *Veri Bilimi Dergisi*, 2019, Cilt 2, Sayı 1.

^[28] Sefa Mete, Ayben Koy ve Hicabi Ersoy, "Kriptoparalarda Fiyat Balonu İncelemesi", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 2019, Cilt 13, Sayı 1.

^[29] Tuna Can Güleç ve Hüseyin Aktaş, "Kripto Para Piyasasında Spekülative Fiyat Balonlarının Analizi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2019, Sayı 84.

etmişlerdir. Çalışmalarının bulgularına göre, kripto para piyasalarında spekülasyon fiyat balonları bulunmamakla birlikte spekülasyon olmayan balonların varlığı da tespit edilmiştir. Mnif, Salhi, Mouakha ve Jarboui ^[30] 2020-2021 dönemi için gerçekleştirdikleri çalışmalarında kripto para piyasasında balon oluşumunu sürekli dalgacık ve dalgacık tutarlılığı yöntemi ile araştırmışlardır. Elde ettikleri sonuca göre Bitcoin piyasasında balon oluşumunu tespit etmişlerdir.

Adammer ve Bohl ^[31] çalışmalarında 2003-2013 dönemi için ABD'deki mısır, soya fasulyesi ve buğday fiyatlarındaki spekülasyon balonları momentum eşliği oto-regresif (MTAR) yöntemi ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre; buğday fiyatlarında spekülasyon balonların varlığına ulaşmışlardır.

Afşar, Afşar ve Doğan ^[32] çalışmalarında; 2005-2018 dönemi için Türkiye'de döviz kuru balonunun olup olmadığını tespit etmek için geliştirilmiş SADF (GSA-DF) yöntemini kullanmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre Türkiye döviz piyasasında spekülasyon balonların oluştuğuna dair kanıtların varlığına ulaşmışlardır.

Güler ve Gökçe ^[33], Antalya, İstanbul ve Türkiye'de konut balonuna yönelik çalışmalarında Türkiye ve İstanbul için 2010-2019, Antalya için ise 2013-2019 dönemini ele almışlardır. Sağ-yönlü GSADF yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmaya göre belirli dönemler arasında rasyonel konut balonu oluştuğu gözlemlenmiştir. Alola ^[34] yaptığı çalışmasında; 2005-2018 dönemi için Suudi Arabistan'da ham petrol ve emlak piyasasındaki spekülasyon balonları SADF ve Markov Değişim Regresyon modelleri ile incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre; Suudi Arabistan'da emlak piyasası için spekülasyon balon oluşmamakla birlikte, Brent ham petrol fiyatlarında özellikle 2007-2008 Küresel Kriz döneminde fiyat balonu oluştuğunu tespit etmiştir.

Richau, Follert, Frenger ve Emrich ^[35] çalışmalarında; 2009-2019 dönemi için Avrupa futbolunda artan maaşlar ve transfer ücretlerini göz önünde bulundurarak, spekülasyon bir balonun varlığını Kindleberger-Minsky modeli ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda; transfer ücretleri tarihsel balonlarda görülen tipik özellikleri

^[30] Emna Mnif, Bassem Salhi, Khairiddine Mouakha ve Anis Jarboui, "Investor Behavior and Cryptocurrency Market Bubbles during the COVID-19 Pandemic", *Review of Behavioral Financial*, 2022, Cilt 14, Sayı 4.

^[31] Philipp Adammer ve Martin T. Bohl, "Speculative Bubbles in Agricultural Prices", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2015, Cilt 55.

^[32] Muharrem Afşar, Aslı Afşar ve Emrah Doğan, "Döviz Balonlarının Tespitine Yönelik Bir Analiz: Türkiye Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, Sayı 54.

^[33] İlkay Güler ve Atilla Gökçe, "Yabancılar Konut Satışı ile Konut Balonu İlişkisinin GSADF Sınamaları ile Araştırılması: Türkiye Genel ve İstanbul, Antalya İlleri Örneği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2020, Cilt 55, Sayı 2.

^[34] Andrew Adewale Alola, "Evidence of Speculative Bubbles and Regime Switch in Real Estate Market and Crude Oil Price: Insight From Saudi Arabia", *International Journal of Finance & Economics*, 2021, Cilt 26, Sayı 3.

^[35] Lukas Richau, Florian Follert, Monika Frenger ve Eike Emrich, "The Sky is the Limit?! Evaluating the Existence of a Speculative Bubble in European Football", *Journal of Business Economics*, 2021, Cilt 91, Sayı 6.

yansıtısa da futboldaki durumu atipik bir balon olarak tanımlamışlar ve transfer ücretlerindeki artışın asansör etkisi ile gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Pavlidis, Paya ve Peel ^[36] 1990-2013 dönemini baz alarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında ADF, SADF ve GSADF yöntemleri ile petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulguları sonucunda petrol fiyatlarında spekülasyon balonlara rastlanmamıştır.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada, D-8 ülkelerinin (Türkiye, Mısır, İran, Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Nijerya ve Malezya) 29.01.2013-09.06.2023 dönemine ilişkin veri setleri Datastream'den alınmıştır. Elde edilen veriler sonucu 2.704 gözlem; SADF yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan D-8 ülkeleri ve seçilen öncü endeksleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Ülke	Endeks
Türkiye	BIST 100
Mısır	EGX 30
İran	MSCI Next 11 Ex IRAN
Endonezya	IDX Composite
Pakistan	Karachi SE 100
Bangladeş	Bangladesh DSE 30
Nijerya	Nigeria All Share
Malezya	Bursa Malasia

Tablo 1: D-8 Ülkeleri ve Seçilen Öncü Endeksler

Piyasalarda balon oluşumlarını ve bu balonların sürelerini tespit etmek amacıyla kullanılan sağ kuyruklu Augmented Dickey-Fuller (ADF) testleri güçlü istatistiksel özelliklere sahiptir. Phillips, Wu ve Yu ^[37] tarafından geliştirilen Supremum Augmented Dickey-Fuller (SADF) ve Phillips, Shi ve Yu ^[38] tarafından geliştirilen Generalized Supremum Augmented Dickey-Fuller (GSADF) testlerindeki başlıca yenilik; özyinelemeli sağ kuyruklu birim kök testleri ve genişleyen pencere yapısı ile sağ kuyruklu ADF test istatistiğini içermesidir. ADF testinin tekrarlayan tahmi-

^[36] Efthymios G. Pavlidis, Ivan Paya ve David A. Peel, "Using Market Expectations to Test for Speculative Bubbles in The Crude Oil Market", *Journal of Money, Credit and Banking*, 2018, Cilt 50, Sayı 5.

^[37] Peter C. B. Phillips, Yangru Wu ve Jun Yu, "Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?", *International Economic Review*, 2011, Cilt 52, Sayı 1.

^[38] Peter C. B. Phillips, Shuping Shi ve Jun Yu, "Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500", *International Economic Review*, 2015, Cilt 56, Sayı 4.

nine dayanan SADF testi, ADF istatistik dizisinin eküs değeridir^[39]. Fiyat balonlarını tespit etmek için kullanılan SADF testi, ADF testinden üretilmiştir^[40]. Phillips vd.^[41] modeli şu şekilde açıklamışlardır:

$$x_t = \mu_x + \delta x_{t-1} + \sum_{j=1}^J \phi_j \Delta x_{t-j} + \varepsilon_{x,t}, \varepsilon_{x,t} \sim NID(0, \sigma_x^2) \quad (1)$$

x_t = varlık fiyatı,

μ = sürüklenme terimi,

ϕ_j = otoregresif parametre,

J = gecikme uzunluğu,

Δ = fark işlemcisi olarak ifade edilmektedir.

Bu denklemde $H_0=1$ ve $H_1>1$ olma koşulu vardır. İleri yönlü regresyonlarda gözlem sayısı bir artırılarak tekrar tekrar tahmin edilir. ADF ve SADF testleri ise şu şekildedir^[42]:

$$ADF_r \Rightarrow \frac{\int_0^T \tilde{W} dW}{\left(\int_0^T \tilde{W}^2\right)^{\frac{1}{2}}} \quad (2)$$

$$\sup_{r \in [r_0, 1]} ADF_r \Rightarrow \sup_{r \in [r_0, 1]} \frac{\int_0^T \tilde{W} dW}{\left(\int_0^T \tilde{W}^2\right)^{\frac{1}{2}}} \quad (3)$$

H_0 altında W standart Brownian hareketini ve $\tilde{W}r = W(r) - \frac{1}{r} \int_0^1 W$ ise azalan Brownian hareketini ifade etmektedir.

SADF testinde başlangıç noktası ilk gözlemi sabitlediğinden dolayı birden fazla balonun varlığı veya bir balonun diğerlerine göre baskın olması hâlinde balonlar tespit edilemeyebilir. Bu nedenle Phillips vd.^[43] SADF testinin döngüsel bir versiyonunu da uygulamaktadır. Başlangıç penceresinin boyutunun sabit olması testin gücünü de sınırlamaktadır^[44].

^[39] Güler ve Gökçe, "Yabancılar Konut Satışı ile Konut Balonu İlişkisinin GSADF Sınamaları ile Araştırılması: Türkiye Geneli ve İstanbul, Antalya İlleri Örneği".

^[40] Alola, "Evidence of Speculative Bubbles and Regime Switch in Real Estate Market and Crude Oil Price: Insight From Saudi Arabia".

^[41] Phillips, Wu ve Yu, "Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?".

^[42] Phillips, Wu ve Yu, "Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?".

^[43] Phillips, Wu ve Yu, "Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?".

^[44] Güler ve Gökçe, "Yabancılar Konut Satışı ile Konut Balonu İlişkisinin GSADF Sınamaları ile Araştırılması: Türkiye Geneli ve İstanbul, Antalya İlleri Örneği".

Çalışmada, Covid-19 pandemisi gibi belirli bir dönem şokuna odaklanılması nedeniyle SADF testi tercih edilmiştir. Veri seti geniş bir dönemi kapsamakla birlikte, çalışmanın temel amacı pandemi döneminde ortaya çıkan fiyat balonlarını analiz etmeye yöneliktir. Bu bağlamda, SADF testi pandemi dönemi odaklı tekil balonların tespiti açısından yeterli bulunmuştur. Bununla birlikte, veri setinde pandemi öncesi dönemi kapsayan bazı fiyat şişkinlikleri gözlemlenebilmekte olup, bu durum SADF testinin yapısal bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Çoklu balonların daha kapsamlı bir şekilde tespit edilmesi amacıyla GSADF testinin kullanımı alternatif bir yöntem olarak literatürde önerilmekle birlikte, çalışmanın dar odaklı amacı ve veri setinin yoğunluğu göz önünde bulundurularak SADF testi tercih edilmiştir.

3. ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

D-8 ülkelerinin referans alınan öncü endekslerinde analiz periyodu boyunca oluşması olası fiyat balonlarının tespitine yönelik olarak gerçekleştirilen SADF testine ait sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirmeleri içeren yorumlar bu bölümde sunulmaktadır.

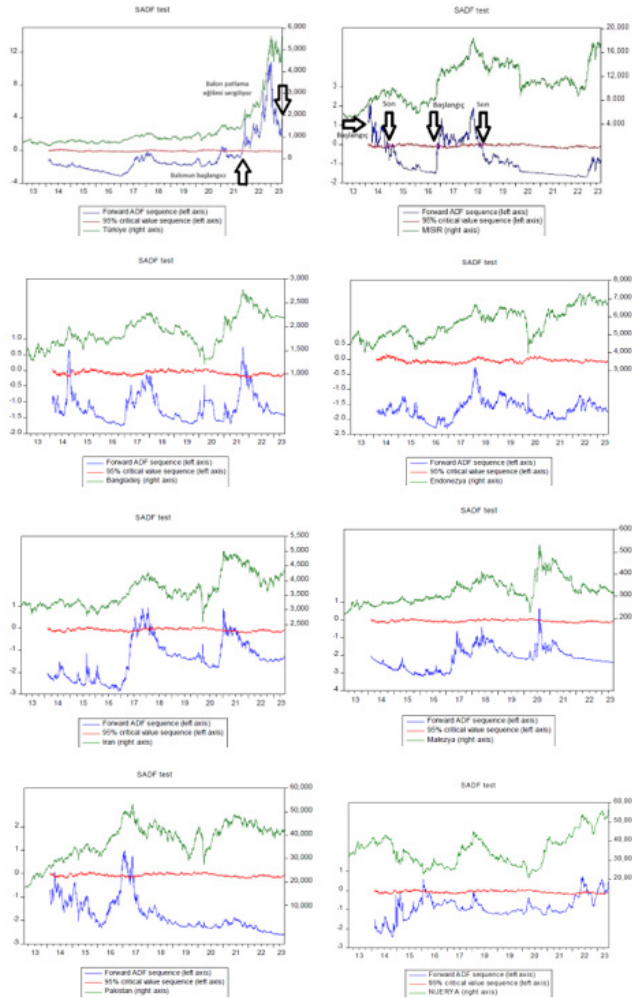
Ülkeler	T-İstatistiği	P-Değeri	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer	%10 Kritik Değer
Türkiye	10.87305	0.0000	1.917857	1.471885	1.235960
Mısır	2.118026	0.0060	1.917857	1.471885	1.235960
İran	0.954595	0.1820	1.917857	1.471885	1.235960
Endonezya	-0.247410	0.7580	2.132417	1.555946	1.246196
Pakistan	0.992828	0.1670	1.917857	1.471885	1.235960
Bangladeş	0.738620	0.2520	1.917857	1.471885	1.235960
Nijerya	0.781194	0.2370	1.917857	1.471885	1.235960
Malezya	0.627411	0.3100	1.917857	1.471885	1.235960

Tablo 2: SADF test sonuçları

SADF testine ilişkin Tablo 2’de verilmiştir. T-istatistiği verilerdeki finansal balon hipotezini destekleme durumunu göstermektedir ve eğer bir balon varsa %1, %5 ve %10’luk kritik değerlerden büyük olması beklenir. P-değeri ise test sonucunun anlamlılığını ölçmektedir. Bu sonuçlara göre sadece Türkiye ve Mısır’ın T-istatistiği ve P-değeri koşullarını sağladığı söylenebilir. Türkiye’nin T-istatistiği %1 kritik değeri karşılamaktadır ve P-değerinin 0,0000 olması finansal balon varlığını doğrulamaktadır. Aynı şekilde Mısır’ın T-istatistiği ve P-değeri de %1’lik düzeyde anlamlıdır.

Analiz sonucunda Türkiye için balon oluşumuna ilişkin kanıtları doğrulayan T-istatistiği ve p-değeri, bireysel yatırımcının enflasyon karşısında düşük kalan

mevduat faizleri yerine hisse senetlerine yöneldiği çıkarımını destekleyebilir. Ayrıca, BIST 100'de görülen spekülasyon artışları, pandemi sürecindeki merkez bankası politikaları ve regülasyon eksiklerinin etkisini de yansıtır olabilir. Mısır için ise T-istatistiğinin ve p-değerinin balon oluşumunu destekler nitelikte olması; döviz kuru rejimindeki değişiklikler, IMF destekli reform süreçleri ve dış yatırımcının piyasa olan ilgisiyle ilişkilendirilebilir. Diğer ülkeler için T-istatistiği ve P-değerinin kritik değerleri sağlamamasından dolayı anlamlı bir sonuçtan (finansal bir balonun varlığından) bahsedilememektedir. Diğer yandan koşulları sağlayamayan ülkelerde piyasaların daha stabil olduğu sonucuna da ulaşılabilir.

Şekil 8: D-8 Ülkeleri için SADF test grafikleri

Şekil 8’de mavi çizgiler finansal balonların varlığının tespitinde kullanılmaktadır. Mavi çizgilerin, kırmızı çizgileri geçtiği noktalarda finansal balonların varlığına ilişkin istatistiki kanıtların söz konusudur. Yeşil çizgi ise hisse senedi fiyatlarındaki değişimi göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Türkiye’de 2016-2020 dönemi arasında mavi çizginin kırmızı çizgiye yaklaştığı görülmektedir ama kritik değeri sadece 2020 yılının ikinci çeyreğinde kısa bir süre geçtiği söylenebilir. 2021-2023 dönemi arasında ise net bir şekilde bir finansal balonun ortaya çıktığı, tepe noktaya ulaştıktan sonra azalarak finansal balonun patlama eğilimi sergilediği görülmektedir. Türkiye’de pandemi döneminde uygulanan genişleyici para ve maliye politikaları nedeniyle krediye ulaşımındaki kolaylık ve artan likiditenin, borsada fiyatları yukarı yönlü taşıdığını ve bireysel yatırımcının borsaya yönelmesi ile hisse senedi fiyatlarında spekülasyon artışları başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde yeşil çizgiye bakıldığında da hisse senedi fiyatlarında spekülasyon bir artış olduğu sonucuna ulaşılabilir. Mısır için bakıldığında, 2013-2014 ve 2016 yılının ikinci çeyreğinde başlayan ve 2018 yılında patlayan finansal balonların varlığından söz edilebilir. Mısır’da farklı dönemlerde gözlemlenen balonların döviz kuru rejimindeki değişiklikler, IMF destekli reform süreçleri ve dış yatırımcının piyasa olan ilgisiyle oluşan belirsizlik ve fırsat beklentileri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. 2016 yılında başlayan balon ise döviz kurunun serbest bırakılması sonucu oluşan spekülasyon yatırım davranışının bir yansıması olabilir. Hisse senedi fiyatlarındaki artışlar da bu balonların oluşumu ile uyumludur. Endonezya hariç diğer ülkelerde kritik değeri aşan noktalar bulunsun da bu ülkelere ilişkin Tablo 2’deki T-istatistiği ve P-değerlerinin kritik değerleri karşılamamasından dolayı anlamlı sonuçlardan bahsetmek mümkün değildir.

Çalışmada, Covid-19 sürecinde artan likidite, bireylerin boş zamanlarının artması ve arz-talep dengesizliklerinin, piyasalarda balon oluşumunu tetikleyebileceği vurgulanmıştır. Ancak elde edilen bulgular, bu mekanizmanın tüm D-8 ülkelerinde finansal balon oluşumuna yol açmadığını göstermektedir. Balon bulunmayan ülkelerde de benzer makroekonomik koşullar yaşanmış olmasına rağmen, finansal piyasaların yapısal özellikleri, yatırımcı davranışlarının farklılığı, piyasaların derinlik seviyesi, regülasyon mekanizmalarının etkinliği ve kriz yönetimi stratejileri gibi unsurlar, spekülasyon fiyat hareketlerini sınırlayabilir. Dolayısıyla, likidite fazlası, boş zaman artışı ve arz-talep dengesizlikleri gibi faktörler balon oluşumunu tetikleyici nitelikte olmakla birlikte, Kindleberger ve Brunnermeier’e göre finansal balonların oluşumu çok faktörlü bir süreci yansıtmaktadır ^{[45] [46]}.

[45] Kindleberger, *Cinnet, Panik ve Çöküş: Mali Krizler Tarihi*.

[46] Brunnermeier, Garrett Jones(Ed.), *Bubbles*.

SONUÇ

Çalışmanın gerçekleştirilmesindeki temel amaç, Türkiye, Mısır, İran, Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Nijerya ve Malezya'dan oluşan D-8 ülkelerinin öncü hisse senedi endekslerinde muhtemel fiyat balonlarının olup olmadığının tespit edilmesidir. Analiz bulgularına göre, Türkiye ve Mısır istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara sahiptir ve balon varlığı tespit edilmiştir. Türkiye için 2020 yılının son çeyreği ile 2021 yılı ilk çeyreği arasında bir balonun varlığı ve 2021 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren başlayan ve 2023 yılında sönümlenme izlenimi veren bir diğer balon olmak üzere analize konu olan tarihler arasında iki balonun varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Mısır için ise; 2013 yılında başlayan ve 2014 yılında biten bir balondan başka, 2016 yılı son çeyreğinde başlayıp 2018 yılı üçüncü çeyreğinde sönümlenen bir balonun varlığı tespit edilmiştir.

Pandeminin, bahsi geçen ülkelerde piyasa dinamikleri üzerindeki etkileri bariz bir şekilde görülmektedir. Pandeminin başlangıcından bitimine kadar tüm ülkelerde hisse senedi fiyatlarında dalgalanmalar oluşmuştur. Küresel ekonomik belirsizlikler ve sürecin aşılabilmesi için uygulanan gevşek para ve maliye politikaları gibi faktörler bu balonların küresel ve yerel faktörlerle şekillendiğini göstermektedir. Türkiye'de 2020 yılı ile 2021 yılı kıyaslandığında yatırımcı sayısındaki artış, pandemi sürecindeki kısıtlamalardan dolayı evde kalmak zorunda kalan kişilerin tüm dünyadaki davranışa benzer bir şekilde Türkiye'de de küçük yatırımcı sınıfıyla hisse senedi piyasasına yöneldiği ve bunun sonucunda hisse senedi piyasasında spekülative atakların görüldüğü sonucuna varılabilir. Mevduat faizlerinin enflasyon oranının altında kalması gibi faktörler, küçük yatırımcıların tasarruflarını daha yüksek getiri beklentisiyle hisse senedi piyasasına yönlendirmesine yol açmıştır. Bu durumun da balon oluşumuna zemin hazırladığı varsayılabilir.

Pandemi süreci sonrasında birçok D-8 ülkesinde, artan enflasyon baskılarına karşı para politikası sıkılaştırılmasına gidildiği gözlemlenmiştir. Türkiye, İran ve Mısır gibi ülkelerde politika faiz oranlarında hızlı artışlar yaşanırken; Endonezya, Malezya ve Bangladeş gibi ülkelerde faiz artışları daha sınırlı ve kademeli bir şekilde uygulanmıştır. Faiz oranlarındaki bu farklılaşmanın, finansal piyasalardaki likidite koşulları ve yatırımcı davranışları üzerinde etkili olabileceği; dolayısıyla balon oluşumu riskini ülkeler arasında farklılaştırabileceği değerlendirilmektedir.

Piyasa fiyatlardaki artış ve spekülative hareketlerden beslenen finansal balonların, bu gibi durumlar görüldüğünde oluşabileceğini bilmek ve bu kırılğanlıklara göre önlemler almak finansal balonların oluşmasını engelleyebilir. Bununla birlikte, finansal balonların oluşumunda yalnızca fiyat dinamiklerinin değil, çeşitli makroekonomik faktörlerin de etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çalışmada hisse senedi endeksleri üzerinden spekülative balon oluşumuna odaklanılmış olsa da; faiz oranları, enflasyon oranları ve döviz kuru gibi makroekonomik değiş-

kenlerin de finansal piyasalar üzerinde önemli etkiler yarattığı bilinmektedir. Pandemi sürecinin rahatlıkla aşılabilmesi için uygulanan likidite bolluğu ve düşük faiz uygulamaları da yine finansal balonların oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Spekülatif ve aşırı riskli işlemlerin engellenmesi, yatırımcıların risk ve finansal balonlar konusunda bilinçlenmesi de bu balonların oluşmasının önüne geçilmesine yardımcı olabilir. Bu stratejilerin etkin bir şekilde uygulanması, finansal istikrarın sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

Bu çalışma; farklı veri setleri, farklı sektörler ve farklı modeller uygulanarak geliştirilebilir. Çalışmaya faiz oranları, enflasyon oranları ve döviz kuru gibi makro-ekonomik değişkenlerin dâhil edilmesi, finansal balonların çok boyutlu doğasının daha kapsamlı şekilde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): SK(%50), FK(%50)

Veri Toplanması (Data Acquisition): SK(%50), FK(%50)

Veri Analizi (Data Analysis): SK(%50), FK(%50)

Makalenin Yazımı (Writing Up): SK(%50), FK(%50)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): SK(%50), FK(%50)

KAYNAKÇA

- ADAMMER, Philipp ve Martin T. Bohl, "Speculative Bubbles in Agricultural Prices", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2015, Cilt 55, ss. 67-76, doi.org/10.1016/j.qref.2014.06.003
- AFŞAR, Muharrem, Aslı Afşar ve Emrah Doğan (2018). Döviz Balonlarının Tespitine Yönelik Bir Analiz: Türkiye Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, Sayı 54, ss. 447-460 doi.org/10.18070/erciyesiidb.461888
- AKINCI, Merter, Gönül Yüce Akıncı ve Ömer Yılmaz, Lale Çilgınlı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar, *Tarih Okulu Dergisi*, 2014, Cilt 7, Sayı 19, ss. 719-749, doi.org/10.14225/Joh541
- ALOLA, Andrew Adewale, Evidence of Speculative Bubbles and Regime Switch in Real Estate Market and Crude Oil Price: Insight From Saudi Arabia, *International Journal of Finance & Economics*, 2021, Cilt 26, Sayı 3, ss. 3473-3483. doi.org/10.1002/ijfe.1971
- BOZOKLU, Şeref ve Fatma Zeren, Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Rasyonel Köpükler: Saklı Eş Bütünleşme Yaklaşımı, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2014, Cilt 5, Sayı 9, ss. 17-31, https://dergipark.org.tr/en/pub/marufacd/issue/501/4557
- BRUNNERMEIER, Markus K., Steven N. Durlauf ve Lawrence E. Blume(Ed.), *Bubbles*, Palgrave Macmillan, Londra 2016, https://markus.scholar.princeton.edu/sites/g/files/toruqf2651/files/bubbles_survey_0.pdf.
- CHAN, Kalok, Grant McQueen ve Steven Thorley, Are There Rational Speculative Bubbles in Asian Stock Markets?, *Pacific-Basin Finance Journal*, 1998, Cilt 6, Sayı 1-2, ss. 125-151, doi.org/10.1016/S0927-538X(97)00027-9
- ÇAĞLI, Efe Çağlar ve Pınar Evrim Mandıracı, Uluslararası Hisse Senedi Piyasalarında Özyinelemeli Esnek Tahminleme ile Çoklu Balonların Belirlenmesi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 2018, Cilt 19, Sayı 2, ss.193-200, doi.org/10.24889/ifede.452513
- DÜNYA BANKASI, *World Bank Open Data*, 2023, https://data.worldbank.org

- GÜLEÇ, Tuna Can ve Hüseyin Aktaş, Kripto Para Piyasasında Spekülatif Fiyat Balonlarının Analizi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2019, Sayı 84, ss. 149-164, doi.org/10.25095/mufad.625790
- GÜLER, İlkay ve Atilla Gökçe, Yabancılar Konut Satışı ile Konut Balonu İlişkisinin GSADF Sınamaları ile Araştırılması: Türkiye Geneli ve İstanbul, Antalya İlleri Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2020, Cilt 55, Sayı 2, ss. 989-1007, doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.05.1353
- HEPKORUCU, Atilla ve Sevdanur Genç, Kripto Para Değerleri İçin Spekülatif Fiyat Balonlarının Test Edilmesi: Bitcoin Üzerine Bir Uygulama, *Veri Bilimi Dergisi*, 2019, Cilt 2, Sayı 1, ss. 44-50, https://dergipark.org.tr/en/pub/veri/issue/47049/494043
- IMF, *Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic*, 2021, https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19
- KAMEL, Ayhan, D-8 Ekonomik Birliği Örgütü, *Avrasya Dosyası*, 2001, Cilt 7, Sayı 2, ss. 250-260, https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/250-260%20AYHAN%20KAMEL.pdf
- KHAN, Maaz, Umar Nawaz Kayani, Mrestyal Khan, Khurram Shahzad Mughal ve Mohammad Haseeb, COVID-19 Pandemic & Financial Market Volatility: Evidence from GARCH Models, *Journal of Risk and Financial Management*, 2023, Cilt 4, Sayı 50, ss. 1-20, https://doi.org/10.3390/jrfm16010050
- KILIÇ, Yunus, Finansal Piyasalarda Balon Varlığının Test Edilmesi: BRICS-T Ülkeleri Örneği, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 2020, Cilt 4, Sayı 9, ss. 11-22, https://dergipark.org.tr/en/pub/bspad/issue/55354/747719
- KINDLEBERGER, Charles P., *Cinnet, Panik ve Çöküş: Mali Krizler Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008
- KOY, Ayben, Multibubbles in Emerging Stock Markets. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2018, Cilt 55, Sayı 637, ss. 95-109, https://dergipark.org.tr/en/pub/fpeyd/issue/47986/607069
- KÜÇÜKOĞLU, Sami, Covid-19 Pandemi Sürecinin Küresel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye'de Bankacılık ve Finans Sektörüne Etkileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, Cilt 20, Sayı 42, ss. 1269-1291, doi.org/10.46928/iticusbe.870711/
- LEE, Yun-Jung ve Seong-Min Yoon, Are There Explosive Bubbles in the Global Technology Stock Prices During the COVID-19 Pandemic?, 2023, ss. 1-14, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4593085
- METE, Sefa, Ayben Koy ve Hicabi Ersoy, Kriptoparlarda Fiyat Balonu İncelemesi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 2019, Cilt 13, Sayı 1, ss. 105-120, https://dergipark.org.tr/tr/pub/bddkdergisi/issue/57335/812495
- MEHRLING, Perry, "Minsky and Kindleberger: Fellow Travelling Theorists of National and International Financial Instability", *Gegi Working Paper*, 2023, Sayı 059, https://www.bu.edu/gdp/files/2023/03/GEGI_WP_059_FIN.pdf
- MNIF, Emna, Bassem Salhi, Khaireddine Mouakha ve Anis Jarboui, "Investor Behavior and Cryptocurrency Market Bubbles during the COVID-19 Pandemic", *Review of Behavioral Financial*, 2022, Cilt 14, Sayı 4, ss. 491-507, https://doi.org/10.1108/RBF-09-2021-0190
- PAVLIDIS, Efthymios G., Ivan Paya ve David A. Peel, Using Market Expectations to Test for Speculative Bubbles in The Crude Oil Market, *Journal of Money, Credit and Banking*, 2018, Cilt 50, Sayı 5, ss. 833-856, doi.org/10.1111/jmcb.12525
- PHILLIPS, Peter C. B., Shuping Shi ve Jun Yu, Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500, *International Economic Review*, 2015, Cilt 56, Sayı 4, ss. 1043-1078, doi.org/10.1111/iere.12132
- PHILLIPS, Peter C. B., Yangru Wu ve Jun Yu, Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When did Exuberance Escalate Asset Values?, *International Economic Review*, 2011, Cilt 52, Sayı 1, ss. 201-226, doi.org/10.1111/j.1468-2354.2010.00625.x
- RICHAU, Lukas, Florian Follert, Monika Frenger ve Eike Emrich, The Sky is the Limit?! Evaluating the Existence of a Speculative Bubble in European Football, *Journal of Business Economics*, 2021, Cilt 91, Sayı 6, ss. 765-796, doi.org/10.1007/s11573-020-01015-8
- STIGLITZ, Joseph E., Symposium on Bubbles, *Journal of Economic Perspectives*, 1990, Cilt 4, Sayı 2, ss. 13-18, https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257%2Fjep.4.2.13&source=content_type%3Aarticle%7Cfirst_level_url%3Aarticle%7Csection%3Amain_content%7Cbutton%3Abody_link
- TAŞCI, H. Mehmet ve H. Aydın Okuyan, İMKB'de Spekülatif Şişkinlerin Test Edilmesi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2009, Cilt 10, Sayı 2, ss. 272-283, https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66661/1043010
- YU, Jung-Suk ve M. Kabir Hassan, Rational Speculative Bubbles: An Empirical Investigation of the Middle East and North African (MENA) Stock Markets, *Economic Research Forum Working Paper Series*, 2008, Sayı 388, ss. 1-19, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3263374